

תוכן החוברת

בעקבות הרצח, גיליון מיוחד על דמוקרטיה מול דת

דמוקרטיה מול דת

- יעקב מלכין - הרצח הפוליטי, החינוך הדתי והאלטרנטיבה 2
- שולמית הר אבן - עיון חוזר בחזונו של הרצל 4
- דן מלר - יומנו של חילוני רצוח 6
- חיים כהן - הלכות מסוכנות 9
- אבשלום אליצור - אינכם אחינו 15
- אברהם גל - שלוחי מצוה ניוזקים 17
- יוסף גואל - השלכות הרצח על הדמוקרטיה הישראלית 20
- צופיה מלר - "שופך דם האדם" 22
- אליעזר שביד - הדת היהודית והדמוקרטיה הישראלית 24

חנוכה

- בן ציון הוכשטדט - המרד והעולם הבא 31
- יעקב מלכין - ראשיתה של מלחמת תרבות בעם היהודי 34

אמונה

- אלוף הראבן - נוכח התעלומה-הבריאה כסוגיה בדרכי הדעת 39
- אורי בן צבי - לחנך דור של אפיקורסים 45

"לא ניתן לאנשי הדת להרים ראש" בנימין זאב הרצל

העורך: יעקב מלכין

עורך ומביא לדפוס: אורי בן צבי

מערכת: עמירה הגני, אברהם וולפנוון,

דן מלר, צופיה מלר, אורי רפ

המערכת: רח' גדעון 15, ירושלים,

טל. 02-711185

עיצוב הפקה ודפוס: אלתן תקשורת בע"מ,

טל. 02-661892

כתב עת זה נערך והופק בתרומת מתנדביו. בעבודתה החינוכית נתמכת תחיליה ע"י הקרן החדשה לישראל, הגוינט, משרדי החינוך והקליטה

הרצח הפוליטי, החינוך הדתי והאלטרנטיבה

יעקב מלכין

בעתיד לדעת מיעוט ולהתחלף בהלכה אחרת. רוב המחנכים האורתודוקסים פועלים בניגוד לעקרונות אלה, בהאמינם בנצחיות ההלכה, ובראותם בפסיקות קדומות, דוגמת שאין לשנותן. החינוך האורתודוקסי אינו מאפשר לחניכיו ויכור פתוח בין הדעות הרווחות ביהדות - הדתית והחילונית כאחת - כיוון שאינו מאפשר לחניכיו להתודע ליהדות אחרת. חינוך זה מתעלם מהפלורליזם שבמהותה של היהדות, מריבוי הדעות והעמדות בכל עידן מעידנה של תרבות העם היהודי.

על חלק גדול מתלמידי החינוך האורתודוקסי אסור הלימוד של יצירות אמנות והגות של העם היהודי. אסורות עליהם יצירות של ציירים, אנשי קולנוע, פסלים, סופרים, חוקרי תנ"ך ותלמוד, היסטוריונים של הדתות והאידיאות, אם אינן מביעות דעותיהם של מנהיגיהם.

התנאי לחינוך לסובלנות: הכרת הריבוי שביהדות

מצב דברים זה מחייב שינוי במערכת החינוך בישראל. לכל ילד צריכה להיות הזדמנות להכיר, לא רק את העולם הצר של התרבות האחרת. לילדי האורתודוקסים תהיה אז הזדמנות להכיר לא רק את העולם הרוחני הצר של האורתודוקסיה היהודית וספרותה - אלא את תרבות העם היהודי, על זרמנו ויצירותיו וקשריו אל תרבויות העמים, השפעותיהם על עמנו והשפעתה של הדת והתרבות היהודית עליהם. לא ייתכן לחנך

נאורים וליברליים מבחינה פוליטית, אך רוב מוסדות החינוך, תנועות הנוער והישיבות האורתודוקסיות בישראל מונחות על ידי האמונה בעדיפות דבר האלוהים ורצונו על רצון האדם וצרכיו, וכמובן - על החלטות רוב הציבור ונבחריו.

עיקר הסכנה בנישה חינוכית זו בחברה דמוקרטית: מורים וחניכים במוסדות אורתודוקסיים קיצוניים, מאמינים כי יש בני אדם הידועים מה אומר אלוהים ומה הוא רוצה, ועל כן יש לציית להם גם אם דבריהם ומצוותיהם מנוגדים לחוקי המדינה הדמוקרטית.

פסיקת הרוב מכרעת דעת אלוהים

גישה כזאת מנוגדת באופן קטובי לגישתם של אלה מחכמי התלמוד שהאמינו כי פסיקת הרוב מכרעת אפילו את דעת האלוהים, אפילו כשזו מושמעת במפורש - "בית קול" - כתמיכה במיעוט. עיקר תרומתו של התלמוד להתפתחות המחשבה ביהדות היתה הויכוח הפתוח. במקום המינוולוג הנבואי המדבר בשם האלוהים, בא הדיאלוג הפתוח בין חכמים בשר ודם. הויכוח והדיון הפתוח היו לדרך לימוד ולהליך מתמשך לקביעת הלכות, בדיקתן, ביקורתן והחלפתן, לעתים, בהלכות אחרות. והרי זו משמעותה של "הלכה" - תורה מהלכת, משתנה, מתאימה עצמה לצורכי השעה ולצורכי בני האדם. עצירת ההלכה מלכת היא סילופה.

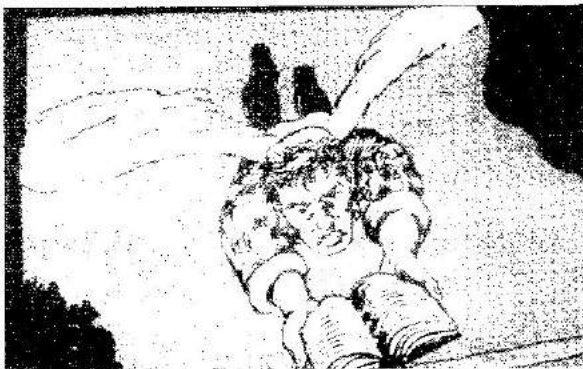
המסר העיקרי של שיטת התלמוד הוא האפשרות לחלוק על דעת גדולים בחכמה ובתורה, להקשות קושיות על כל טקסט ודעה, לגלות ניגודים וסתירות בין דעות ופרשנויות שונות, תוך קבלת הפסיקה של הרוב, כל עוד היא תקפה ואינה מתחלפת בפסיקת רוב אחרת. חכמים כרי יהודה הבינו, כי גם פסיקה של רוב, המקובלת בהלכה, עשויה להשתנות בבוא הזמן, ומה שנראה היום כתקף, כיוון שהרוב החליט עליו, עשוי להיות

רצה ראש ממשלת ישראל, יצחק רבין, אינו רצה פוליטי ראשון או יחיד בישראל. מאז גברה השפעת המזיגה בין השקפות ימניות קיצוניות לבין אמונות אורתודוקסיות דתיות קיצוניות התרבו מעשי הרצח הפוליטי בארץ. מערכת המשפט נהגה בהם בסלחנות כה גדולה עד שמרבית הרוצחים הפוליטיים היהודיים מהלכים היום חופשי. אין זה מקרה כי כל הרציחות הפוליטיות, שבוצעו על ידי יהודים, בוצעו ע"י תלמידים ומאמינים בדת האורתודוקסית היהודית. רציחת ראשי עיריות וסטודנטים פלשתינאים, הנסיון לרצח המוני של מפגיני "שלום עכשיו" שנשתיים ברצח אמיל גרינצוויץ, רצח נוסעי האוטובוס הערבי בטיל, רצח המתפללים הפלשתינאים במערת המכפלה על ידי רוצח ההמונים גולדשטיין, רצח ראש ממשלת ישראל על ידי תלמיד ישיבה מהאוניברסיטה הדתית אורתודוקסית "בר אילן".

צו האלוהים עדיף על רצון האדם

מערכות החינוך הדתי אורתודוקסי בישראל מפרידות את חניכיהן מהתרבות הפורליטיטית היהודית, סוגרות את תלמידיהן בפני דרכי המחשבה והיצירה התרבותית של רוב העם היהודי, מעלימות מהם השקפות ליברליות והומניסטיות המקובלות על זרמי הרוב ביהדות, ונוטעות בהם אמונה בעליונות העם היהודי ובעליונות האלוהים שלו ודברו על האדם, האנושות והאנושיות.

אמונה כי רצון האלוהים ודברו - הנודעים רק לרב ולמנהיג הדתי - עדיפים ומכריעים את רצון האדם והחלטות נבחריו העם, מונחת ביסוד המבנה הסטליטרי של המפלגות ומוסדות החינוך הדתיים האורתודוקסיים. ההחלטות מתקבלות על ידי הרב העומד בראש, והכל הוזרים על דבריו ומבצעים את רצונו. אפילו חברי הכנסת שלהם אינם חופשיים להצביע אלא לפי ההלטות הרבנים. שורש הפנטזיה: עולם רוחני צר ואמונה כי צו האלוהים עדיף על רצון האדם וחוק המדינה. יש כמובן מוסדות דת וחינוך אורתודוקסי

לפרק את "ישיבות ההסדר"

בשנים האחרונות נהיו "ישיבות ההסדר" לצבא הפרטי של האורתודוקסיה הקיצונית. החלטת רבנים להתיר הפרת פקודות של צה"ל וממשלת ישראל היא הסתה למרד בשלטון החוק ותזכורת לגודל הסכנה הנשקפת מעשרות אלפי חניכי יחידות צבאיות אלה, העשויים, בשעת מבחן, להשמע לרבנים ולא למפקדים. משטרת ישראל והפרקליטות לא פעלו נגד מעשי הסתה גלויים של רבנים שהטיפו לסירוב פקודה, כשם שלא פעלו נגד אלה שכינו את ראש הממשלה "רוצח" ו"נאצי" ו"תאום של ערפאת" - המבקש לדרדר את מדינת ישראל תהומה.

היום יודעים כולם כי ישיבות ההסדר ויחידות צבאיות אחרות מתנהלות לפי חוקים אחרים מאלה החלים על שאר חיילי צה"ל. בישיבות ההסדר מסור החייל, במשך חמש שנים, להשמעתו הישירה של רב הישיבה ההופך אוטוריטה אלוהית עליונה והמדבר בשם ההלכה ובשם היהדות ובשם כל הקדוש, אפילו מאלוהים עצמו. רק שנה וחצי, מכל השנים האלה, נתון בחור הישיבה למרות של מפקדי צבא. לא ירחק היום ויהיו גם אלופים שיצייתו לפקודת רבניהם ולא לפקודת ממשלת ישראל. אז גם תקרב סכנת הפיכה צבאית בישראל.

מה אפשר לעשות?

לארגן את הציבור השפוי - הדתי והחילוני כאחד - ולצאת במאבק ציבורי לפירוק ישיבות ההסדר, להפסיק את פעילותם של רבנים פוליטיים בתוך שורות הצבא ולהוציא כל בחור ישיבה שאינו מוכן או מסוגל לציות לקצינו אלא לרבניו בלבד.

י.מ.

לישראל תהיה מערכת חינוך ממלכתית אחת - כמו לכל המדינות המתוקנות במערב אירופה, בהן הופרדה הדת מהמדינה.

אך עד שתבוא הפרדה כזו בעתיד - אולי לא רחוק - יש להתכונן למהפך חינוכי זה ולהשיג חלק מן המטרות בצעדים מכינים בתחום החינוך ליהדות במסגרות, היהדות החופשית מדת ההלכה.

יש ליצור מרכזי לימוד ליהדות פלורליסטית - ישיבות חילוניות - בהם ישתלמו כל מורי ישראל המבקשים לקבל משכורת מהמדינה, ובהם ילמדו יהדות כתרבות פלורליסטית ומתפתחת של העם היהודי על כל הזרמים המייצגים את העם היהודי.

כל מורה בישראל ילמד להכיר את היהדות הפלורליסטית ויוכל לבחור לעצמו את דרכו בהוראת היהדות.

ייאסר על מורים - בכל זרמי החינוך - להסית תלמידיהם נגד הדמוקרטיה ונבחריה, בהתאם לחוקי ישראל.

יפותחו חומרי ותוכניות לימוד אינטרדיסציפלינריות ליהדות פלורליסטית, בהם ישתלמו מורים ותלמידים חילוניים ומסורתיים.

על מנת שתהיה הזדמנות להורים ותלמידים - בכל בתי הספר בישראל - להכיר את היהדות הפלורליסטית והלא דתית, יחוייב תקציב המדינה לממן מוסדות ומתקנים לתרבות יהודית לחילוניים, כשם שהוא מממן אותם למיעוט הדתי. בתי התכנסות לתרבות יהודית פלורליסטית ומשכורות למפעיליהם ותחזוקתם, בתי לימוד ליהדות חופשית ולהכשרת מורים ליהדות חופשית, משרדי נשואים וגירושים ליהודים חילוניים, בתי קברות לחילוניים, תמיכה בהוצאות ספרים וסרטים ותקליטורי סינדי רום ללימודי היהדות החופשית מתכתיבי ההלכה הדתית.

היעוץ שעבר על מדינת ישראל עם הרצח הפוליטי החמור ביותר שארע בה, בשנים האחרונות, מחייב נקיטת צעדים מרחיקי לכת בתחומים רבים. לפחות אחד מהם חייב להעשות בתחום החינוך: הצעת דרכי לימודה של היהדות כתרבות פלורליסטית לכל המורים ולכל התלמידים בישראל.

לסובלנות אם אין מכירים את הדבר שחייבים להיות סובלניים כלפיו. כל עוד מסתגר החינוך האורתודוקסי בעולמו הרוחני הצר - גדלים הסיכויים להקצנה ולפנטיות.

על כל תלמיד במערכת החינוך החילונית להכיר, לא רק את מקורות היהדות הפלורליסטית לפי ההשקפות הרווחות ביהדות החופשית, עליו להתודע אל מכלול הזרמים ביהדות, כולל הזרמים הדתיים - הקונסרבטיבים והרפורמים, המהווים את מרבית היהדות הדתית, ואת הזרמים האורתודוקסים המהווים את מיעוטה.

הנוק בשיטת ההפרדה של החינוך האורתודוקסי מהחינוך הכללי אינו רק נוק אינטלקטואלי. הנוק הוא חברתי ופוליטי, חינוכי ותרבותי. הניזוקים אינם רק חניכי האורתודוקסיה, אלא כל הציבור הישראלי. האידיאולוגיה של קבוצות פנטיות ימניות, המאמינות כי שלמות ארץ ישראל היא מקודשי היהדות כולה, וכי על כן מותר להרוג את חסידי הפשרה הטריטוריאלית, הממרים את פי האלוהים ומחללים את קודשי ישראל - היא ראש קרחון אמונה מגלומנית של המאמינים כי הם, או מנהיגיהם, יודעים את רצון האלוהים ומצייתים רק לו. ברוב המקרים מאמינים הפנטים רק בעצמם ובזכותם לנהיג את העם בכל מחיר ומיכ, כפי שהאמינו הקנאים בימי חורבן בית שני.

עולם רוחני צר וסגור, וחינוך דוגמטי לאמונה באלוהים ובאמת מוחלטת, אינו מוליד בהכרח טרוריסטים דתיים. אך כאשר חודרים לתוכו רוחות לאומניים בנחרות האומה ובזכותה האלוהית על אדמת עם אחר - הוא מהווה את האקלים הרוחני שבו גדלים הקנאות, הקיצוניות, האלימות המילולית ובמקרים בודדים - הטרור הפוליטי.

כיצד יוצרים אלטרנטיבה למערכת החינוך האורתודוקסית?

כמובן שהפרדת הדת מהמדינה וביטול הזיהוי השקרי בין "יהדות" לדת האורתודוקסית היהודית - בחינוך, בחוק, בתפישת המחנכים והחניכים - יהיה כרוך בביטול הפילוג של הנוער הישראלי בין שתי מערכות חינוך.

"לא ניתן לאנשי הדת להרים ראש"

עיון חוזר בחזונו של הרצל

שולמית הראבן

בבית הספר לא לימדו אותנו את הרצל. לימדו אותנו על הרצל. "מדינת היהודים" ו"אלטנוילנד" (או "תל אביב" בתרגום הישן) לא היו בין הטקסטים שנלמדו. רק את שמותיהם היינו צריכים לדעת. ידענו שבבזל הוא ייסד את מדינת היהודים, שאמר "אם תרצו אין זו אנדה", שנפגש עם הקיסר, או אולי הסולטן הרוכב על סוס, נטע איזה ברוש או ארז, שקוראים לו "חווה הציונות המדינית", ויש לו המון רחובות וגם יישוב אחד על שמו. הוא גם קבור בהר הרצל. עשר נקודות.

"מדינת היהודים" - טקסט חתרני

אבל מה הוא אמר? הטקסטים של הרצל נשאו עלומים לרובנו, אולי לא במקרה. טקסטים בסיסיים יש בהם סכנה. במונחים של היום, הם חתרניים. מי שמעיין בהם היום מתגלה לו, למשל, שחווה מדינת היהודים ואביה הרשמי דיבר במפורש על מדינה של כל אזרחיה: "בימדינת היהודים", כשהוא מהרהר בעתיד המשטר הרצוי, אין לו כל ספק: "כל אדם חופשי ובלתי מוגבל באמונתו או בכפירתו, כמו בלאומיותו. ואם יקרה שיישבו בתוכנו גם בני אמונה אחרת, בני לאום אחר, נעניק להם הגנה מכובדת ושוויון זכויות חוקיים".

ואילו ב"אלטנוילנד", כאשר דויד ליטבק, הילד שצמח בגיטו, נבחר לשמש נשיא "החברה החדשה" (קרי: הארגון המדיני בארץ) סגנו הוא ראשיד ביי, המפגך אחדיו אך במעט בספירת הקולות. לא כולם ב"חברה החדשה" בארץ ששים לקבל ערבי כשווה ערך. קיימת גם מפלגתו של הרב גאייך, שהרצל רואה אותה כנתעבת במיוחד, ואתו גאייך ואנשיו רוצים "לתקוע תרני בניינו לבין שאר האוכלוסייה". וכך אומר אחד מגיבורי של הרצל, מר סטיינק, לקול אהדת שומעיה: "אני אגיד לכם מהו גאייך: הוא רב אופורטוניסט... הרבנים האופורטוניסטים הפכו את חייו

שולמית הראבן היא מסאית וכותבת מאמרים.

הפרדה בין דת למדיניות

אין לו להרצל כל היסוסים באשר להפרדת הדת מהמדינה, או - חשוב עוד יותר - מהמדיניות. ב"מדינת היהודים" הוא אומר במפורש: "ובכן, כלום תהיה לנו לכסוף תיאוקרטיה? לא! האמונה מלכדת אותנו, המדע עושה אותנו חופשיים. על כן לא ניתן כלל לדחפים תיאוקרטיים של אנשי הדת שלנו להרים ראש. אנו נדע להחזיקם בבתי הכנסת שלהם, כשם שנחזיק את הצבא שלנו בקסקרטינים. צבא וכהונה ינובדו מאד, כדרוש וכראוי לתפקידיהם היפים. בענייני המדינה, עם כל ההערכה כלפיהם, אל להם להתערב, פן יביאו עליה קשיים מבית ומחוץ". מה זה כאן - מרצ?...

ומה באשר למקומות הקדושים? הללו, אליבא דהרצל, אינם בבעלותו של איש. הם קיימים ומקויימים בזכות אזרחיה או חבריה של החברה החדשה, וכל המבקש לשפוך שיח בפני אלוהיו, יכול לעשות זאת באין מפריע. לאיש אין כאן בעלות מדינית או אחרת. בלב העיר העתיקה מצוי גם היכל השלום, והוא מרכז עולמי לענייני שלום, כראוי לירושלים.

גם על פוליטיקאים ועל מישאל העם היה להרצל מה לומר. כך הוא אומר ב"מדינת היהודים": "...אינני מאמין בטוהר המידות הפוליטי שלנו, מפני שאיננו שונים משאר בני האדם המודרניים, ומפני שעם החירות תתפתח בנו מיד גם היהירות. את מישאל העם רואה אני כלא-גבון, כי בפוליטיקה אין שאלות פשוטות, שאפשר להשיב עליהן ב-הן או לאו סתם. בנוסף לכך ההמונים עוד גרועים מהפרלמנטרים, כפופים לכל אמונת שווא ונוטים להשמע לכל צעקן קולני. נוכח המון-עם מתקהל לא ניתן לנהל לא מדיניות חוץ ולא מדיניות פנים".

ב"אלטנוילנד" מתבקשים הנוכחים להגדיר מהי ציונות, וזאת המסקנה: "אנחנו פשוט חברה שיתופית גדולה מאד, שבתוכה חברות קטנות יותר... נטענו פארקים, ייסדנו בתי ספר, דאגנו שתהיה בחברתנו גם חוכמה ויופי... הציונות שלנו שהובילה אותנו עד כאן... איננה אלא אידיאל שאיננו נגמרים למותר לומר שבעיני הרצל, מדובר באידיאל

לגיטימם אז (בגולה) וגאייך ממשיך לעשות זאת כאן (בארץ). אז בימי הבראשית הקשים של הציונות הוא לא רצה שהשם פלשתיה ייאמר וישמע. ועכשיו - הוא הפטריוט, הוא הסופר-פטריוט, הוא היהודי הלאומי היחיד, בעוד שאנחנו אוהבי נוכרים, ידידי הזר אשר בשערינו, אנחנו היהודים הרעים, אנחנו הנכרים בפלשתיה שלו. זה מה שהוא רוצה - לתקוע תרני בניינו לבין שאר האוכלוסייה... הוא לא רוצה שנויים יתקבלו כחברים בחברה החדשה (קרי: יקבלו אזרחות). ואנחנו עומדים על העיקרון, לפיו כל מי ששירת את החברה

Theodor Herzl.

הרצל מבכה את הציונות וישום היחולי מראשית המאה

החדשה במשך שניים, יהודי או גוי, לבן או צהוב או שחור, הופך להיות חבר (=אזרח)... כי אלה העקרונות שבעטיים הפכנו להיות גדולים: ליברליות, סובלנות, אהבת האנושות. רק אז תהיה ציון - ציון של אמת". הרצל לא מתכוון לשירות צבאי של שניים. את דעתו על הצבא הוא מביע במקומות אחרים. הוא התכוון לשירות כלשהו בחברה החדשה: בעבודה, בייצור, בתשלום מיסים, בכל התחומים האזרחיים. במילים אחרות: ציון של חווה הציונות היא מדינת כל אזרחיה, כעקרון יסודי.

בעתיד: "הגבולות הלאומיים היו קיימים עדיין", מספר הגיבור, "אבל היה מעבר חופשי של אנשים וטובין בעולם כולו".

המיכון ואמצעי התעבורה המודרניים הביאו אותנו במגע עם עולמות חדשים, תנאים חדשים, תנועה חדשה, כלכלה חדשה... מדוע לא ייצרו הקואופרטיבים הקטנים גם הם תאגידים גדולים? ייצור, כלכלה, שיתוף פעולה כלכלי שמעבר לגבולות הלאומיים, מדינת כל אזרחיה - ולא מדינה לאומית-דתית, לא פולחן של קברי אבות, לא מדינה של יהודים בלבד - על אלה אמר הרצל שאם נרצה, אין זו אגדה.

במשך שנים לא דיפדפנו בכתביו. אולי הגיע הזמן לא רק להעריך הערצה סתומה, ולא רק לקרוא לרחובות בשמו, אלא גם לדעת מה בדיוק חזה ומה ראה לגד עיניו חווה הציונות המדינית.

(פורסם ב"ידיעות אחרונות" ב-11.95.31)

יהודים ארצה, למקום מיבטחים. לכן כתב ב"מדינת היהודים": "מדינת היהודים אמורה להיות מדינה נייטרלית. אין היא זקוקה אלא לצבא קבע - אמנם מצוייד בכל אמצעי הלחימה המודרניים - לשמירת הסדר כלפי חוץ וכלפי פנים".

במקום אחר כתב ש"למדינה זו לא יהיו אויבים". הוא גם טעה בעניין השפה: "הרי איננו יכולים לדבר זה עם זה עברית. מי מאיתנו יודע עברית במידה מספקת, כדי לבקש בשפה זו כרטיסי רכבת?" הרצל חשב שכל אחד יחזיק בשפתו. והשפה הדומיננטית ביותר תהיה לשפתה הרשמית של המדינה, ומי יודע אם דווקא חזון זה אינו עומד להתגשם בקרוב. הכוונה לאנגלית כמובן.

אבל ביסודו של דבר היה חזונו של הרצל חזון המזרח התיכון החדש, ושוב "אלטנולנד"

הומניסטי. וגם הפוסט-ציונים שלנו נחזו, כפי הנראה. ב"אלטנולנד" נאמר לגיבור פרידריך: "אלה המתקראים אינטלקטואלים מלפני עשרים שנה, התנגדו לציונות על רקע היותה, כפי שאמרו, מבוססת על רעיונות מיושנים. כל התפיסה של תקומה יהודית לאומית נראתה להם כריאקציה מטופשת, סיוט של המאה".

חזון "המזרח התיכון החדש" של הרצל

הרצל גם טעה, וטעה הרבה. בבואו ארצה מצא ארץ ריקה כמעט שבה חיו רק כ-600 אלף ערבים ופחות מ-50 אלף יהודים. הוא לא חזה את גידול האוכלוסיה, הן היהודית והן הפלסטינית, שהביא לסכסוך אדמות.

בעיניו הסכנה היחידה ליהודים היתה זו שבגולה, ובגללה חש ברחיפות שבעליית

"אי הבנת הנקרא" מצד משרד החינוך

מדוע אין התנועה האורתודוקסית, השולטת במערכת החינוך הדתי והעצמאי, נדרשת להשיג תרומות באותו יחס לו נדרשות התנועות החילוניות?

מדוע מרשים אנו, היהודים החילוניים, שיהדותם של הדתיים תילמד בבית אולפנה שלנו, ואין הדתיים מתירים שיהדותנו תילמד בביתם?

עיוות וסרוס המסקנות

החלטת משרד החינוך "לאמץ" את מסקנות ועדת שנהר, שמינה שר החינוך ב-91, היא עיוות וסירוס המסקנות המקוריות. ועדת שנהר קבעה במסקנותיה, יש לקרב מחדש את הנוער החילוני אל היהדות, בגלל זיהויה השנוי של היהדות עם הדת. לשם כך יש לחדש את החינוך החילוני ליהדות, כפי שהיה נהוג בעבר הרחוק, ולחנך את הנוער הישראלי לפלורליזם של אמת. מי שיכול ורשאי לחנך נוער חילוני ברוח פלורליסטית-יהודית, נטולת כל סימן של השלטת פולחנים וסיסמאות דתיים, הוא המורה החילוני.

והנה בא משרד החינוך, ומתוך גישה שגויה, מזמין מורים דתיים ללמד את ילדינו יהדות. מה הועילו איפוא חכמים בתקנתם? שיהדות לחילוניים תילמד בידי מורים דתיים? לא זו היתה רוח המסקנות, ולא זו הדרך שבה רוצים אנחנו, ללמד ולחנך את ילדינו יהדות מהי. בעינינו היהדות היא תרבות, שהדת תפסה בה, אמנם, חלק מרכזי במשך שנים רבות. כיום הדת היא פרק בהיסטוריה של התרבות.

דן מלר

ועדת שנהר, שישבה על המדוכה בנושא חינוך ליהדות הגישה, לפני שנה לשר החינוך את מסקנותיה. ביניהן היתה מסקנה, לפיה יש לקרב מחדש את הנוער החילוני, שהתרחק מהיהדות בגלל זיהויה עם הדת. זאת על-ידי קירוב הילד לתרבות היהודית החילונית של רוב המשפחות בישראל, באמצעות פיתוח יחס חיובי לתרבות זו.

משרד החינוך, שהתחייב ליישם את מסקנות ועדת שנהר כרוחן וכלשונו, השקיע 2 מיליון שקלים ביצירת תוכניות לימוד לחילוניים ויישומן. אבל אליה וקוץ בה: 1.9 מתוך שני המיליון הללו הוקצבו למסודות ותנועות דתיות מוצהרות, המזהות יהדות עם תפילה ופרשנות ההלכה היהודית, ואשר אינן כוללות בתכניות הלימוד שלהן לימוד התורות והפרשנויות החילוניות והאתאיסטיות, כמו ישיבת הרב הרטמן, אוניברסיטת בר-אילן ומסודות דת קונסרבטיביים ורפורמיים. רק 100,000 שקלים מתוך שני המיליון - 1:20 מהתקציב: - הוקצבו לתנועות ומסודות חינוך חילוניים מובהקים, כתנועה הקיבוצית ותחילה, וגם זאת בתנאי שאלה יגייעו מצידם סכום זהה - 100,000 שקלים - ממוסדות אחרים:

שאלות של תם

לשם מה זקוקה מערכת החינוך האורתודוקסית לתיגבור כספי בלימודי דת, אם לא לשם תיגבור מערך המורים שלהם, שייצאו ל"ילמד" את בני החילוניים "יהדות" מהי?

יומנו של חילוני רצוח

דן מלר

רצח ותגובה

ב-4.11.1995 נרצח ראש ממשלת ישראל מר יצחק רבין. התגובה החברתית הרגשית המדהימה, שאין לה אח ורע ושאיננה חדלה לרגע, מלמדת על כך, שלבד מיצחק רבין התכוון הרצח לפגוע לא רק בשלום, אלא לרצוח גם את זכות קיומה של החברה הישראלית החילונית, התרבותית, השמויה. תגובת המוני בני ישראל, הבכי בכל בית, הזעקה, התנוודדות ילדים, בני נוער ובוגרים בככר, ברחוב אשי 5 ובהר הרצל אינם היסטוריה, הפנינג או ריטואל זמני. אלו הן תגובות אמת לקרע שנקרעה נפש כולנו. שליח בצורת אדם רצח יחד עם האיש יצחק רבין גם את הבטחון החברתי, את השלווה המרבנת מאליה, את האמון הבסיסי הנדרש בכל חברה נורמלית לראות גם ביריב - הפוליטי או הדתי - חבר שאין לחשוש מפניו. אקדחו של יגאל עמיר רצח לא רק את ראש ממשלתנו אלא גם את הבטחון ואת האמון הטבעיים של כולנו, ביחוד של החילונים שבינינו. תגובתו של הציבור ושל הנוער בפרט היא ביטוי ספונטני לצורך בהתלכדות מחדש, תחת מסגרת חדשה, ולקבוע כללים חדשים שיבטיחו לנו, שרצח כזה, ושבר חברתי נורא כמוהו לא יקרו עוד. התגובה הציבורית המופלאה היא גם הלקאה על חטא שחטאנו באי-הבנתנו את המשמעות המסלימה של האלימות המילולית של מסיתים ומדיחים רבניים, שלווה ולובתה במשך שנים בדהלגיטימציה מוחלטת של הציבור החילוני בידי רבים מנכבדי הציבור הדתי.

אסור לעשות הכללות (א)

בכל חברה, בכל מצב ובכל נושא אסור לעשות הכללות. גם אנו כאן לא נעשה הכללות. אבל חובה עלינו לחפש את המשותף לרוצחים יגאל עמיר וברוך גולדשטיין, ולכל אלה שמתעללים באנשים רק משום היותם "אחרים" (הם

מכנים אותם בשם "גויים"), למשטינים, למוציאי פסק דין מוות, למנאצי אדם. מדוע ראינו כיפה על ראשי כל אלה? מהי המשמעות להמצאותה של כיפה על ראשיהם של אלה?

לגיטימציה

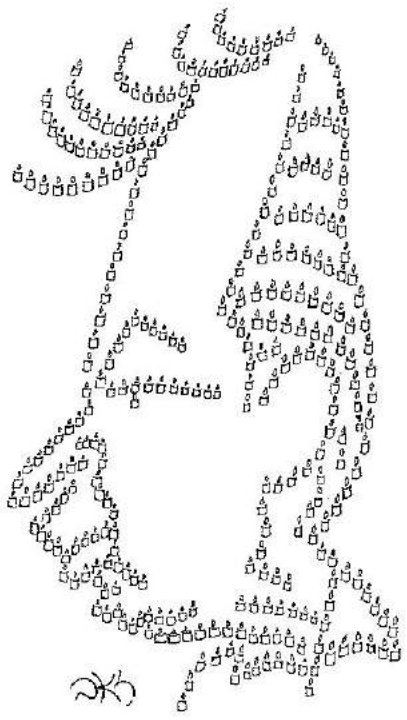
הזעזוע והתדהמה שפקדו כל איש ואשה, כל נער ונערה בציבור הישראלי, החפשי, החילוני והדתי השפוי, לא פקדו חלקים אחרים בעם. רבים ברכו ועודם מברכים על הדם. רבים עודדו ועודם מעודדים להמשך הרציחות. היו וישנם שסתם לא מצאו פגם ברצח. היו שאמרו ועודם מוסיפים להגיד: "אין פסול במעשינו. מה רע מצאתם בחינוך שנתנו לילדינו? בסך הכל לימדנו אותם את תורתנו הקדושה, שהיא תורת אמת."

הזעזוע, ההלם, החלחלה והזעזוע שהיו מנת חלקנו, לא פקדו חלק מאלו אותם חשבנו עד לפני שבוע כבשר מבשרנו. אליהם גם לא ידברו מילות החרטה, הצער והטפות המוסר שנשמעות מפי החלק השפוי, הטוב והמבטיח של החברה הדתית בעמנו. אבל - ושוב בלא לעשות הכללות - אין עשן בלי אש. פסקי דין המוות שהוציאו בני אדם הנחשבים למנהיגים בעיני ציבור מסויים, לא נמצאו מן האצבע. נכונותם של בני עושים לבצע פסקי דין אלו נובעת גם היא מבסיס חינוכי מסויים מאד, מזכר מאד.

הרב יהודה עמיטל אמר, שההלכה היהודית היא נשק מסוכן מאד, שאסור לתיתה בידי צעירים, שמא יפרשוה שלא כהלכה, וכי יש להפסיק את השימוש בהלכה לצרכים פוליטיים. סתם ולא פרש.

דה-לגיטימציה

ההלכה היהודית והמקרא בתוכה, כמו כל דת, קובעת את כללי האמונה הדתית היהודית בדרך חסרת פשרות: קיימת אמת, אחת בלבד, והיא האמונה הדתית. כך, אגב, טוען לגירסתו גם המאמין המוסלמי, הנוצרי וכל בן דת אחרת. עד כאן אין שום פגם, שהרי גם איש תנועת העבודה רואה את האמת כמצויה בלעדית בחלקתו, ואיש תנועת הליכוד שוגה ומשגה בעיניו. וגם ההיפך כך. אלא, שלא

במערכות חברתיות ופוליטיות נוסף במינהגי הדת היהודית, לצד האמונה באמת האחת והבלעדית, גם מרכיב הפסילה והדה-לגיטימציה: מי שאיננו מצוי במחנה הדתי הוא כופר, טמא, מוקצה, בלתי מוסרי, זנותי, בלתי צנוע, איש תועבה. מי איננו מכיר וזוכר התבטאויות כמו "תמונות תועבה", "לבוש בלתי צנוע", "אוכלי שרצים ונבלות", "אנשי טומאה", "לא כשרי", "קול באשה ערווה", "מחלל שם שמיים", ועוד כהנה וכהנה ביטויים שכל כולם מיועדים לחרוק את הזר - גוי או יהודי, שאיננו חי על פי אותה הלכה דתית, אל מחוץ למחנה "האמיתי".

ילד יהודי דתי וחרדי יונק עקרונות אלו משחר ילדותו עם חלב אמו, ב"חידור", בתלמוד התורה, בשיעור, בכלול, בבית הכנסת וכמוכן גם בבית. "סבתא, את זונה"י שאל יוסי בן החמש, מבני-ברק, את סבתו הקיבוצניקית. אביו של יוסי התחרד (חזר בתשובה), ויוסי נולד, חי וזמתחנך במסגרת דתית. סבתו החילונית המשיכה לחיות את חייה במסגרתה

פרופ. דן מלר הוא רופא, פעיל בשורה של מאבקים נגד כפייה דתית

הקודמת. "מדוע אתה אומר כזאת, נכדי?" שאלה הסבתא באי-נחת גלויה. "כי מי שלובשת בגד עם שרוול קצר היא זונה", השיב לה הנכד, שאיננו מבין כלל זונה מהי. מאירקיה, גם הוא בנו של מתהרד, בא בטרוניות מרות אל אביו: "אבא", אמר, "הילדים בתלמוד התורה לועגים לי שסבא שלי הוא גוי, משום שאיננו חובש כיפה". המלמד, מסתבר, לימד את הילדים בתלמוד התורה שיש שני סוגים אנשים ואין בילתם: יהודים (חובשי כיפה, כמובן), וגויים. היכן ימוקם, אפוא, הסבא היהודי של מאירקיה הקטן, שאיננו חובש כיפה?

פסילה כזאת לא המציא ילד ממוחו התמים. דעה כזו הוא שומע וקולט בשכונת מגוריו, ב"חידר", בבית הכנסת ובבית. המערכת המנהיגה את היהדות הדתית על כל פלגיה קובעת, ללא עוררין, מי ומה פסול, מי ומה כשר, מי מוסרי ומי לא, מי מתועב ומי טוב. מערכות הנהגה בפלגים מסויימים ביהדות הדתית קובעות גם מעבר לכך: מי בן זכות ומי מעדר זכות להיחשב אדם, את מי חייבים לכבד ואת מי חייבים שלא לכבד, למי יש זכות עמידה בחברה ומי נעדר אותה, את מי ומתי מותר להחרים, ועל מי ומתי מוציאים "פשוטיל". מוסף "תל-אביב" של עתון "ידיעות אחרונות" הביא בגיליון מה-10.11.95 שורה ארוכה, אין-סופית כמעט, של התבטאויות קשות וחמורות כלפי ממשלת ישראל וקברניטיה, מהן אצטט אחת: "רבין הוא בחזקת אויב, לכן חל עליו הכלל יבא להרנך השכם להורגי - הרב קורף, מנהיג חביד בפלורידה, 15 באוקטובר 95".

אמת

לתורה שבעים פנים, אך לגירסה הדתית רק אמת אחת. את ה"אמת" הזו לימדו כוהני הדת מאז ומעולם. מי שאיננו דוגל ומאמין באמת האחת והיחידה הוא כופר. רק המאמינים ומקיימי מיצוות הדת יגיעו לנן עדן, וכל השאר ינחלו גיהנום. במערכת כזאת של חוקים, מנהגים ותקנות יש הפרדה ברורה בין אנשי ה"אמת" לבני ה"שקר". הזכות לעשות, לכתוב וגם לחיות נתונה, לגירסתם של דתיים רבים, רק לאנשי האמת. לבני השקר אין זכות לאותם חיים. הגוי משול לכהמה, החילוני לתינוק שנשבה.

השקפת עולמו של היהודי החילוני שונה לחלוטין. גם לגבי קיימת אמת, ומאבק למימושה על-פי דרכו. אבל בחינוך הדור הצעיר מודגש המורה והמחנך החילוני את הפורליזם ואת זכותו של הזולת להיות על פי אמונתו, באין מפריע, מתוך יחס של כבוד, גם כשהיא נוגדת את השקפת עולמו. "אינני מסכים עם מילה מדבריך", אמר "הגוי", וולטיר, "אבל אלחם עד חורמה על זכותך להשמיעה".

אסור לעשות הכללות (ב)

רובם הגדול של המאמינים הדתיים-היהודים, נותרים ברמה המופשטת של מכה ה"אמת" הדתית. אלא שבכל חברה - דתית כחילונית, יהודית כלא יהודית, יש מתונים ויש קיצוניים. אדם מתון לעולם לא יגיע לשלב של איבוד ערכי אנוש, ועשיית מעשה אנושי נפשע, שהחברה האנושית פוסלתו מכל וכל. אשר לקיצוני - מי ישורנו?

אומרים לנו: גם בשמאל יש קיצוניים, גם בשמאל יש אלימות. אמת, שהרי פושעים ואלימים יש בכל חברה, חילונית ודתית, יהודית ושאינה יהודית. אבל לא ראיתי יהודי-חילוני-שמאלני רוצח על רקע אידיאולוגי, משום שאין באידיאולוגיה הפלורליסטית-היהודית החילונית, שום זרע שעלול לנבט ולהצמיח פרי באושים. בחברון ראינו יהודי דתי רוצח ערבים, משום היותם ערבים. בכפר רבין בתל-אביב ראינו יהודי דתי רוצח יהודי חילוני, משום שהוא אחר. פסק דין מוות כלפי "רודף" ו"מיוסר" ניתן מפי מנהיגים דתיים. יש המכנים אותם רבנים. לא שמענו על פסק דין מוות מפי מנהיגים יהודים חילוניים, שמאלניים או אחרים.

הסמכות

פסיקה ניתנת מאת בעל סמכות בלבד. יש בעל סמכות שמקבל הסמכה רשמית מהחברה בה הוא חי, ויש שנטל הסמכה כזאת כמו ידיו.

ה"רב" הוא בעל הסמכות הגבוהה ביותר בהלכה היהודית לגבי המאמין הדתי, יש לכבדו ואת מצוותו יש למלא בלא הרהור. המאמין הדתי, הקיצוני בדעותיו, שמקבל את האמת ואת הרב כמייקשה סמכותית אחת שאין עליה עוררין, גם אם מדובר בנטילת חיי אדם - עלול לטעון חומר נפץ נורא.

אלפי יגאל עמירים!

מדוע נטעה להניח שיש רק יגאל עמיר אחד? מדוע נטעה לחשוב שרק במספר זעום של "כוללים" מלכים אש מוות בלבו של אברך זה או אחר? מתי נבין, שהבסיס האידיאולוגי

"אנו נמצאים כאן בתוקף ירושת אבותינו, יסוד התנ"ך וההיסטוריה, ואין אף אחד שיכול לשנות עובדה זו. למה הדבר דומה? לאדם שיצא את ביתו ובאו אחרים ופלשו לתוכו. זהו בדיוק מה שקרה לנו. יש טוענים שיש כאן אדמות ערביות. שקר וכזב! אין כלל וכלל אדמות ערביות".

(הרב צבי יהודה קוק, "בין עם לארצו", קובץ "ארצי" מ-1983)

הדתי בשיבות מאפשר לאלפי יגאל עמיר - בפרשנות אישית מוטעית אבל אפשרית - לצמנה, לחשוב ולפעול בדיוק באותה רוח ודרך בה פעלו גולדשטיין ועמיר? מדוע ועד מתי נרצה להאמין שבכל היכולים" לומדים רק אנשים ישרי דרך תמימים?

ואשר להיבט הפלילי - מדוע יהיה דין לרוצח יגאל עמיר ולא יחול אותו דין גם על שולחיו, פוסקי דין המוות בשם תורת האמת שלהם? מדוע הרשינו למשכחיו של ברוך גולדשטיין להמשיך בשיגרת חייהם באין מפריע, והתרנו הקמת מצבה לזכרו והפיכתו ל"קדוש מעונה"?

הפתרון

מזה חודש ניצבת אומה שלימה "קרועת לב, אך נושמת", ובוכה בחוצות הערים, בכיכרות ובאתרים, וטרם סיימה את בכייה. ימים ארוכים, שאך זה החלו, עוסקת הברה גדולה ונכבדה בפרשנות לשאלות כמו "מה קרה לנו?", "מדוע לא פעלנו קודם לכן?", "מדוע לא השכלנו לקרוא את הכתובת שעל הקיר?" בכל הידלון טמון הזרע להתחלה חדשה. מכל רצח נפשע ניתן, וחיוני, להפיק לקחים, ולנווט לדרך אחרת, טובה יותר, מבטיחה יותר. שומה עלינו לברור מתוך הרצח הנורא את המוצא למערכת חיים ציבורית וחברתית

חדשה. קריאתו של הרב יהודה עמיטל "להפסיק את השימוש בהלכה היהודית למטרות פוליטיות ומדיניות", מוכרת לרבים מאתנו, ומשמעותה: להפריד הפרדה מלאה ומוחלטת בין הדת למדינה. החילוניים אינם רשאים וגם אינם חפצים להתערב בחיי הדת והפולחן של בני עמנו הדתיים. לאלו אסור להתערב, גם אם ירצו, כהוא-זה בחיי המדינה ואזרחיה החילוניים. הדמוקרטיה ורק היא קובעת ותקבע את פניה וצביונה של החברה בישראל.

העולם על פי ברדוגו

אחד, בשם ברדוגו, שלח לעיתון מכתב בו הלשון: "צודק דן מלך בכותבו שהדת היהודית סיימה כבר את תפקידה והיא נותרה היום רק פרק בהסטוריה של "התרבות היהודית". אשר על כן יש "להפסיק את החינוך ליהדות של הנוער החילוני בידי מורים חילוניים", לכן, בבוא פעמי אפריל (הידוע לשעבר כחודש ניסן), יקחו המורים החילוניים את תלמידיהם לחיק הטבע, וינחילו להם את ערכי היהדות החילונית החדשה: ישפרו מנגלים בחרדת קודש ופיהם ופצח ברינה ובזימרה ממיטב שירי היהדות המתחדשת של אביב גפן. ובהתקרב חודש אוקטובר (תשרי לשעבר), יפרדו לשעה קלה פרחי החילוניות המתחדשת מאלילי הרוק של אמ.טי.וי ותחת השפעה הברוכה של ה-אל.אס.די יתקעו בקול גדול בטרומבון, זכר לשופר האנרכונסטי. כעבור שבועיים ימשיכו מעצבי החינוך היהודי המתחדש במסע הצלב החילוני. לזכר חג הסוכות שחגגו אבותיהם הפרימטיביים, ינדדו צאן מרעייתם ויתקעו יתדותיהם ביער הפסטיבלים בערד. מיוזעים ודחוסים ידרכו זה על זה בחדות יצירה יהודית, מבית מדרשו של מלך.

אם אלך בדרכו של ברדוגו ואקבע, שכל היהודים החרדיים אינם יודעים מי הם עגנון וקפקא, לאונרד ברנשטיין ויהודי מנוחין, שגאל וסוטין, אינשטיין מארכס ופרויד.

יש שאינם יודעים, חלק בוודאי יודעים. אחטא מאד אם אומר שהתרבות היהודית החרדית, כל כולה בקורי טבע בחוף תל ברוך, רחמנא ליצלן, או מעשים מגונים בצעירים, בשיבות ובבתי מקוואות שלהם, יידוי אבנים, הצתת תחנות אוטובוסים וביזוי קברים, או השמצת נשים וחילוניים שחולקים על דרכם. יש חרדים שעושים זאת, אך רבים אינם נמנים עמם.

בדיוק כך יש לראות את בקורתו המגמתית והבלתי הוגנת של משה ברדוגו, שמשקיף על העולם היהודי החילוני ותרבותו מבעד לחריז מגעולו הצר של חדר אפל.

אם יש יהודים חילוניים שחפצים לבלות בחיק הטבע, לעשות מנגלים או להאזין לשירי אביב גפן - זו זכותם, בדיוק כשם שהחרדים, "מיוזעים ודחוסים" מבלים במנגלים, במירון, בנתיבות או בפסטיבל "טייש" המזניים בבני ברק. כך או כך - לדתי ולחרדי אין זכות להתערב בחייו ובתרבותו של היהודי החילוני ולקבוע מה כשר ומה פסול בהם!

17 מלך

לדידו של ברדוגו, התרבות היהודית החילונית מתחילה ומסתיימת במנגלים בחיק הטבע, בשירתו של אביב גפן, בפסטיבל ערד ובמסעי צלב חילוניים עתירי סמים. יחטא לציבור רחב וגדול, כמו גם לאמת,

"עם ישראל מקולקל, מטומטמים מרוב שפע. לא מוכנים לתת קורבנות בשביל גאולה... לנו יש הרבה כוח, עכשיו הכח צריך לדבר".

(הארייט, מתנחלת מתקוע, בספרו של עמוס עוז, פה ושם בארץ ישראל, 1982)

הלכות מסוכנות

חיים כהן

החשוד ברצח יצחק רבין ז"ל הכריז בבית המשפט כי "לפי ההלכה, ברגע שיהודי מוסר את העם שלו והארץ שלו בידי אויב, חייבים להרוג אותו". על פני הדברים לא ברור אם הוא הוא שפסק הלכה זו על דעת עצמו, או שקיבל אותה מפי אחד מפוסקי-ההלכה, או שהתיימר לזכור מה שלמד בתלמוד. על כל פנים מותר לצאת מן ההנחה שהוא אמר את אשר אמר באמונה שזאת אמנם הלכה המחייבת אותו.

מי הוא פוסק הלכה?!

לשמע דברים אלה מתעוררות מיד שאלות רבות: מה היא זו ואיזו היא "ההלכה"? מי מוסמך לקבוע אותה ולהכריז עליה? מה דין התנגשויות וסתירות שבין הלכות שפסקו בידי מוסמכים שונים? מה מידת חיובה של ההלכה לעומת חוקי המדינה? מה דין קיום מיצורה דתית כהגנה מפני אישום פלילי האם תיתכן הלכה נפשעת?

מהות ההלכה נדונה פעמים אין ספור. מבין המשמעויות הרבות הנוגעות ל"הלכה" ו"הלכות", רק אחת נוגעת לענייננו: הלכה היא הנורמה, או מכלול הנורמות, המחייבת על-פי דין תורה. קל לזהות "הלכה" בדינים המקובצים בקודיפיקציות הגדולות, של הרמב"ם ושל רבי יוסף קארו - אם כי לימים נפסקה לא פעם הלכה, בעניין זה או אחר, שלא כמו הרמב"ם או השולחן-ערוך. קשה יותר לזהות "הלכה" בפסיקת "האחרונים": הם פסקו בעניינים מסויימים אקטואליים שהובאו לפניו בצורה של "שאלות"; ואם כי התכוונו ב"תשובות" שלהם לפסוק הלכה, לא כל אשר פסקו התקבל בכל התפוצות כהלכה לדורות. ועד היום רבנים יושבים ופוסקים "הלכה", ולא רק בבת-דין רבניים, ומוסיפים על הקורפוס ההלכתי.

מניין שואבים הם סמכותם? ממה שכתוב בתורה, "שמרת לעשות ככל אשר ירוך: על פי

התורה אשר ירוך ועל המשפט אשר יאמרו לך תעשה - לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל" (דברים יז 10-11) - למדו כבר חכמי התלמוד כי "התורה אשר ירוך" היא תורתם של פוסקי ההלכות, ואילו "המשפט אשר יאמרו לך" הוא משפט השופטים והדיינים, וגם לאלה וגם לאלה חייב אתה לציית, אפילו מורים לך על ימין שהוא שמאל ועל שמאל שהוא ימין (ספרי דבי כב, דברים נד). והיו שראו הסמכה במה שכתוב, "שאל אביך ויגדך, זקניך ויאמרו לך" (דברים לב 7). "זקנים" כבר כיהנו באספת השבעים של משה (במדבר יא 16-17), ולא בכדי נאצל עליהם מרוח הקודש. במרוצת הדורות החליפו זקן ב"חכם" (י"אין זקן אלא חכם: קידושין לב ע"ב). סמכות הזקנים לקבוע לך כללי התנהגות עברה לחכמים. מדרש אגדה יודע לספר שהחכמים "העומדים בכל דור ודור, כל אחד ואחד מהם קיבל את שלו מסיני", כלימר מפי אלהים (שמות רבה כח).

אבל מי ומי "חכם"? קל לזהות את חכמי התלמוד: הם חכמים אמתיים, מקוריים. כשהיו חלוקים בדעותיהם והזרו הוראות סותרות, העידו על עצמם כי "אלה ואלה דברי אלהים חיים"; ומצאו להם גם קנה-מידה אובייקטיבי להכריע ביניהם. כמו "יחיד ורבנים - הלכה כרבנים", וגם קנה-מידה סובייקטיבי, שאינה דומה דעתו של גדול וחשוב לדעתו של סתם פוסק. ויש שנקבעה הלכה לפי דעתם של חכמים מסויימים שדעתם היעדרה על דעת החולקים עליהם, אם בדרך כלל ואם בשטחי הוראה מוגדרים.

כל רב נהיה ל"גדול הדור"

"הגדול" ניכר "בחכמה ובמניין". את המניין (של תלמידים או של שנות גיל), ניתן לגלות בדרך הספירה הסטטיסטית, אבל איך

מודדים את החכמה? אולי הניחו שחכמתו של "גדול" שכזה הוא עניין שבידיעה כללית: היא חכמה שהביאה מוניטין לבעליה, ושמו כחכם גדול הולך לפניו. עוד בתקופת התלמוד, וביתר שאת בימי-הביניים ועד לעת החדשה, גילו גדולתו של חכם בקרבתו לאלהים שייחסוה לו. למשל, מספרים על רבן יוחנן בן זכאי שידע "שיחות מלאכי השרת ושיחת שדים ושיחת דקלים"; על רבי חנינא בן דוסא, שהיה לאל ידו לעשות נסים ונפלאות ולשנות סדרי בראשית; על רבי עקיבא, שגילה סודות השמיים וישב במחיצת מלאכים. המקובלים מספרים על מוריהם שהם נכנסים ויוצאים בפלטרין של מעלה; והחסידים מייחסים ל"צדיקים" שלהם שיג ושיח עם אלהים ומלאכים. גדולה עילאית שכזאת מעניקה, כמובן מאליו, סמכות הלכתית מוחלטת. כתוב באחד מספרי החסידים שהצדיקים הם "החוקים והמיצוות" - זיהוי טוטלי של קיום מיצוות התורה וקיום מיצוות הרבי. אמונתם בצדיקהם מצאה לה סימוכין בתלמוד: "בשביל צדיק אחד נברא העולם"; "גדולים צדיקים יותר ממלאכי השרת"; "הקבי"ה מבטל גזירתו מפני גזירתו של צדיק"; ועוד כהנה וכהנה.

השופט ריים כהן היה ממנשיא בית המשפט העליון

בכל זרמי היהדות נודעה הסמכות העליונה ל"גדול הדור" או "החשוב שבדור". אולי היו זמנים שכל ישראל ידעו מי הוא גדול הדור (אם כי אפילו לגבי הרמב"ם היו הדעות חלוקות בזמנו). בזמננו שלנו אין שום קונסנזוס שכזה עוד בגדר האפשרות. בהעדר גדול-הדור הניתן לזיהוי, השתרשה מסורת להעניק תואר של "גדול הדור" על ימין ועל שמאל - הן בין רבנים לבין עצמם, הן בין חסידים ותלמידים ומעריצים לבין רבניהם שלהם. השימוש בתוארים כמו גאוני, צדיקים, קדושים, אנשי אלהים, אנשי מופת, מאורות גדולים - נפוץ עד כדי כך שאין בהם עוד לא סימן ולא רמז למעמד או לתכונות אמיתיים. ומאחר וכל רב בישראל עשוי לזכות - וזוכה - בתואר גדול-הדור, אי-אפשר היה למנוע שסמכותו ההלכתית של גדול-הדור התפצלה לאלף אלפי סמכויות, מקבילות או מתחרות, שאין עוד למקדן. אמנם הסמכות הפורמלית של כל מי שהוסמך לרבנות ("יורה יורה ידין ידין") - גם הסמכות לפסוק הלכה במשמע, וכל רב בישראל אחוז בידו מידת סמכות זו. בכל דור ודור, ההלכה נפסקת מאלפי פיות.

זילות והלבנת פנים רבנית

כבר כתבתי במקום אחר כי בסמכות הפורמלית לא סגן מתווספת אליה הסמכות הכריזמטית (כריזמה, בלשון יוון, היא מתת אלהים). זאת הסמכותיות הקורנת מאישיותו של פוסק ההלכה, או מן האלהיות שמייחסים לו, או הנובעת ממעמד משרתו או כהונתו. מעמד כזה הוענק בחוק לשני הרבנים הראשיים ולמועצת הרבנות הראשית לישראל. הם הוסמכו ליתן "תשובות וחוות-דעת בענייני הלכה לשואלים בעצתם". אך

החוק אינו הלכה דתית, ומן הבחינה ההלכתית ייתכן שכהונתם כרבנים ראשיים אינה מקנה להם מעמד מיוחד. ואמנם עדים אנו לכך שיש רבים הדוחים פסקי-הלכה של הרבנות הראשית כבלתי-מחייבים; ויש פוסקים הרואים במעמד הרבנות הראשית יומרה שריח של השגת גבולם או של "גילוי פנים בתורה שלא כהלכה" נודף ממנה.

עיקרה של הסמכות הכריזמטית הוא בסמכותיות אשר שומעיו ולומדיה של הפוסק מייחסים לו. מי שאינו מכיר בסמכות הרבנות הראשית, יש לו רבנים משלו שהוא מכיר בסמכותם; חסידים מכירים בסמכות אותו הרבי שלחצרו הם משתייכים, ושוללים סמכותו של כל רבי אחר; מתנגדים שוללים סמכותם של צדיקי החסידים, ונדבקים במורי-הוראה השונים, קהל קהל ומוריו שלו. לכל עדה ולכל זרם דתי יש פוסקי-הלכה שהם "סומכים" עליהם. פסק-הלכה שיצא מתחת ידי רב פלוני, מחייב רק את הסרים לסמכותו. לא שכל פוסק יודה בכך: הוא רואה את פסקו, בתום לב, כמשקף נאמנה את ההלכה לאמתה, ומבחינתו כל יהודי חייב לציית לו.

אלא מתחריו בפסיקת-הלכה, מהם שמוזלים באישיותו ומהם שמבטלים למדותו, עשויים לדחות פסקיו בשתי ידיים; ולא פעם אף אינם נמנעים מלהביע זילותו ולהלבין פניו ברבים. אבל מה שימתחרים" כגון אלה מבטלים, אנשי שלומו של אותו הפוסק מקיימים: הם מנדס פוסלים את המתחרים, ובשום אופן לא יצייתו להם.

פוליטיזציה של ההלכה

למשקף מן החוץ נדמה לפעמים כי "ההלכה" היא כחומר ביד היוצר: פוסק פוסק וקהל,

פוסק פוסק והלכותיו. כמובן יש דברים בסיסיים שכולם מסכימים עליהם; אבל דווקא בעניינים אקטואליים שיש צורך לחדש בהם, חלוקות הדעות וההוראות. זה פוסק לקולא, וזה פוסק לחומרא; זה מחייב קיום חוקי המדינה, וזה אוסר קיום חוק זה או אחר; זה דוגל בכבוד הבריות ואהבת האדם, וזה מטיף לשנאת הגויים והאפיקורסים. המופלא הוא שהשם "הלכה" נקרא על כל הפסיקות הסותרות הללו; ואמנם מוצאת לה כל "הלכה" שכזאת מי שמקבל על עצמו עול מלכותה.

העניינים "האקטואליים" שאמרנו הם על-פי-רוב עניינים שבפוליטיקה, ורבנים פוסקים בהם הלכה למטרות פוליטיות. הם נשאלים ומשיבים לא למען להגדיל תורה ולהאדירה, ולא לשם יישוב קושיא הלכתית לשמה, אלא כדי לספק ביסוס הלכתי למגמות ותכניות פוליטיות. הרב אברהם שפירא, שהיה לפנים הרב הראשי לישראל, התריע בימים האלה על רבנים "המבקשים להתגדל בפני עמי הארץ ובין אנשי ערים, וקופצים ויושבים בראש לדון ולהורות בישראל", ובפסיקתם הפוליטית "הם המרבים מחלוקת והם המחרימים את העולם" (הארץ 16.11.95). הרב שפירא בעצמו נתן ידו לא פעם לפסיקה הלכתית-פוליטית: כנראה הוא שומר סמכות-פסיקה זו ל"גדולי הדור"; אך יש גם במחנה הדתי רבים וטובים הגורסים שאין לערבב הלכה ופוליטיקה: לדידם, כל פוליטיזציה של ההלכה פוגמת בהלכה ומשבשת את הפוליטיקה. אחד ממדולי הפוסקים באמריקה, הרב יוסף סולובייצקי, כבר פסק כי על-פי ההלכה חייבים להשאיר את הפוליטיקה לפוליטיקאים ואת המלחמה לאנשי הצבא -

"לפי ההלכה רק שלוש מצוות הן בבחינת ייחוד ובל יעבור: עבודה זרה, גילוי עריות ושפיכות דמים. ארץ ישראל אינה אחת מהן... מי שנכון יהיה לתת את נפשו על דברים אחרים, סופו שגם את כל שלושת אלה לא ישמור. אתם (תלמידי הרב קוק) תהרגו נשים וילדים ואנשים חפים מפשע, תעבדו לעץ ולאבן, וגם תגלו עריות. כל דבר בשעתו".

(ר' פוגל, בספרו של חיים באר, עת הזמיר, 1987)

אך הפוסקים שלנו אינם מקבלים פסיקה זו בתורת "הלכה".

רובם ככולם גורסים שאין שאלה בעולם אשר אין עליה תשובה בהלכה: "הפוך בה והפוך בה, שהכל בה" (אבות ה' כב). וכשם ששופט אינו רשאי להתחמק מן השפיטה בטענה שאין בכל החוקים והמשפטים מענה לבעייה השנוייה במחלוקת, כן אין פוסק-הלכה יכול להשמיע טענה שאין למצוא בהלכה תשובה לכל בעייה. לגבי דינו, אין לנו אלא לקבל את פסיקת ההלכה למטרות פוליטיות כעובדה קיימת ומושרשת ונפוצה מאד. הנה המפלגות החרדיות מכרזות שכל הכרעותיהן הפוליטיות זקוקות להכשר תחילה מאת מועצה של "גדולי תורה" או של "חכמי תורה", ואם כי ניתנים או נמנעים הכשרים אלה על-פי שיקולים פוליטיים, הזקה על גדולי התורה וחכמיה ששיקוליהם תולמים את ההלכה כפי שהיא מקובלת עליהם.

(למשל: בשאלה הפוליטית אם להצטרף לקואליציה, הזקה עליהם שהם שוקלים גם אם מותר לשבת במושב אפיקורסים או בקרבת נשים, ואם העבירות הכרוכות בהשתתפותם שקולות כנגד התועלת שניתנת להפיק ממנה לחיזוק התורה ולהרווחת לומדיה).

פסיקת הלכה האוסרת פינוי שטחים

גם בשאלות פוליטיות מתבססת פסיקת ההלכה על פרשנות התורה, שבכתב או שבעל-פה. ההלכה שחייב כל יהודי ישראלי להרוג ערבים (הארץ 5.12.94), הושתתה על חמש מיצוות מדאורייתא, ואלו הן: למחוק את זכר עמלק, לרשת את הארץ, קידוש שם שמיים, שלא לעמוד על דם העד, ולנקום נקמת

אלהים. העובדה שניתן לחלוק על פרשנותו של פוסק ההלכה הזאת, אינה מעלה ואינה מורידה: לא רק הפוסק עצמו, אל גם תלמידיו ובני קהילתו מקבלים פרשנות זו כתורה מסיני; ומי מהם המרבה להרוג ערבים, הרי זה משוכח, ושכרו מן השמיים מובטח לו.

סכנתה של ההלכה טמונה לא במעט בעיוורון המצייתים לה. ומה שכתוב בתורה, וירשתם את הארץ וישבתם בה (דברים י"א 31), נתפרש כצו אלהי שלא למסור אף שעל מן הארץ לנכרים. העובדה שניתן לפרש כתוב זה גם פירושים אחרים, כמו כהבטחה ולא כצו, אינה מעלה ואינה מורידה לעניין תוקפה של ההלכה שנפסקה. פסיקת הלכה האוסרת על הממשלה לפנות שטחים מוחזקים, היא התערבות פוליטית מובהקת, יאה ביסוסה ההלכתי אשר יהא. הפוסקים אינם נמנעים מלהתערב, אם כי מסתמא ידוע להם כי הממשלה לא תוכל להתחשב בהלכה שפסקו - לא משום שאינה נכונה מבחינת ההלכה, ולא משום שהפוסקים אינם מוסמכים כהלכה, אלא משום שמדיניות הממשלה - כל ממשלה - אינה נקבעת, ואסור שתיקבע, על-פי ההלכה: הממשלה חייבת לשקול שיקוליה לגופם של עניינים, ואינה יכולה להיות מוגבלת אלא על-פי חוק בלבד.

בכל זאת, גם הלכה פוליטית שכזאת מסוכנת היא. לא זו בלבד שעצם פסיקתה הותרת תחת אשיות שלטון החוק ומבוזה את הדמוקרטיה, אלא היא נותנת בידי החייבים למלא פקודות חוקיות עילה דתית-מצפונית להשתמט ממילוי חובתם. אך כדי שלא יישאר ספק-ספיקא בלב מאן דהו שדווקא לתוצאה מסוכנת זו התכוונו הפוסקים, הוסיפו ופסקו (הם או אחרים) מפורשות שעל-פי ההלכה אין

חיילים חייבים לציות לפקודות מפקדיהם הקשורות לפינוי שטחים. כשם שברור שפוסקים שפסיקתם לא תעשה רושם על הממשלה, כן ברור להם שיימצאו חיילים רבים שומרי - מיצוות הסרים למשמעתם והמקבלים עליהם דין פסיקתם - וגם בכך שישכנו את שלום הצבא ובטחון המדינה. חוששני שיש בפסיקת הלכה זו גם מעין מניפסט או מנשר להודיע ולהיוודע ששום חוק ושם פקודה חוקית אינם יכולים לעמוד בפני איסור הלכתי.

(לא פעם נשמעת הטענה להצדקת גישת הפוסקים, שבוודאי מותר להם לאסור על חיילים לציות לפקודה לחלל את השבת. טענה מעין זו גובלת בדמוגוגיה: מן המפורסמות הוא שלפי פקודות הצבא אסור על מפקדים לצוות על חילול שבת שלא בשעת-חירום (ובשעת-חירום מותר לחלל שבת משום פיקוח נפש). מפקד המפר איסור זה נותן פקודה בלתי-חוקית - אם כי לא בלתי-חוקית "בעליל" שחייבים שלא לציות לה - וחייל העומד לדין על אי-ציות לפקודה כזאת, פתוחה לפניו ההגנה שמפקדו חרג מסמכותו בתתו לו פקודתו).

גם "הלכות מסוכנות" מותרות

ההלכה שאסור להחזיר שטחים ושחיילים חייבים שלא לציות לפקודות לפינויים, מצטיינת במספר גדול של פוסקים: יש כאן גדולה "במיניין", ואין זה בשבילי לומר אם יש כאן גם גדולה "בחכמה". לא רק רוב רבני ישי"ע השתתפו בפסיקה זו, אלא גם אחד הרבנים הראשיים לשעבר, הלא הוא הרב שלמה גורן שהלך בראש האוסרים. צאן מרעיתם של הרבנים האלה מונה רבבות רבות

"פורים לא נגמר, ועוד יקרב היום בו יקרא כולנו למצוות מלהמת מצווה של השמדת עמלק... אין שום רחמים בצו זה המצווה להרוג ולהשמיד גם עוללים וינקים. עמלק הוא כל מי שמקדש מלחמה על עם ה'... ה' אינו מסתפק בכך שאנו נשמיד את עמלק, כי אם מתגייס אישית למלחמה זו, כיוון שכאמור, יש לו אינטרס אישי בנדון..."

(הרב ישראל הס, לשעבר רב הקמפוס של אוניברסיטת בר-אילן, בת קול, 1980)

אוניברסיטת בר-אילן

- אולי יותר מאשר צאן מרעיתם של הרבנים שפסקו הלכה נוגדת, כמו הרב עובדיה יוסף והרב יהודה עמיטל. העובדה שיש בהלכה הזאת פנים לכאן ולכאן, אינה מובנת לעמי הארץ: בציבור הרחב נתקבל הרושם שמדיניות הממשלה להחזיר שטחים תמורת שלום היא בגדר עבירה על דין התורה, ושומרי נפשם מחרון אף האלהים מצווים לעמוד בפרץ ולסרב מלתת לה יד.

חוק הוא בישראל שכל פוסק רשאי לפרסם כל הלכה שפסק, רבנים ובפומבי, ובלבד שאין בפרסום משום עבירה פלילית. נוטה אני לחשוב שגם "הלכות מסוכנות" מותרות בפרסום, ובלבד שהפרסום נעשה במפורש או מכללא, בכוונה להפיץ תורה לשמה, או, בלשון חכמים, לדרוש כדי שילמדו ויקבלו שכר לימוד.

כל אדם רשאי לחשוב ולומר שמדיניות הממשלה מוטעית וצריכה תיקון; וכל אדם רשאי לסמוך על ההלכה בחשבו ובאמרו כן. ואין צריך לומר שפוסקי ההלכה, ככל אדם, רשאים לפנות לממשלה או לכנסת בהצעה לשנות מדיניותן בהתאם להלכה. אין כל התנגשות בין החוק לבין כל הלכה עיונית (או: "הלכה ואין מורין כן") או אקדמית. גם ההלכה שאסור להחזיר שטחים - כמותה כמו מצע פוליטי שלא להחזירם - יכול ותישמע ברמה.

פוסקי הלכה מסיתים וממרידים

מה שאין כן הלכה הקוראת להרוג ערבים או שלא לציית לפקודות חוקיות. עוד נעמוד על התרת רציחות; לענין הציות לפקודה חוקית, הרי כל המסית והמשדל אדם המשרת בצבא לאי-ציות כזה, דינו מאסר שבע

שנים (סעיף 110 לחוק העונשין). ניתן גם לטעון שיש בקריאה לחיילים שלא לציית לפקודת מפקדיהם, משום המרדה לאי-נאמנות - עבירה שעונשה הוא חמש שנות מאסר (סעיף 134).

לענין ההמרדה אין נפקא מינה שהיא אמת ועילתה אמת (סעיף 137). אין נפקא מינה שההלכה באמת אוסרת את הציות לפקודות אלו. גם עבירות ההמרדה וגם עבירות ההסתה מבוצעות ומושלמות הן, אף אם לא הצליחו להניא חייל מלציות. העבירה היא בעצם השמעתם של דברי ההמרדה או ההסתה, בכוונה להמריד או להסית.

פוסקי-ההלכה הזאת הם, בעיני החוק, מסיתים וממרידים; ואם היועץ המשפטי לממשלה, בתוקף שיקול-הדעת המוקנה לו בחוק, החליט (כמו שאני הייתי מחליט) שלא להעמידם לדין, אין זאת אלא משום שהתחשב בכבוד התורה ולמדיה ורצה למנוע סערה על הפגיעה בהם - אבל לענין האופי הפלילי של פסיקתם, אי-העמדתם לדין אינה מעלה ואינה מורידה. החזקה העומדת לאדם שהוא חף מפשע כל עוד לא הורשע על-ידי בית משפט מוסמך, היא אישית, ואין לה ולא כלום עם האופי הפלילי של מעשה העבירה.

הטענה שההלכה היא שחייבתו לעשות את המעשה הפלילי שבנינו עומד נאשם לדין, אינה נשמעת כהגנה מפני ההרשעה: אין ההלכה יכולה לעמוד בפני הפעלתו של החוק. מה שאין כן לענין מידת העונש: ייתכן שמי שעשה מעשהו על-פי צו מצפוני וצו ההלכה, יזכה להקלה בעונשו; אבל ייתכן גם שדווקא מניע זה יביא לידי החמרה בעונשו - והוא אם יש יסוד לחשוש שכדי לקיים מיצוות הדת הוא יחזור על פשעיו.

רבנים מתירי דם ערבים

המיצה להרוג ערבים לא היתה ההלכה היחידה שהסיתה למעשי רצח: נפסקו הלכות נפשעות ומסוכנות נוספות בימים האלה. בו בזמן שהאיסור ההלכתי להחזיר שטחים ולציית לפקודות פינוי, נעשה ונחתם בפומבי רב בידי רבנים בעלי שם ויוקרה, הרי ההלכות הנוספות הללו נפסקו בידי רבנים שרובם לא היו בעלי אומץ אזרחי לגלות זהותם, וגם אחרי מעשה הרצח לעמוד מאחורי פסיקתם בפומבי. הם בחרו להישאר אנונימיים ולהסתופף במחתרת הלכתית. אחד מן הפוסקים אף נתן פומבי לפסיקתו בשעתה, ולאחר מעשה הרצח ניסה להתכחש לה. (הרב יואל בן נון, שברוב הגינותו רצה לזהות פוסקים אלה בפרהסיא, נסתם פיו ונרדף על נפשו).

מאחר ואני יודע שמותיהם של כמה מהם רק מפי השמועה, לא אזכירם כאן לגנאי.

בעיני אחד הפוסקים נראה האיסור להחזיר שטחים חמור עד כדי כך שראה להתיר או להמליץ שיטמינו מוקשים (מטעני צד) לצד הכבשים המובילים ליישובים העומדים להתפנות: אפילו ייהרגו חיילי ישראל, או עוברי דרך, שקול הדבר כנגד פינוי שעל משטח ארץ-ישראל. אלולא נתפרסמו הדברים בעתונות ולא הוכחשו - אלא, בשפה רפה מאד, לאחר מעשה הרצח, אי-אפשר היה להעלות על הדעת שההלכה היהודית תנוצל ותחולל על-ידי פוסקים, למיזמות רצחניות שכאלו. הסתה למיקוש כבישים עולה כדי שידול לעבור עבירה לפי סעיף 339 לחוק העונשין, ואולי אף כדי איום ברצח: הכותב ושולה כתב שיש בו איום כזה, דינו מאסר שבע שנים (סעיף 307). אפילו פרסום כתב

"בקיצוניות הדתית היהודית מתגלית התדרדרות איומה של המחשבה הדתית. מחלטים עבור האל, ובמקומן, מה צריכה להיות עמדתן, מתימרים לדעת את צפונות מחשבותיו. רבנים מעמידים פנים כדעונים וכרואי החשבונות של הקב"ה".

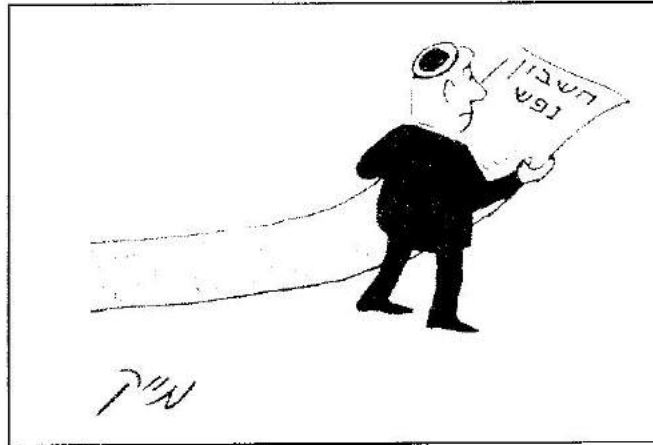
(יהושפט הרב, הכרעות גורליות, 1986)

על ראש הממשלה. מי הוא זה ואיזה הוא שעמד ליהרג על ידי? מי הוא הנרדף שאת חייו הציל הרוצח מידי? אפילו תמצא לחשוש שהשלוש שהוא עומד לעשות עם הפלשתינאים עלול לסכן חיי אדם - עדין הסכנה רחוקה, ואין שום נרדף הזקוק להצלה מיידית. דרושה אקרויטיקה אינטלקטואלית (ואין צריך לומר, הלכתית) לזהות את ראש הממשלה, או מי מעושי השלום האחרים, כ"רודף" במשמעותו ההלכתית.

ברם, פוסקים אלה לא התיימרו לחדש דבר לגופו ולמהותו של עצם דין הרודף: דין זה כתוב וחקוק וידוע לכל בר-בני-רב. מה שפסקו הוא שראש הממשלה הוא שדין זה חל עליו - פסיקה מעין-עובדתית שגילתה בראש הממשלה את התכונות של הרודף שבהלכה. חוששני שפסיקה זו סותרת את כל התשתית של דין הרודף. אם יש סיפק בידי משיב-הלכה או מורה-הוראה או בית-דין לשבת במחלוקת ולדון בשאלה אם פלוני הוא רודף, סימן

וראייה שאינו יכול להיות רודף כל עיקר, שהרי הסכנה הנשקפת ממנו אינה מיידית. אדם המתכנן הריגת אדם בעתיד, אינו יכול להיות "רודף" שמפניו צריך להציל מיד מן "רודף" שאינו קיים עוד. ההכרזה שחל דין רודף על אדם היושב בביתו ובמשרדו ועוסק בעיסוקיו, היא לכאורה סתירה מניה וביה.

של אדם אחר, אינו עושה מעשה עבירה). תנאי הוא שהרודף עומד להרוג מיד: אם הוא עומד לעבור עבירה אחרת (חוץ מאונס הנערה המאורשה), אפילו חמורה ביותר כמו עבודת אלילים, אסור להרוג, אלא יש להעמידו לדין (שם יא). כיוצא בזה, הדעת נותנת שהעומד לעבור את העבירה של מסירת שטחים, יש להביאו לדין ואסור להרוג; והעובדה שבית-דין עתיד אולי לזכותו, או שקשה יהיה להעמידו לדין, אין בה כדי להתיר הריגתו. ולא זו בלבד אלא אסור להרוג את הרודף אם

קיימת דרך אחרת למנוע בעדו מלהרוג, למשל על-ידי מעצרו או כבילתו או פציעתו (או בהליכים פרלמנטריים); ומי שהרג רודף אף-על-פי שאפשר היה להציל את הנרדף בדרך אחרת, הרי זה שופך דמים וחייב מיתה בידי שמים (שם יג). מתקשה אני להבין כיצד דין רודף יכול לחול

שיש בו רק איום להריגת בעל-חיים, דינו מאסר שלש שנים (סעיף 460). ואין צריך לומר שלעניין דיני העונשין אין נפקא מינה אם פוסק ההלכה התכוון למגיעה בהיילים פלשתינאיים ובעוברי-דרך ערבים בלבד.

מה משמע "דין רודף"

על הלכת המוקשים ניתן לומר, שאם כי היא מעידה על שחיתות-מידות מאין במותה, סכנת יישומה למעשה אינה גדולה כולי האי: אמנם יימצאו תמיד מתנדבים קנאים שיהיו מוכנים - וששים - להטמינם, אך עינו הפקוחה של הצבא מסתמא ותכל מזימתם בטרם יקרה אסון. אבל שתי הלכות נוספות, שאף הן נפסקו לא מכבר, סכנתן עצומה; ולא זו בלבד אלא יש יסוד לחשוש שהן שהביאו לידי רציחתו של ראש הממשלה. האחת היא ההלכה שעל עושי השלום עם הפלשתינאים חל "דין רודף", והשניה היא שחל עליהם "דין מוסר".

וזה דין רודף, בלשונו של הרמב"ם: "הרודף אחר חברו להרוג, הרי כל ישראל מצווין להציל הנרדף מידי הרודף ואפילו בנפשו של רודף" (הלכות רוצח ושמירת נפש א' 1). לשון אחר: כשאתה רואה אדם עומד להרוג אדם אחר, חייב אתה למנוע בעדו, אפילו אם תצטרך להרוג. (בדיני העונשין שלנו הופכת המצוה לעילת הגנה: החורג אדם כדי להציל מידי גופו או ממנו

"...אנו קוראים ושומעים דיבורים מבעיתים, מלווים פסוקים ורמיזות, גימטראות וחישובי קץ, על מלחמה בעמלק והשמדת עם וכו', המכוונים להוריד אותנו בהכרעות ובמעשים מדיניים, ואתה מהרהר בנפשך: האנשים האלה טרם הצטרפו למשפחת העמים, שהיא מועדון המושחת על הדדיות, על כללי נוהג המחייבים כל, על שיטות של "שמור לי ואשמור לך". הם נשארו כן, בהבדל אחד - שלפנים היו כת נרדפת על צוואר, מתבודדת ומתבדלת במר-נפשה, ואילו עתה הרכיבה את המשיח על הטנק או הושיבה אותו ליד הפנטום".

(עקב טלמן, בעידן אלימות, 1974)

"כאילו" קיים כל העולם כולו

כל "ההלכות" הללו - ואולי עוד דומות שלא הגיעו לידיעתי - תכליתן ותוצאתן להלהיב את היצרים (הרעים) של הסידי הפוסקים הסרים למשמעתם, לעמוד ביד הזקה על משמרת השטחים ולהגן עליהם - לא בדמם שלהם חלילה, אלא בדמם של ראשי המדינה. היה בהלכות הללו כדי להסית ולהדיח ולהפוך יראים תמימים לרוצחים מתועבים. אכן -

הלכות מסוכנות מאד.

אין ספק כי הלכות כמו אלו נולדו ונוצרו באוירתה של קנאות דתית-לאומנית פונדמנטליסטית (בדומה למה שחוינו בבשרנו בדת המוסלמית). קנאות שכזו ניזונה גם מן החרמות והנידוים, הקללות והאלות, הנשפכים זה שנים מפי רבנים ומקובלים מסויימים על ראשי השלטון: "הפולסא דנורא" (ברק האש) שזכתה לפרסום רב, היתה רק אחת משפכי-זוהמה רבים. מאמצי האינדוקטרינציה של אלימות קנאית פראית לשם שמיים הצליחו למעלה מכל הצפוי והמקויה.

ומי יודע מה יולד יום. כל העושים נאמנה למען השלום עם הפלשתינאים והסורים עומדים בסכנת נפשות. הרעל שנספג בלבבות עוד לא אוכל, ועם הקנאים הבריונים עלול להתלקח שוב. מי לידינו יתקע שמחר לא יגלו כי בעצם דין כל אפיקורוס ליהרג - הלכה נהדרת שתאפשר סילוק כל הכופרים (והשרים בכלל זה) מן המדינה ומן העולם.

ומה יהא על אותה תורה שדרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום? מה על הכלל הגדול שבתורה, שלא לעשות לזולתך את אשר אינך רוצה שיעשו לך? האם דווקא קנאי הדת ופוסקי-הלכה ישכיחו תורת אמת והסד מישראל?

הרמבי"ם מסיים הלכות רודף ונרדף במאמר המפורסם של חכמי המשנה: "כל המאבד נפש אחת מישראל, כאילו איבד כל העולם כולו; וכל המקיים נפש אחת מישראל, כאילו קיים כל העולם כולו". ויש נפש אשר על אבדנה ועל קיומה ניתן למחוק את "כאילו".

ומרגלים משלנו - אלה המסכנים את בטחון מדינתנו ומתנכלים לרשויותיה החוקיות: ואין להם ולמוסרים ולא כלום.

הקונסטרוקציה של פוסקי ההלכה היא, אולי היא שמסירת שטחים לידי פלשתינאים כמותה כמסירת ממונם של יהודים לידי עכו"ם. אבל אם השטחים הם אמנם בגדר ממונם של ישראל, הרי הם ממונה של מדינת ישראל; והמדינה - הפועלת על-ידי הממשלה - עושה בממונה את אשר היא רואה לנכון ולנחוץ לעשות. העובדה שאליבא דפוסקי-הלכה היא טועה, עדיין אינה הופכת אותה ל"מוסר". משל למה הדבר דומה, לראש הגיטו הלוקח מממונם של עשירים יהודים לפייס את הגויים או לשחד אותם: אפילו טעה בציפיותיו, ואפילו התנגדו לו כל בעלי הממונות, לא היה "מוסר" שדינו ליהרג, אלא נבאי שאולי אינו ראוי להיבחר מחדש. מטבע המסירה האסורה הוא שהיא נעשית, כמו כל הלשנה אחרת, בהחבא; מסירה הנעשית בריש גלי ולעין כל, יכול ותהיה טעות מדינית או כלכלית, או אף עבירה על האיסור ההלכתי להחזיר שטחים - אבל לעולם אינה "מסירה" של מוסר.

אוילות מחרידה היא להשוות את ראש הממשלה של מדינת ישראל היושבת פאר בין האומות, לחנפן ורכלן עלוב שהיווה סכנה ליהודים מעונים ונרדפים בימי הביניים. חושב אני לתומי שמי שענינו בראשו לעולם לא יטיף רעל שכזה.

והנה מתברר (מתוך העתונות) ששלשה מרבני ישי"ע, שלשתם בעלי שם ומעמד, שיגרו, עוד לפני כתשעה חדשים, שאלה בכתב אל שלשים מגדולי התורה וההוראה בישראל (והרב אברהם שפירא ביניהם), אם נכון הוא להחיל על ראש הממשלה ושריה דין מוסר. אף לא אחד מן הרבנים הנשאלים השיב תשובה שלילית. אף לא אחד צעק חמס. לא שסמכו ידיהם על פסיקת-זוועה זו: הם פשוט לא השיבו. מה פלא שנמצאו תלמידים קנאים שראו בשתיקתם הסכמה. עכשו מנסים הרבנים, כולם או מקצתם, לרוחץ בנקיון כפייהם; והם מכריזים בקול גדול, לא ידניו שפכו את הדם הזה. האמנם?

וגם הרב אברהם שפירא אמר, לאחר מעשה הרצח, שלא היה מעלה בדעתו "שיש מי שפסק שמותר להרוג יהודי אחר מדין רודף בגלל מעשים הנובעים מחילוקי דעות או הבדלי השקפות של ארגונים ציבוריים". הוא הוסיף ואמר כי "לרצח המתועב אין קשר לערכי התורה - ניקתו היא רק ממעיינות חיצוניים עכורים" (הארץ 23.11.95). אבל כל הסימנים מעידים שהחלטת דין רודף על ראש הממשלה מפי פוסקי-הלכה כלשהם, הביאה אחד שומר מיעויות ומקיים הלכה לידי שפיכות דמים.

ואין נחמה או רבנות בכך שהוא ומוריו הייבים מיתה בידי שמיים.

"דין מוסרי" מהו?

אקרובטיקה לא פחות מנחמת, ולאותה מטרה עצמה, נעשתה להחלטת "דין המוסר" על ראש הממשלה. וזה דין המוסר, בלשונו של הרמב"ם: "אסור למסור ישראל ביד הגויים, בין בגופו בין בממונו, ואפילו היה רשע ובעל עבירות, ואפילו היה מיצר לו ומצער: וכל המוסר ישראל ביד עכו"ם, אין לו חלק לעולם הבא. מותר להרוג המוסר בכל מקום. מותר להרוג אף קודם שימסור, כשאמר הריני מוסר פלוני בגופו או בממונו, הנתיר עצמו למיתה; ומתירין לו ואומרין לו, אל תמסור - אם העיז פניו ואמר, לא כי אלא אמסרנו, מיצה להרוג, וכל הקודם להרוג, זכה... ומעשים בכל זמן בערי המערב להרוג המוסרים שהוחזקו למסור ממונן ישראל, ולמסור המוסרים ביד עכו"ם להרגם ולהכותם ולאסרם כפי רשעים" (הלכות חובל ומזיק ח ט-יא).

עינינו הרואות: זירת הדין היא הגולה, כשהיהודים נרדפו על נפשם ורכושם היה לבז. יהודי שהסגיר חברו לגויים שיעשו בו או בממונו כתאוות יצריהם הרעים, כמותו כבוגד בעמו. "מעשים בכל זמן" להרוג מוסרים כאלה או להסגירם בידי שופטי הגויים, היו מעשי התגוננות: הפיתוי לעשות, על-ידי המסירה לגוי, כסף קל וגם עוד להתחבב עליו, היה לעתים גדול מאד. המסירה היתה מעין עריקה מן המחנה היהודי, והמוסר סיכן את בני עדתו סכנה של ממש. לנו אין "מוסרים", שהרי אין אנו חיים פה בחסד הגויים ואין אנו זקוקים לתגנה מפניהם. לנו יש בוגדים

אינכם אחינו

אבשלום אליצור

עכשיו, אחרי שבכינו כמו רבים, התחרטתי גם אני על שלא עשיתי יותר. כמו רבים, התביישתי בחברה שבה אני חי. כמו רבים, בכיתי. אבל עכשיו, כשהאסון הוא עובדה, מחכה לנו מדינה אחרת, לטוב או לרע. ושאלה זאת בדיוק, אם לטוב או לרע, תלויה רק בנו. אז, ראשית לכול, ובכל לשון של בקשה: אנא, בואו לא נעשה שום דבר "לקירוב לבבות", "אהבת ישראל" ושאר שטויות הרסניות, שהצד השני ממחר להגיש לנו. קשה לי להעלות על הדעת דבר מסוכן יותר מאשר התנסרות לאורגיה של פיוס, שתכליתה לשתק את חושינו ולהחזיר אותנו למצב כפי שהיה לפני אותו לילה ב"כיכר רבין", רק כלי רבין ועם עוד כמה נערי-חמד שמחכים להזדמנות הבאה.

הימין מיתמם והציונות הדתית נוטפת מור

עכשיו הם ממהרים לנסות להחזיר את החיים למסלולם הרגיל. הם, דוברי הימין המיתמם והציונות הדתית נוטפת המור, החלו כבר ממחרת הרצח לטפסף לאזנינו את המסר המטשטש שלהם: "אוי לאן הגענו!", "אוי לאן הובילה שנאת החינם של כולנו!", "אוי אחים יקרים, בואו ונפעל יחד ליצור הידברות". בקיצור, "אנחנו", "אנחנו" ושוב "אנחנו". סליחה, אבל מי זה אנחנו ואיזה אנחנו בראשכם? אנחנו הרגנו אדם? אנחנו גידלנו פופרים, בן-שימולים, אברושמים וגולדשטיינים? תייר מודמן שיגיע לכאן, עלול

אבשלום אליצור, הוא פסיקאי ומרצה ליהדות

לחשוב שבהר הרצל כנויים גם קבריהם הטרויים של יצחק שמיר, ביבי נתניהו ורפול, שנרצחו בשל התנגדותם לתהליך השלום. אפשר לחשוב שחניך של "נוער רצ" ירה למוות ברב שך, שחבר "שלום עכשיו" התפרץ להתנחלות והרג עשרות מתנחלים, שעמוס עזר או יצחק בן-אהרון אמרו שמנהיגי הליכוד הם אויבי המדינה. לניסיון הזה, ליצור רושם של סימטריה בין שני המחנות, מסוגל רק שקר, עז-פנים ודמגוג ציני. וכאלה, כך מתברר, לא חסרים לנו מאז הלילה ההוא.

אם יש משהו שאנחנו חייבים היום ליצחק רבין זה לא להקשיב לאנשי הצד השני אלא לחזור ולהזכיר לעצמנו על מה נהרג האיש ולמה מכותים איומי "הבא בתור". עכשיו לא בא לי להקשיב לאף אחד. עכשיו שיואילו הם, בכל הכבוד הראוי, להקשיב לנו או שיישאו בתוצאות.

דברי ההסתה לא החלו בקריאות לרצוח את רבין, גם לא בסיקור המטופש "לא תבגודי" הדה-לגיטימציה של ממשלת ישראל החלה תוך חתירה חרישית ובלתי-מורגשת, נגד עיקרון שבכל מדינה דמוקרטית הוא עיקרון יסודי, ורק אצלנו עוד מרשים אנשים לעצמם לפקפק בו. דמוקרטיה פירושה שוויון זכויות לכל האזרחים. נקודה.

קודם כל שלום עם ערביי ישראל

"ממשלה שנשענת על קולות של ערביים", שאלו במתק-שפתיים אנשי-ימין "מתונים", חביבים למראה. "ממשלה שנשענת על קולות של ערביים" מילמלו בסבר-פנים אבהי דתיים "נאורים". "באמת, אתה יודע שאני לא גזען, אבל בשאלות גורליות כמו מסירת שטחים, אתה באמת הושב שאפשר להתליט על סמך קולות של ערביים?"

ובשאלה הזאת, גבירותיי ורבותיי, מקופלת מורשתו וצוואתו של האיש ששוכב עכשיו תחת אבן הבולת בהר הרצל. על השאלה הזאת הוא ענה, בקול תקיף ובנוטח, במילה אחת פשוטה: כן! על זה, לא פחות מאשר על השלום, הוא מסר את נפשו. שלום עם מדינות ערב-כן! אבל קודם לכן שלום עם האזרחים ממדרגה-שנייה שהוזמנו רק עכשיו, באיחור של למעלה מארבעים שנה, להיות שווים-זכויות במציאות ולא רק על הנייר.

כי דמוקרטיה לא יכולה להיות דמוקרטיה רק למגזר אחד. אחרת גם דיקטטורה פאשיסטית, שבה בוחרים חברי החונטה השלטת את הנשיא, תיחשב לדמוקרטיה. כי איש שלום היה יצחק רבין וגם דמוקרט בכל לבו. שני אידיאלים שהם אחד.

אם רצונכם לדעת מה המהפיכה האמיתית שחולק, הקשיבו למלים שאמר היצור המעוות, שהסתובב אכול-שנאה בכיכר החוגגת, שעה קלה לפני ששלף את האקדח: "חצי מהאנשים פה הם ערבים!" סינן לעבר אישה אחת, אינו יכול לעצור בזעמו ובתסכולו אפילו באותם רגעים בהם היה אמור לא לעורר חשד.

"הסיעו ערבים באוטובוסים לכיכר!" חזר ונבח באולם בית המשפט. על כך, בעיקר על כך, שילם ראש-ממשלת ישראל בחייו, על כך נעמד כולנו למבחן בימים הבאים, על כך מסרב המחנה השני להסכים, ועל כך, אני מודיע בזאת במלוא האחריות, ראוי לצאת אפילו למלחמת אזרחים.

אנחנו אשמים בעודף סובלנות

נכון, גם אנחנו אשמים. אשמים אנחנו בהתבטלות מתמשכת בפני ציבור מתנשא המחזיק באמיתות מוחלטות. אשמים אנחנו בכך ששכחנו ש"חילוניות" אינה הגדרה

"ההסתוריה מראה כי נצחונם של קיצוניים בא להם בדרך כלל לא משום שהם נתפסו לרוב באומת, אלא משום שהרוב לא מצא עוז בנפשו להתנגד לקבוצות מיליטנטיות ולעמוד בפרץ, ונשאר פסיבי או נכנע להן." (יעקב טלמן, בעידן האלימות, 1974)

שלילית גרידא של היעדר דתיות, אלא חיוב גדול של ערכי צדק, שוויון ואהבה לכל נברא בצלם. אשמים אנחנו בכך שהנחנו את לימוד התנ"ך, הגמרא והקבלה למסטיפים בורים ופרימיטיביים שהמאסו על צעירינו את כל הקשור ביהדות. הסכמנו בשתיקה לרושם כאילו יש מי ששומר על זהותנו היהודית למענו, כאילו "יהדות" זה צנצנת תולעי-משי עדינות, כאילו אנחנו לא ממש יהודים והם כן. סליחה, טעינו, לא נטעה יותר.

אשמים אנחנו שנתנו לגזען נאלח, שתחת הניסוח הפחדני "טרנספר בהסכמה", אמר את כל מה שכהנא אמר לפניו בגלוי, להפוך את שנאת-הזר לחלק לגיטימי בשיח הציבורי שלנו. כי האדון זאבי (אני מתרשח כל פעם מחדש, לשמוע אנשים מכנים אותו בשמו של גדול לוחמי החירות במאה הזאת) אינו רב אמריקאי עילג וממצמץ בעויות. זאבי הוא משלנו: הוא הפלמי"ת, הוא מוזיאון ארץ ישראל, הוא צה"ל. הוא בסדר גם אם הוא אבי המשפט הנירנברגי "יהודי אחד שווה אלף ערבים". לא החרמנו אותו מייד, כשמצלמות הטלוויזיה חשפו אותו כשקרן ופחדן שאמר את הדברים האלה ואחר כך נבהל וטען שלא אמר. אשמים אנו על שלא קמנו לצעוק, להוקיע קבל עם ועדה כל מסית ומדיח נגד העם האחר, השותף עתה לגורלנו ולעתידנו. סליחה, טעינו. לא נטעה יותר.

נגמר עידן הדיבורים היפים

אז, עם כל הרצון הטוב, יש דברים שאי-אפשר וגם אסור לשכות. האחים יגאל וחגי עמיר, וחבריהם מלוקקי-הפרצוף, נמנים על ציבור מסויים מאוד ולציבור הזה יש כתובת. הגיע הזמן לומר להם במילים מפורשות: אם זה פירוש "אהבת-ישראל" שלכם, הכאה-על-חטא באגרופיכם דווקא על החזה שלנו, אז מיישהו פה לא למד עוד לקח וכנראה גם לא רוצה ללמוד. ואם כך, אז קחו את "אהבת ישראל" שלכם ותדחפו אותה אתם יודעים לאן.

נכון, ככה לא יפה לדבר, אבל עידן הדיבורים היפים נגמר. לא בא לי להיות מנומס כשאני רואה איך, ככל שמתקדמת חקירת הרצח, אני רואה עד כמה רב-זרועות הוא הסרטן הזה

בגופכם, שולח גרורות אל כל הישיבות, ההתגתלויות מוסדות החינוך שלכם. תסתכלו על היוזוסים" החמודים האלה, כולם יצאו ממש מתוך החלום הרטוב של כל שדכן מצוי בציבור המפד"ל: בוגרי ישיבות תיכוניות וישיבות הסדר, חיילים מצטיינים, סטודנטים למופת, בקיצור, פאר החינוך הדתי. הקשיבו למלים שהם מצטטים מטובי הרבנים שלכם. אלה הפנים שלכם הנשקפות במראה, לא שלנו.

מעכשיו, כולכם עומדים בפניה בן של גאולה עמיר, לא משתתפים במשחק עד שתאמרו סוף-סוף בביורר מה בדעתכם לעשות כנגד אלה שדיברו עד היום ללא הפרעה בשמכם ועשו לכם חיים קלים. לנו, בינתיים, יש כמה חברים חדשים למשחק, שהחלו גם הם להיבדל מהקנאים ומהמפורעים שלהם. הקו שהפריד בין שני העמים עובר היום, לטוב ולרע, בתוך העמים עצמם, קו אדום בין הדורשים אל המתים מזה וחפצי החיים מזה.

גם לנו יש מהיום רשימות שחורות

כי כן, יצחק רבין, באנו היום להעיד ליד קברך, כי בשנת תשנ"ו לספירת היהודים, פנה העם בישראל אל הגר הנר בתוכו וכך אמר לו: אחי, זה האיש יצחק, אשר הוביל אותנו בארוכה ובנפתלת שבדרכים, איננו עוד. בוא ונמשיך מן המקום בו נפל. בוא ונקים לנו ארץ, שאינה חיה עוד על חרבה אלא מצטרפת עם שכנותיה אל משפחת עמי התרבות. בוא ועזור לי למצוא מסילות ללב אחיך שים מעבר לגבול, שמוזה שנות דור עמד עלינו לכלותנו ועתה החל מושיט יד לשלום. בוא, אחי, שונאי מאתמול, ונרים יחד את קורות הבית השלישי.

וגם זאת, בצער רב, באנו ביום השחור הזה לומר: דברים כואבים לאנשים שהיו עד עתה בשר מבשרנו והיום אנו מביטים בפניהם והנה איננו מכירים אותם עוד. אתם, קמצאים ובר-קמצאים, חילקים ובילקים, צדקנים מגלגלי עיניים, מסוממים בידי רבותיכם, קומו והביטו אל השבר הגדול שנבע בלב העם הזה ודעו: אינכם עוד אחינו ללא תנאי. רב-הרוצח דן בארי, המשטיין בנימין כהנא וצו המנבח דב ליאור אינם אחינו, לא היו ולא יהיו, לא יבואו

עוד בקהל ישראל. גם לנו יש מהיום רשימות שחורות ובהם פסולי חיתון ופסולי דיבור, ואם תהיה עוד מחתרת רצחנית, גם דיני רודף יהיו לנו על כל המשתמע מכך, כי הפה שהתיר את דמם של תלמידי המכללה האיסלאמית כבר החל להקיא את זוהמתו עלינו, ממש כמו שנאמר במדרש (תנא דבי אליהו רבה כ"ח) "השופך דם נוכרים סוף שישפוך דם ישראל." דעו אם כן כי הערבי הישיש, שעמד מתייפח מיל קברו של ראש ממשלת ישראל, הוא מעתה אחינו לא פחות מכם. הפלסטינים בגנין שהושיטו יד כדומיה לחיילי צה"ל ביום הלווייה, קרובים היום ללכנו יותר מכל רבניכם ואדמו"ריכם. לא תוכלו עוד לפסוח על שני הסעיפים.

רצונכם להיקרא אחינו לכו קודם הביתה ונקו היטב את הזוהמה שדבקה כבר בכל פינה במחניכם. הטילו נידוי וחרם (רציני להציע "פולסא דנורא", אבל נדמה לי שאתם קצת רגישים למילה הזאת) על כל רבנון עלוב-נפש, המכנה "קידוש השם" את מעשהו של ארור גולדשטיין ועל הקורא להעמיד לדין ממשלה נבחרת בעוון בגידה. היבדלו בקול רם וברור - לא בשתיקה, כי בנושא הזה מי שלא זועק, דינו כמסכים לכל חובשי הכיפות הסרוגות, השחורות והרקומות, שאמרו "הלל" והשיקו כוסיות ביום הרצח. הירובו מעל העדה הרעה הזאת. כי אנחנו כאן, מחכים, וגם, למה אכחד, מתגעגעים אליכם. כי הדם אינו מיס, אבל הוא גם לא דבק גרים. "גיארק אל קריב ולא אחוכ אל בעיד", שכנך הקרוב ולא אחיך הרחוק כך לימדו אותנו השותפים ההולכים - ומתקרבים מאוסלו-א, בן גי וכל אלה שיבואו. זכרו זאת, אחים רחוקים.

שלוחי מצווה ניזוקים

אברהם גל

ושטופי-מוח במיוחד. על מנת לבצע רצח פוליטי או אפילו לנסות להשליט "רק" טרור פוליטי, נדרשים הקושרים לכפור במקור הסמכות הלגיטימי לנורמות המחייבות. רק מי שסבור, כי מקור הסמכות היא ההלכה (ונציגיה עלי אדמות, הלוא הם רבנים מסויימים), יכול על עצמו להגשים ככל מחיר את עיקרי אמונתו מבלי להתחשב במידת התמיכה בהם, שהרי לגבוי חובת הציות לנורמות אינה נזירת כלל מהיקף התמיכה הציבורית בהן אלא ממקורות הילכתיים בלבד.

תחום המחייב הרוחני של הרוצח אינו בימין

גם אם צדקו כל הפובליציסטים בהצביעם על האלימות המתפשטת כסרסן בחברה הישראלית ובעמדם על הצורך בהגברת הסובלנות, וגם אם היה אמת בדברי הפוליטיקאים, אשר היפנו אצבע מאשימה כלפי מפלגות ימניות כמקור להתססה ולקריאות להפרת החוק, הרי אלה גם אלה לא צדקו בנסותם למתוח קו ישר ופשטני בין התופעות הללו למעשה ההתנקשות האחרון. אם להיות כנים וריאליסטיים עד תום, הרי חמורות ככל שיהיו, לא היו אלו פעולותיו של מחנה הימין - הסיסמאות המסיתות, ניבול הפה, ההפגנות והעמדות המפרשות והמרומזות - שהובילו לרציחתו של רבין, ז"ל. תחום המחייב הרוחני של הרוצח עמיר, לא

הקנאים והקיצוניים שבהם. יראתם - מיד שמיים בלבד. קנאותם - יוקדת. יש ביניהם, המוכנים להקרבה עצמית, המזכירה משהו, את נכונות ההקרבה של מתאבדי החמאס. אותם גורמים ונסיבות, אשר זיבלו את קרקע צמיחתו של המתנקש הנוכחי, נותרו ויתקיימו ביתר שאת בשנים הקרובות.

אדרבא: ההכרעות המדיניות והאידיאולוגיות, העומדות על סדר היום, צפוי שיגדרו תגובות קשות יותר באותם חוגים קנאיים. בעוד החלק הארי של הציבור בישראל ראה בפלצות את הרצח והגיב בהתאם, הרי בקרב קבוצות הקיצוניים האלו התקבל הרוצח כמעט כיימין השם עושה חיל. וזהו, בעצם הצירוף הקטלני הטומן בחובו את הרצח הבא: "הימין" ו"השם".

הצירוף הקטלני

ודוק: אין מדובר ב"ימין" כשלעצמו. לא מיקרי הוא, כי הרוצח היה קנאי דתי לא פחות מאשר קנאי פוליטי. ניתן לומר, כי במציאות הישראלית דהיום השתרשה כבר המסורת הדמוקרטית מספיק על מנת למנוע מראש כל אשלייה, כאילו יתכנו הישגים פוליטיים בעזרת רצח פוליטי. לפיכך, אירוע רצחני יכול להתגלגל על גבי מסילות אידיאולוגיות רק אם הוא נדחף בידי מנוע פונדמנטליסטי רב-עוצמה. הריגה מנוסחה זו תיתכן רק במקרים של סטייה נפשית-פסיכוטית או מתנקשים פרימיטיביים

הימים נוקפים. הזמן עושה את שלו. החיים תוזרים למסלולם. תגובות הזעזוע וההלם, הסיסמאות והמליצות, השירים ונרות הנשמה - שוקעים בזכרון הקולקטיבי והאיש ונעלמים מהוויית חיינו. מי שסבר, כי "מה שהיה - שוב לא יהיה", עתיד לגלות, כי אולי ההיפך הוא הנכון: יותר משהרצח שינה את מציאות חיינו הוא האיר אותה, כהבהק ברק. ועם זאת, לא הברק ואף לא הרעם, המתגלגל ובא אחריו, לא קובעים את תוצאות הסערה.

מזבלי הקרקע להתנקשות הבאה

הרוצח - לדוגמא. כלום יש למישהו ספק, כי ברגע זה ממש מכשירים עצמם עוד "בחורים טובים" להתנקשויות פוליטיות נוספות? מה שמעורר בקרב רוב אזרחי המדינה כבוד או יראה או סתם משפיע עליהם - כמו הרוק, או מוסדות המדינה, או דעת הקהל, או כלי התקשורת, או עמדות של אנשי הרוח - מעניין אותם בחורים כשלג דאשתקד. מקורות יניקתם הנורמטיביים-מוסריים הם הילכתיים-תורניים.

מורי דרכם הם רבנים מסויימים, ודווקא

ע"ד אברהם גל עומד בראש עמותת "מחנה נכונה-ישראלי"

"האם יהיה זה מופרך להאמין כי כבר היום לומד באחת הישיבות, יהודה עציון של שנות ה-90?"

"האקלים של החוגים הדתיים הלאומיים יוצר היררכיה פנימית שבראשה עומדים אלה המחוייבים לצד טוטאלי. בתוך החברמיות הירחמיאלית של מה שהם מכנים בחיבה ובהתנשאות "החוגים שלנו", יחושל מעתה ואילך גם הגרעין הגבישי והאפל של המחוייבים עד כלות. בתגובות המעורבות ששמעו אלה בקרב הגוש למעשי המחותרת, כמו גם היחס הסלחני של נציגי השלטון במדינה אל המחותרת, נקלט היטב בקרב העיצונים הפוטנציאליים המתנועעים על ספריהם."

(ד"ר גרוסמן, הזמן הצהוב, 1987)

לא נראה אבוד בעיניהם. בעבר התייחסו אליהם בכמה ממשלות כאל "מלח הארץ". לאחרונה הם הולכים ונדחקים אל השוליים ושינוי מעמדם הופך עברם לחווייה טראומטית. די להאזין לשידורי "ערוץ 7", או להתבונן במודעותיהם ובכרזותיהם או להיווכח בפעולותיהם, הנעשות על גבול החוק או הגולשות אל מחוץ להם (כמו פעולות "זו ארצנו" והיעד לסיכול האוטונומיה וכיו"ב) - על מנת לקבל את ההתרשמות הריאלית ביחס לעוצמת התיסכול והיאוש באותם הוויים. לכשיפלו הכרעות מדיניות סופיות, הנוגעות בצפור הנפש (כגון: החזרת רמת הגולן לידי הסורים או השלמת הסכמי אוסלו) - עתיד להתגלות הבדל ברור ומשמעותי בין התגובות הצפויות בציבור בישראל, מנהיגי הימין החילוני וציבור תומכיהם לא יגררו לתגובה ולפעילות לא חוקיות או לגילויי אלימות נרחבים, על כל פנים לא למעשי רצח פוליטי. לאחר שימצה את כל האמצעים הדמוקרטיים הלגיטימיים יקבל המיעוט את הכרעת הרוב, ככל שתהייה קשר בעיניו. לא זו התגובה הצפויה מקרב המחנה הימני-פונדמנטליסטי. תגובותיו יחזו הרבה יותר קנאויות ונטולות מעצורים, מונעות ברוח הדחף העצום של הדת ורביניה.

מלחמתם עלולה להתגלות כמלחמת-נואשים, שאין להם הרבה מה להפסיד. אנו עוללים לעמוד בפני מי שמוכנים להלחם לא רק עד

מכות הכוח העליון, המצווה אותו לעשות מעשה. הוא רואה את עצמו כשלוח מיצווה. הוא מצפה לגמול ההולם ומשוכנע בקבלתו, אם לא פה ועכשיו כי אז בעולם הבא. לרוב, יסתייע אותו רוצח-מטעם-האל (כדימיו העצמי) בגורם מקשר, לשיפור התקשורת עם אלוהיו ("עשה לך רב" הם מכנים זאת). מובן, כי הרוצח עושה לעצמו רב בדמותו ובצלמו והלה שותף מלא ומרכזי לפשע, אף כי קשה יותר להניח עליו את יד החוק.

ילחמו - עד טיפת דמנו האחרונה

נהוג כיום לאפיין את תחומי מחייתו של הרוצח הנוכחי וחבר מרעיו בהנדה: השוליים הקיצוניים (או: "הסהרוריים") של הימין. ביחס לאלה מדברים עתה על "ריסוק", הגברת הענישה, חזירה לתוך המסגרות, הגבלת אפשרויות תנועה או סגירת מקורות המימון וכיו"ב. כל אלה נכונים ואפשריים ככל שמדובר בקומץ פעילים קטן. ואולם, טעות היא להניח, כאילו הצירוף של קנאות דתית ועמדות פוליטיות ימניות קנאויות, מתקיים אך ורק בקרב חוגי ממשיכיו של הרב הכנא.

איפיונים אלה מציינים חלקים רחבים הרבה יותר של היהדות הדתית, שמספרם מגיע לעשרות אלפים. בשלב זה הם פועלים עדיין במסגרות החוק הלגיטימיות, שכן הקרב עדיין

כלל את המערכת הפוליטית הלגיטימית המוכרת לנו. לא חייב ביבוי נתניהו, או ד"ר עוזי לנדאו, או ד"ר בני בגין, או צחי הנגבי; אף לא חייב זאבי ("גנדי"), או חייב "רפול" איתן ואחרים - הם שדירבנו או הינחו את הרוצח. ניתן להניח, כי המרצח עצמו לא הישלה את עצמו, כאילו מעשהו יתקבל על ידי אותם גורמים פוליטיים-ימניים בברכה או בסיפוק (ולו מוסווה). הוא גם לא יכול היה לסבור, כאילו יעורר במעשהו אהדה עממית רחבה. הרוצח הינו בחור אינטליגנטי ומשכיל, קר רוח והחלטי ואל לנו - מתוך הכאב והזעם - להמעיש בערכו או בכושר הניתוח שלו.

בל נקבל את הרושם המוטעה ביחס לאיכותם האישית של הרוצחים בכוח, מתדמיתם ומרמתם של מנהיגיהם המוצהרים. אלה יכולים להיות קטנים, עלובים ומעוררי גיחוך ועדיין להפעיל (או להסוות את פעילותם) של אנשים בעלי יכולת אישית גבוהה. התדמית המנוהכת של היטלר ימיש, רק סייעה בשעתו לאוירת הזלזול והשאננות ביחס לתכונותיו המוצהרות, וסייעה להסוות את המיצבור המרשים של אנשים בעלי יכולת גבוהה, שחשו בצילו.

מה בין רוצח פוליטי לרוצח פונדמנטליסטי

ובל נובן שלא כהלכה: איננו מקלים ראש בגילויי האלימות - האלימות הממשית או המילולית - מבית היוצר של הימין הלגיטימי, שכן גם האלימות הנסמכת על דברי הסתה של פוליטיקאים עלולה לדחוף אנשים מסויימים למעשי רצח (ורי מקרה אברושמי או בן שימול או פיפר ואח'). אלא שחרף הדימוין החיצוני, חשוב להצביע על הבדל העמוק בין הפושע מטעמים פוליטיים גרידא לבין הפושע מטעמים פונדמנטליסטיים-פוליטיים, דוגמת הרוצח עמיר. הפושע הפוליטי, רואה לנגד עיניו את מטרתו הפוליטית ועל כן עשוי להתרע מביצוע פשעו - אם לא מטעמי מוסר, כי אז מפני ההכרה בחוסר היעילות והתכליתיות של מעשהו הרצחני.

לעומת זאת, הרוצח הפונדמנטליסטי איננו בוחן באיפן מושכל את מעשה הרצח המתוכנן ואיננו שוקל את תוצאות המעשה. הוא פועל

טוהר המידות של הציבור הדתי תגובה

"פרופ' בן ציון הוכשטדט, המשיב בייחודות חופשית" מס' 6 למאמר, נכשל, לדעת, בפאראלוגיזם. כדי להכחיש את התייה שלי ש"מדינת ישראל קמה על פי אידיאות שבמקרא ובמסורת הדתית" לא די להצביע על חילוניותם של מנהיגים ציוניים ועל התנגדותם של רוב הרבנים לצינות, ואפילו "פגמי המוסר המקראיים", כביכול, אינם מכחישים אותה.

האם לא הסתמכו דוד בן-גוריון ויתר דוברי הצינות על הגעגועים לציין במקרא, בהלכה ובאגדה, בספרות הדתית ובתפילה היום-יומית של היהודים?

כיצד יכול פרופ' הוכשטדט לומר ש"חלק מן היהודים הנאמנים לדת משה מצא בכל זאת דרך להתפשר עם הצינות והקים בשנת 1922 את "הסתדרות הפועל המזרחי", אשר היתה לגרעין המפד"ל? האם לא שמע על משה הס, על הרבנים אלקלעי, קאלישר, מוהליבר, פינס וריינס, ועל תנועת ה"ימזרחי", שעמדה לצדו של הרצל החל מן הקונגרסים הראשונים?

וכיצד הוא מנסה לסתור את טענתי ש"המערכת המשפטית של המדינה זקוקה לתמיכה מצד הדתי" על ידי טענות (אפילו הן מוצדקות) נגד בריונות ועבריינות חרדית? האם העובדות המצערות שהביא מוביחות את ההכללה שלו ש"חוגים דתיים אינם תורמים לטוהר המידות בחברה הישראלית, הם פוגעים בהגייונה הרוחנית, האישית והחברתית, הם מזיקים נוק המור למערכת המשפטית של המדינה?"

האם לא שמע על יציבות המשפחה של החרדים, על שיעור הילודה ביניהם, על הסתפקותם במועט, על דרך ארץ ילדיהם כלפי הורים ומורים, על קרנות החסד ועל מידת הצדקה האינדיבידואלית וכן על מאמציהם לחינוך ילדיהם? האם כל הערכים הללו אינם תומכים במערכת המשפט הממלכתית?

זאב פלק

שדה המערכה העתידי

רצח ראש ממשלתנו סימן והאיר את שדה המערכה העתידי, אליו עומד להכנס העם בישראל. לא רק המאבק על השלום; אלא גם - ובכריכה בלתי נמנעת - המאבק על דמותנו ומהותנו התרבותית והאידיאולוגית. לא מן הנמנע, כי לכשיוכרעו השאלות המדיניות העיקריות, המפרידות כיום בין המרחות, יוצרו הזיתות חדשות: ימין (דהיום) יתברר אל שמאל (דהיום) במאבקם נגד הפונדמנטליזם. כבר היום ניתן להבחין במכנה המשותף (כולל בבסיס האלקטורלי) בין מרצ לצומת.

פתרון הבעיות הקיומיות יעלה מטבע הדברים לראש סדר העדיפויות את הנושאים והעיוותים, עמם השלמנו במשך חמשת העשורים הראשונים לקיום המדינה. בצדק חוששים מכך חוגי המחנה הדתי.

במסורת היהודית מקובל, כי "שלוחי מיצווה אינם ניוזקים". בימים אלה למדנו חידוש: שלוחי מיצווה - מזיקים; אפשר, כמובן, להטיל ספק ביחס למיצוות, אך לא יכול להיוותר ספק, כי את המזיקים יש להדביר.

טיפת דמם האחרונה אלא גם עד טיפת דמנו האחרונה; והכל בעזרת השם ולמען השם.

הפרופיל של מתנקשי העתיד

בד בבד עם התממשות תבוסתם במישור הפוליטי-מדיני, עתיד המחנה הדתי להיווכח בסממני תבוסתו, העומדת בפתח, בקרב התרבותי - במובנה הרחב - על מהותנו הלאומית. לא בכדי נשמעים מנהיגיהם (הרב דרוקמן, הרבנים הראשיים, המפד"ל וכו'), מדברים על שלמות העם, שלמות הארץ ושלמות ההלכה, כהייה אחת משלימה. ארץ ישראל השלמה מהווה לגביהם את אחד ממשלטיה העיקריים של היהדות הדתית לא רק במאבק המדיני אלא גם, (ואולי בעיקר), בהכרעת המאבק האידיאולוגי על מקומה של הדת בהווייתנו הלאומית. כאשר מחנה כה גדול וכה איכותי ידחק למלחמה של "לחיות או לחדול" - אנו עתידים לעמוד בפני אותה תרכובת מסוכנת, שהולידה את הרוצח עמיר. אלא שהפעם יהיו תחומי מחייתו רחבים לאין ערוך. לא עוד "השוליים הקיצוניים והסחרזאיים" של הימין הפונדמנטליסטי ביהדות.

יותר ויותר נופתע לגלות, כי הפרופיל של המתנקשים בעתיד יהיה ממיטב הנוער, מ"משפחות טובות", מיחידות עילית של צה"ל, מהסטודנטים המבריקים באוניברסיטאות וכיו"ב. האירוע של רצח רבין איננו אלא משל והמחשה למה שמתרגש ו בא עלינו.

ככל שהשביכ ינסה להרחיב את פעילות המודיעין והסיכול, הרי עד לייבוש "הביצה" הרוחנית, מקור גידולם של יתושי הארס הללו, לא תחלוף הסכנה. עלינו להיות מוכנים נפשית לקרובן הבא. כל מי שיוצא לפעולה קרבית מכיר את התחושה החריפה ערב הקרב, לפיה יהייה אולי מי מבין הלוחמים, שלא יחזור ממנה. למרבית הצער, הקרב על השלום יהייה כרוך אף הוא בקורבנות. אנו, שהקרבונו כה רבים על מזבח המלחמות, ודאי לא נרתע מהקורבנות הצפויים על השלום, גם כשהמתנקשים באים מתוכנו.

השלכות הרצח על הדמוקרטיה הישראלית

יוסף גואל

מקומית, השלטון העצמי היהודי הפנימי אופיין על ידי קואליציות של גברים ורבנים שהיו אנטי-דמוקרטיים בסיודן. יש לראות את הישגה של ישראל, בהקניית ערכי דמוקרטיה, באספקלריה של עשרות מדינות חדשות שהשתחררו מעול הקולוניאליזם יחד עמה, ואשר כמעט כולן החלו את חייהם העצמאיים כדמוקרטיים אבל קרסו במהרה בפני מרידות ופוטשים צבאיים.

ואיך זיל גמור; אבל זהו הבסיס. על פי הגדרה זו אין שמץ של ספק שישראל היא דמוקרטיה. ההוכחה המכרעת לאיתנותה של הדמוקרטיה הישראלית ניתנה בבחירות של 1977 בהם עבר רסן השלטון מגוש פוליטי אחד, ששלט במדינת ישראל ובאוטונומיה הישובית היהודית הטרום-מדינית במשך 42 שנה, לידי גוש פוליטי אחר שהיה באופוזיציה כל אותה תקופה. היה זה דוקא ראש הממשלה דאז, יצחק רבין, שכמפסיד בבחירות, העביר את השלטון בצורה מסודרת

כניגוד לדיכורים הרגשיים והנמהרים של ימי האבל, לאחר הרצחו של ראש הממשלה רבין, על נעיצת סכין בליבה של הדמוקרטיה הישראלית ואפילו על קעקועה, אין שום סימנים להחלשותו של המשטר הדמוקרטי ולא כל שכן לערעורו. לא כל רצח פוליטי מערער משטר, ולא כל שכן משטר דמוקרטי שאינו מבוסס על אדם אחד

או כת שלטונית צרה, אלא על הסכמיות רחבה של עם שלם. מבחינה זו, דווקא הטראומה הלאומית הכנה, שפרצה עקב הרצח, וההתנערות הכמעט מוחלטת מן המעשה, הדגישה את חוסנו של המשטר הדמוקרטי בישראל. ברם, אם הרצח לא הצליח להחליש או לערער את המערכת הדמוקרטית, הוא בהחלט הבליט חולשות שהיו קיימות במערכת הפוליטית והחברתית, ובמיוחד את כשלונה הצורב של המערכת למנוע את הרצח ולטפל טיפול מונע ויעיל בגורמים ובאווירה שמהם צמח.

בחירות 77: הוכחה לאיתנות הדמוקרטיה בישראל

כשדנים בדמוקרטיה יש צורך להגדיר במה המדובר. דמוקרטיה היא משטר פוליטי המבוסס על הסכמה ציבורית רחבה, עם האקסיומה שהזכות לשלוט וזהות השליטים נובעים מרצון העם. רצון זה בא לידי בטוי בבחירות תקופתיות, ושהרוב "המנצח" בבחירות רשאי לשלוט, במגבלות החוק, ובהתחשב בזכויות מוקנות של המיעוט; ובתנאי שלא ינסה למנוע עריכת בחירות חדשות במועדן.

ע"פ

"אני הדמוקרטיה!"
"נעים מאד. אני המחיר שלך!"

איום אמיתי ומדומה

ההוכחה המשכנעת ביותר לחוזקה המרשים של הדמוקרטיה הישראלית נמצאת כהעדר כל נסיון לחולל הפיכה צבאית בישראל.

גם רוצחו של יצחק רבין, ינאל עמיר, לא התיימר לגרום לקריסת המשטר הדמוקרטי, שבדאי לא אהד אותו, אלא רק לעצירת מדיניות שראה בה קטסטרופה לעם ולמדינה. אם נמדוד את הדמוקרטיה הישראלית באמות מידה יותר פרטניות, נגלה, ללא ספק, חולשות רציניות. אבל זה יהיה נכון לגבי כל דמוקרטיה אחרת בעולם.

אין דמוקרטיה מושלמת. השאלה המכרעת היא כמה מסוכנות הן החולשות הללו ומה עושה המשטר הדמוקרטי, ובאיזה יעילות, כדי להתגבר עליהן.

הפוליטיקה הישראלית מאופיינת על ידי חילוקי דעות חריפים מסביב לשאלות אידיאולוגיות ומדיניות. כשהויכוחים הפוליטיים מתלהטים נוהג כל צד להאשים את יריבו בסיכון הדמוקרטיה. ולא היא. חילוקי דעות פוליטיים, ויהיו חריפים כפי שיהיו, הם נשמת אפה של הדמוקרטיה ולא איום עליה. שחיתות פוליטית, הודקקות ליתרגילים מסריחים וליפוליטיקה

ומכובדת לידיו של מנהיג הליכוד, מנחם בגין. היותה של ישראל דמוקרטיה איתנה, והתמדתה בצורת משטר לגמרי לא פשוט זה, מקובל מאד כדבר מובן מאליו. ולא היא. האמת היא שזה צריך להחשב לאחד מפלאי הדור. אוכלוסייתה היהודית של ישראל היגרה לכאן מארצות בעלות משטרים עריצים, אנטי-דמוקרטיים, הן במזרח אירופה והן בארצות האיסלאם. המסורת היהודית בעצמה חסרה מימד פוליטי-מדיני עקב היות היהודים מיעוט נרדף ומפוזר ללא מדינה משלהם. ברמה העדתית-

ד"ר יוסף גואל הוא עיתונאי הכותב ב"גרוסלם פוסט".

לפרק את היחידות בצבא של "ישיבות ההסדר"

בעיה הרבה יותר מיידית ומסוכנת היא זו של ישיבות ההסדר. משטר דמוקרטי אינו יכול לסבול המצאותן של יחידות הומוגניות, אידיאולוגיות בצבא. אין ספק שיישיבות ההסדר היוו מקור חשוב למתנדבים צעירים ומסורים לשרות צבאי ביחידות קרביות בעשור האחרון. אבל הסכנה הנוצרת בקיום יחידות כאלו בצבא, האמור לסור למרות דמוקרטית - ולא למרות רבנית - הרבה יותר גדולה. יש לפרק את היחידות האלו ולפורן בצבא, בדיוק כשם שפוררו יחידות הפלמ"ח, האצ"ל והלח"י, בצה"ל, בשנתה הראשונה של ישראל שהיו איום פוטנציאלי על השליטה הדמוקרטית על הכוחות המזוינים.

הכרעה בבחירות או במשאל עם

דמוקרטיה היא אמנם שלטון הרוב, אבל כשמגיעים לצורך להכריע בנושאים עקרוניים, מהותיים הנמצאים במחלוקת, יש צורך ביצירת קונצנזוס הרבה יותר רחב מאשר רוב פורמליסטי דחוק. הויכוח סביב מדיניות השלום הוא לגיטימי וההכרעה צריכה להיות בסופו של דבר נתונה בידי העם, בבחירות או במשאל עם. נסיון לבצע מחטף על בסיס של רוב מזערי בשאלה כל כך קרדינלית מהווה איום לדמוקרטיה. יצחק רבין היה כנראה ער לאיום זה כשהתחייב להגיש כל הסכם עם סוריה לאשורו של משאל עם. אחד מן המבחנים בהם ייבחן שמעון פרס הוא אם יתמוך גם הוא בהתחייבות זו.

חלק מן העולם המודרני משימה לא קלה. אבל שאיפות אלו התבטאו בהשתתפות ההולכת וגוברת של מגזר זה בכל אורחות החיים של מדינת ישראל המודרנית - ברובה החילונית, בניגוד לסגירות החרדית.

בשני העשורים האחרונים גברו המגמות המשיחיות-לאומיות, האנטי-דמוקרטיות, וההתחרדות, באוכלוסיה זו. מאידך, ממשיכים להתחולל בה גם מגמות של הסמעות בתרבות הישראלית הכללית והדמוקרטית. חשוב מאוד לעודד דווקא את המגמות האחרונות. דווקא הטראומה מסביב לעובדה שהרוצח של רבין בא מקרבם ושהוא יציר מערכת חינוך דתית-לאומית, עשויה להמריץ את הכוחות הדמוקרטיים בקרב ציבור זה.

מבחינת האינטרס ארוך הטווח של החברה הישראלית טען מנהיגי העבודה וגם מנהיגי הליכוד כהעדרתם את המפלגות החרדיות על הציונים הדתיים. יש להחזיר את ההעדפה של הציונות הדתית על החרדים האנטי-דמוקרטיים והאנטי-ציונים. באופן מידי חשוב להמנע מלהטיל האשמה גורפת בכל הציבור הציוני-הדתי בקשר לרצח ולהקצנה המסוכנת בקרב חלק מהמתנחלים בשטחים. שנוי כזה בהעדפות במערכת הפוליטית חייב להיות מותנה בשני תחומים. הכרחי לגרום לפתיחתה של מערכת החינוך הממלכתית-דתי בפני חינוך אפקטיבי לערכים דמוקרטיים. הסגירות מרחיקת הלכת שכפתה המנהיגות החינוכית הדתית-לאומית על ילדיה, היא אבן הנגף העיקרית בפני החדרת ערכי הדמוקרטיה למערכת זו.

מלוכלכת, השורים את המוסכמות של כללי המשחק הדמוקרטיים, הם הגורמים לזילות המשטר הדמוקרטי בעיני הציבור הרחב, ולקיעוקע הלגיטימיות שלו. האוירה של "מושחתים, נמאסתם!" שכוונה לפני כמה שנים נגד הפוליטיקאים של כמעט כל המפלגות, היא דוגמה מובהקת לאיום כזה על הלגיטימיות של המשטר הדמוקרטי.

30% מהציבור מתנגד לדמוקרטיה

האיום העיקרי על הדמוקרטיה הישראלית נעוץ בעובדה שמיעוטים ניכרים באוכלוסיה אינם מקבלים את עקרונותיה, ובחלקם אף דוחים אותה, מבחינה אידיאולוגית, כגוף זה. ההתנגדות הזו נמצאת במידה כמעט טוטלית בציבור החרדי, בחלק ניכר, אך קשה למדידה, בציבור הערבי; וכנראה במידה הולכת וגדולה שגם היא קשה למדידה, כחלקים של הציבור הלאומי-דתי הציוני, ובמיוחד בין המתנחלים בשטחים. בסך הכל מצטבר מנין האוכלוסיות הלא-דמוקרטיות או האנטי-דמוקרטיות הללו, לכ-30% מכלל האוכלוסיה; וזה כבר עניין מדאיג.

תקצר היריעה מלדון כאן בעומקן של בעיות אלו בקרב הציבורים החרדיים והערבים.

האיום המוחשי ביותר לדמוקרטיה נמצא במחנה הדתי-לאומי. ברם, בציבור זה מתמקד גם הסכוי הגדול ביותר למאבק לקידומה וחיוקה של הדמוקרטיה. התנועה הציונית-דתית והציבור המזוהה איתה, נבדלת מהחרדים בכך שמאז תחילת המאה היא שואפת לייצור סינתזה בין היותם דתיים שומרי מסורת לבין היותם ציונים המהווים

"...תמיד קיננה בעם הרגשה עמומה, שעם בוא השלום תפרוצנה "מלחמות היהודים" סביב השאלה הדתית. עד עתה היו ההתגשויות האלימות ביותר בין אזרחים והשלטון, ובין אזרחים לבין עצמם תמיד על רקע דתי, או על רקע דתי בהסוואה לאומית (גוש אמונים וארץ ישראל). הקונפליקט דת-לאום מונח חבוי ובעור בעוצמה, והזיקים הנפלטים מלמדים עד כמה חזקה ולוהטת האש החבויה."

(א.ב. יהושע, בזכות הנורמליות, 1984)

"שופך דם האדם"

צופיה מלר

כברת דרך ארוכה, אכן, עברו אותם בעלי-תשובה דתיים, המכים עתה על חטא בהכירם באחריותה של הכיפה - סרוגה או שחורה, היינו-הך - לרצח המחריד של ראש ממשלת ישראל המנוח, יצחק רבין.

מעט מדי, מאוחר מדי

למגינת ליבה של החברה היהודית בישראל ומחוצה לה הסתברו בעקבות הרצח עובדות מספר, המחייבות הן את החברה הדתית והן את החברה החילונית לא רק לחשבון-נפש נוקב, אלא לצעד נוסף קדימה, המחייב הרבה יותר מאשר הכאה על חטא:

א. "שלא עשבים שוטים" היו אלה שעלו בחלקת אלהים הקטנה שלנו, וודאי שלא מטורף יחיד היה מבצעו של הרצח. היו לו לא רק שותפים לא מעטים לתכנון ולביצוע, ורבים רבים נוספים שבדיעבד גומרים עליו עתה את ההלל. בקרוב יראו בו קדוש וצדיק, כמו את הרוצח גולדשטיין, ואת המסית כהנא.

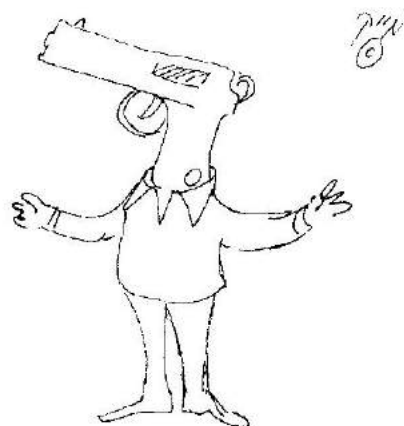
ב. שהמכנה המשותף לכל אלה אינו רק, ובעיקר, בהשתייכותם למחנה הימין, אלא בכיפה שלראשיהם, עובדה המצביעה על מקורות יניקתה של האידיאולוגיה שהנחתה אותם.

ג. שלא ב"מלחמת תרבות" עסקינו, אלא במלחמת אחים ממש. ומה שמפריד בין "האחים" (אוי לאותה בושה, אם כפויה אני להיקרא "אחות" לרוצחים ומסיתים לרצח) אינו קו תרבותי או אידיאולוגי, אלא בקע גאולוגי רחב מני-ים, קרע ביניבשתי עמוק מני תהום, מרחק שנות-אור רבות פי-כמה מזה שהפריד בין יעקב לעשיו, בין יצחק לישמעאל.

ד. שפירוש "רצונו של אלהים" אינו יכול להוסיף עוד ולהימסר בידי יהודי דווקא, ואפילו הוא רב, פוסק-הלכה, דיין, כל עוד איננו בחזקת אדם, כל עוד ניתן לומר על חבר

חסידינו השוטים ועל ממשכי-דרכו הקנאים "הלא כסדום היינו, לעמורה דמינו".

צעד נוסף בדרך אל תרבות האדם חייבים אותם בעלי-תשובה לצעוד, בטרם יכופר להם: להפקיע את "היהדות" מידיהם של מסלפיה האורתודוכסים, לשלול את חזקתם על דיניה ומשפטיה, לאסור על עלובי הנפש הללו לחרוץ גורלות אדם, יהודי וגוי, אשה וגבר, חילוני ודתן; להציל את האחריות לחייהם של בני-אדם; מצפניהם של נשים עגונות ומסורבות גט, גורלם של "ממזרים" ופסולי חיתון, גורלם של "חוזרים בתשובה" שטופי מוח, הנקרעים ממשפחותיהם במצוות רבניהם המפורשת

"לא ידעתי שזה טעון..."

והסמויה, ולמנוע את פטרונותם של רבנים, במרכאות ובלעדיהן, עסקני מפלגות דתיות, פוסקי הלכה למיניהם ודיינים על כל אורחות חייו: בפוליטיקה, בכלכלה ובתרבות. יוחזרו הרבנים לבתי כנסיותיהם, כדרישתו של הרצל, חוזה הציונות, ויניחונו לנפשנו, לחיות את חייו כרצוננו ולפי בחירתנו.

יהודי ירצח יהודי!!

שאלה-תמיחה זו הנשמעת השכם והערב מפי דתיים וחילוניים, אנשי ימין ואנשי שמאל, דמויות מפתח ו"יעמד", דווקא תמיחה זו היא המעוררת אצלי תמיחה, באשר משתמעת

ממנה ההנחה שהדבר, משוט, בלתי אפשרי ובכן, מה כאן כל כך בלתי אפשרי - שמבחינה מוסרית אדם שחונק על ברכי המסורת היהודית ינהג על פי נורמות כל-כך לא מוסריות, באשר דת ומוסר חד-הם? והרי היו כבר דברים מעולם! תקדימים למכביר יש לכך והמעידים שאין השניים היינו-הך! בני הסוהר בישראל מלאים בתקדימים שכאלה, ובכל אחד מהם הרי יש אנפים ותאים ל"שומרי מסורת" מבטן ומלידה או למתחרדים שריים, זה מקרוב באו אל חיק המוסר הצרוף, חיקה של "היהדות", לרבנים ולאנשי ציבור דתיים.

ושמא תאמר שהעובדה שרצח פוליטי היה זה, היא המעוררת תמיחה? וכי לא היו גם לכך תקדימים: הרצח של אמיל גרינצווייג המנוח, גם אם אין מדובר ברצח מנהיג ציבור, הרי היה רצח פוליטי, ויהודי רצח בו יהודי ומקרים אין-ספור של יהודי הרוצח יהודיה, כלום חסרים אצלנו למכביר מדי שנה: 76 נשים ב-5 השנים האחרונות בלבד!!! על כך אפילו לא שמענו תמיחה: רציחות אלה של אשה בידי אישה, או בידי בן זוגה או חברה לחיים מכונות בפנינו "ימוות על רקע רומנטי". כאן מציינים רק את העובדה, אך נעדרת מדיעה שכזו התמיחה, נוסח: יהודי ירצח יהודיה!! הנורמה ההלכתית הרואה באשה קניין של הגבר ולא אדם לעצמו, אינה מותירה כאן מקום לתמיחה. אלמלא היתה זו מדינת חוק, אלא מדינת הלכה חס וחלילה, בפרשנותה של החברה החרדית-אורתודוכסית, גם פשעים אלה היו מטואטאים אל מתחת לשטיח, או נדונים בחדרי חדרים של דייני הבד"צ ופוסקי הלכה שלו, כמו שאר פשעיה של החברה החרדית הסגורה, כמו גילוי-עריות, זנות, אינס, ניצול מיני של ילדים, סחיטות ואיומים, נגיבות, הונאות סמים ושאר תחלואים, שלא רק החברה החילונית לוקה בהם, אלא ממש באותה מידה גם החברה הדתית.

הבדל אחד מפריד לענין זה בין שתי החברות: בשנחשפים פשעיהם של אנשים שאינם דתיים - ולא כל מי שאינו שומר מצוות הוא, בהכרח, חילוני - שולחים רבנים למיניהם, אמיתיים ומתחזים, אצבע מאשימה כלפי החברה

ד"ר צופיה מלר היא מרצה לחינוך בסמינר הקיבוצים בתיא.

אכזרים לכל "אחר", לכל מי שאינו כמותם. אלה שעליהם ניתן לומר בפרפרזה על המשפט הידוע: "אם ראשונים בני-אנשים, הרי אלה כחמורים ולא כחמורו של ר' יוסי... אלא כשאר חמורים" (שבת קי"ב). ומה הפלא שדווקא מתוכם ומישיבותיהם, ומבתי מדרשם יצאו רוצחיו של ראש ממשלת ישראל יצחק רבין? אני התפלאתי על כך שהדבר לא אירע עוד קודם לכן, ואתפלא אם רבין יהיה האחרון, ולא משום שלקיתי בפראנויה שלהם, חלילה, אלא משום שלא הרבה יידרש לכך: כל שנדרש הוא רק שהחברה השפויה בישראל תוסיף לעצום את עיניה מפני הצורך להפריד את הדת מהמדינה, תוסיף להניקם בגלוי ובהסתר משדיה ולוונם ולפרנסם ממקורותיה הדלים, תמשיך להתעלם מגחמותיהם הפוליטיות ותיעתר לכל תביעותיהם, תמשיך באהבה לכסות על כל פשעיהם, ובחסד ורחמים לדונם על פשעיהם, תאטום אוזניה בפני זעקות השבר של קרבנותיהם, ועולם כמנהגו יוסיף לנהוג! זה כל מה שנדרש.

לא אינני נתפסת להכללות. לא כל הדתיים הם רוצחים בכוח או בפועל. לא כל חובש כיפה הוא חתן ומסית, אכזר וחסר צלם אנוש. בהחלט לא! אבל מי שמאמץ לעצמו את "עשה לך רב" כדרך חיים, שמפקיד מראש, ובעיניים עצומות, את גורלו בידי "פוסקי-הלכה" שכאלה, שמוותר מראש על שיקול-דעתו, תבונתו, וחוש הבקורת שלו, ידע כי כברת דרך ארוכה עוד לפניו עד שיחזור בתשובה שלימה. עד שייצא מביב השופכין של "שובו בנים שובבים, ארפא משובותיכם". לזאת "חזרה בתשובה" ייקרא לפי היהדות.

(המאמר נכתב שבוע לאחר הרצח)

יותר ויותר, ככל שידם משגת, מחרידה אותי יותר מכל ההנחה הסמויה שבבסיס התמיחה: יהודי רצח יהודי! זו ההנחה, שאסור לרצוח יהודי. נקודה. ומה בדבר רצח של ערבי??? ורצח של גוי??? האם אלה, דמם מותר? והרי לא רק בעשרת הדברות, שניתנו לעם היהודי, נצטוונו על "לא תרצח" - ללא התנייה, ללא הסתייגות: לא תרצח יהודי. אלא במפורש ובהכללה ובנחרצות שאין למעלה ממנה: "לא תרצח!" בכלל. כל אדם. כבר במצוות בני נוח נאמר במפורש: "שופך דם האדם באדם דמו יושפך, כי בצלם אלהים עשה את האדם" (בראש. ט, 6). "דם האדם", נאמר, ולא דם יהודי. "את האדם" נאמר, ולא את היהודי, ברא אלהים בצלמו. ולא רק את דם היהודי אסר, אלא במפורש, דמו של כל אדם באשר הוא. ולא רק יהודים נצטוו על כך במקרא, אלא כל בני נוח. כל האנושות. מי שאינו נוהג כך הוציא עצמו מהחברה האנושית. לא רק מן היהדות. ובטרם יבוא יהודי להתנאות ביהדותו ולהתגאות ב"עבחרותו" כבן לעם סגולה, אור לגויים, ושאר אמרי-שפר מתנשאים, ילמד להיות אדם! שאלמלא כך - "הלא כבני כושיים אתם לי"... (עמוס ט, 7). כל רמתא אין לכם על פני זולתכם.

חשבון-נפש נוקב

מוזה זמן רב למדתי שלבד מספר יהושע, הוצא התנ"ך ע"י האורתודוקסיה היהודית מתחומי היהדות. את מקומו של התנ"ך בעולמו הרוחני של העם היהודי תופסים לא רק המשנה והתלמוד, לא רק פרשנים ראשונים ואחרונים, אלא "פוסקי-הלכה" נמושות, נוטפי-אדם של שנאת אדם ושנאת חיים, גזענים ומתנשאים,

החילונית כולה, כנגד ערכיה, תרבותה וחינוכה, ובסמינרים שלהם להחזרה בתשובה משמיעים דברי קטרוג קשים על מורים ומחנכים, הורים ומנהיגים, חוזים והוגים חילוניים כדי לשכנע בני-נוער מבולבלים, חלושי אופק, וחסרי ידע וכלים אינטלקטואליים להתמודד עם שאלות קיומיות, שבתורה החילונית האשם.

ואילו כאשר אדם זתי נתפס בקלקלתו, מכריזים עליו חובשי כיפות כעל מי שאיננו דתי. כה פשוט וקל! כל כך משוחרר מן האחריות ומן הצורך לעשות חשבון נפש אמיתי! כל כך נוח, שטחי ופשטני! וכל כך מסולף מבחינה לוגית ומקומם מבחינה מצפונית! שהרי, אם דת ומוסר חד-הם, כיצד זה ייתכן שאדם דתי יהיה בלתי מוסרי?! - קושיה. ומכאן מתבקשת המסקנה, גם כשאינה נאמרת במפורש, שאם אינו דתי, מן הסתם הוא חילוני, ואם הוא חילוני, יש לצרף אותו לסטטיסטיקה המעוותת של פושעים חילוניים ולא של הדתיים, חד וחלק. ועוד מצווחים נדנדו ככרוכיה: חדלו לכם מן ההכללות! האיש האחד יחטא על כל העדה תקצוץ!

ויש בתוכנו הבולעים את ה"ילוקש" הזה, הנותנים בשתיקתם או בהצטרפותם לתמיחה, יד למעשה התרמית הגדול, שלא ייתכן רוצח יהודי.

ומה באשר ליהודיותו של קרבן הרצח?

רצח הוא רצח הוא רצח!!!

מעבר למתקפותיהם הבלתי מרוסנות של ראשי החברה הדתית על החברה החילונית בישראל בעשרות השנים האחרונות, תחילה בקול ענות חלושה, ואחר-כך בטונים גבוהים

"... מיניתם עצמכם, מטעם עצמכם, לעילית מובילה. נשבעתם, כנראה, לגרור את עם ישראל ליהודה ושומרון: "בעל כרחו יאמר אמן"... נשקף מכם איום לסלק את ישראל מן הזיווג שבין מורשת יהודית להומניזם מערבי. נשקף מכם איום לגלגל את היהדות אל ספר יהושע, אל שבטיות קנאית אכזרית ומסוגרת. כדאי לכם לדעת כי מי שעומד נגדכם - אינו "ישראל המיתרנית, התבוסתנית", לא "מתיוונים", אלא תפיטה שונה של יהדות וציוניות".

(עמוס עוז לאנשי עפרה, פה ושם בארץ ישראל, 1982).

הדת היהודית והדמוקרטיה הישראלית

אליעזר שביד

וביחסים מדיניים כלפי חוץ. לפיכך כשמתעלמים מן ההיבט ההסטורי הן לגבי העבר שממנו באים כקבוצה, והן לגבי העתיד שאליו רוצים ללכת יחד, ומתמקדים רק בהווה ובאינטרסים של היחידים כיחידים, נעלמת הקבוצה ונעלמת הדרך ההסטורית שהקבוצה הולכת בה. ממילא מאבדת גם הסוגיה הנדונה את הגדרתה הכוללת ומתפרקת למרכיבים סותרים.

יהדות מול דמוקרטיה - מי כופף את מי?

הנה דוגמה מיידית מן הנושא שלפנינו: הקביעה, המוצגת כעובדתית, שבין יהדותה של ישראל לבין מהותה הדמוקרטית יש סתירה, היא היום כמעט מוסכמה בין בעלי הפלוגתא. הוויכוח מתנהל סביב המסקנות בלבד: מימין מסיקים כי היהדות קודמת לדמוקרטיה וכופפת אותה תחתיה, ומשמאל טוענים ההיפך - הדמוקרטיה קודמת וכופפת את היהדות תחתיה. בין כה וכה נעלמה לגמרי העובדה שהקביעה עצמה היא בת-יומה. היא אינה אלא משקפת מצב תודעה

חברתי ארעי בתהליך הסטורי ממושך.

לפני מלחמת יום הכיפורים העלה רק מיעוט מבוטל של אנשי שמאל קיצוני ואנטי-ציוני, (אנכי, יחסם לדמוקרטיה היה מפוקפק מיסודו), את הטעון הזה, והוא נשמע כהערה קנטרנית בשולי הויכוח הציבורי, למרות שהיה תמיד סוער ומקוטב. כמוכן, התוכחו על אותן הבעיות: היחס בין דת למדינה, עניין ה"כפייה הדתית" וה"פלורליזם היהודי", יחס המדינה לאזרחיה הערביים, שאלת הפליטים הפלשתינאים ושאלת השלום עם מדינות ערב, וכו' וכו'. מכלול הויכוחים הזה התחיל למעשה עוד לפני הקמת המדינה, הרבה לפני שנקבע ב"מגילת העצמאות" שישראל תהיה מדינה יהודית ודמוקרטית. אף-על-פי-כן מפליאה

לכאורה העובדה שמנחם המגילה וחותריה מכל קצות המפה הפוליטית לא הרגישו בסתירה שיש בביכול בין המושגים הללו. להפך. לדעתם הם השלימו זה את זה ואפילו התחייבו זה מזה, והויכוח שפרץ מיד על "חוק השבות", על בעיית החוקה ועל ה"סטאטוס קוו" התנהל כחלק מן התהליך הדמוקרטי שנועד לצבב את זהותה היהודית של המדינה. שום צד בויכוח לא הגדיר את הצד שכנגד כ"אנטי-דמוקרטי" או לא "דמוקרטי" בגלל דעותיו. הויכוח התנהל בדרך דמוקרטית כדי להגיע להכרעות בין בעלי דעות מנוגדות אך לגיטימיות במסגרת החוק.

אבל אחרי מלחמת יום הכיפורים התחילה להתפשט מפה לאוזן השמועה הרעה שיש סתירה בין "מדינה יהודית" ל"מדינה דמוקרטית". אינטלקטואלים מן האקדמיה העבירו את הדעה הזאת מן השוליים האנטי-ציוניים אל המרכז הציוני החילוני כטענה לגנח בה את הדתיים השואפים להעמקת ה"כפייה הדתית", ואת חסידי "ארץ ישראל השלמה" הרוצים "לשלוט על עם אחר", חוננים קיצוניים בימין

הוויכוח על הטענה שיהדותה של ישראל אינה מתיישבת עם משטרה הדמוקרטית מתנהל כולו במישור הפוליטי-מפלגתי והמשפטי-חוקתי. עובדה האומרת "דרשני" היא שגם במישורים הללו מתעלמים מהיבטיה ההסטוריים של הסוגיה, ואילו ההיבטים העיוניים: מהות הדמוקרטיה ויחס מקורות היהדות אליה, מאוזכרים רק דרך אגב וללא העמקה. אלה הם מאפיינים טיפוסיים של וויכוח מפלגתי החותר ל"השגים" מידיים בחקיקה על תחום מוגדר שעלה על סדר היום מטעמים שהזמן גרמם. "טקטיקה" של פוליטיקאים שנונים, מכוונת לטווח הקצר, ומעדיפה את העלמת הפרספקטיבה הכוללת של הבעיה יחד עם ההשלכות, על המיכלול. אולם מחיר הנוחות הטקטית הוא כבד מאוד: נוצרים עיוותים והטעויות בודון ובשיגג השינויים מצטברים ונקבעות עובדות שאיש לא שקל אותן כראוי, ובוודאי לא את תוצאותיהן. גם הציבור מאבד את ההתמצאות בשדה ההתחתי שבו מנהלים אותו מנהיגיו. הוא רואה מכשולים ומעקפים אך אינו רואה לאן הדרך מובילה. ממילא נמנעת ממנו ההזדמנות להביע דעה ולהחליט אם רצונו להגיע אל היעד שיתגלה בדיעבד בבוא הזמן.

יהדות היא תהליך חייו התרבותיים - הסמוריים של העם היהודי.

דמוקרטיה היא הבנייה של תהליכים חברתיים-פוליטיים בחי"עם.

בימין מסיקים כי היהדות קודמת לדמוקרטיה וכופפת אותה תחתיה, כשמאל טוענים שהדמוקרטיה קודמת וכופפת את היהדות תחתיה.

יהדות איננה אידיאה אפלטונית

ראוי, איפוא, לחזור על הסריביאליות המוכחשת: יהדות איננה אידיאה אפלטונית קבועה במקורותיה הנוצחיים. היא תהליך חייו התרבותיים-הסטוריים של העם היהודי, הדמוקרטיה איננה מתכונת חוקתית וממסדית קבועה. היא הבנייה של תהליכים חברתיים-פוליטיים מורכבים בחיי

עמים שונים, שלכל אחד מהם גירסת משטר מתפתחת ומשתנה משלו; גם זאת: משטרו של שום עם - בין אם הוא דמוקרטי ובין אם הוא אחר - איננו זהה עם המכלול ההסטורי של התרבות המעצבת את זהותו אלא רק אחד ממרכיביו. זהו בוודאי מרכיב מרכזי המשפיע על המכלול, אבל לשם כך הוא מוכרח להתחשב, לשקף ולבטא מרכיבים אחרים, חלקם חשובים ממנו, שאותם עליו לשרת: הציביליזציה החומרית, המיסוד החברתי (המשפחתי, הקהלתי, הלאומי), המוסר, היצירה הרוחנית והמדעית, ההגות, האמנות, כן - גם הדת כאחד הגורמים המרכזיים ביותר. המשטר המדיני הוא תהליך פוליטי ממוסד, המאחד באורח מסגרת את כל המרכיבים הללו, מתנה אותם ומותנה על-ידם. הדמוקרטיה כצורת משטר מעצבת דרך-הסטורית המאפשרת סוג של פתרונות לבעיות המתעוררות ביחסים חברתיים כלפי פנים

פרופ. אליעזר שביד הוא מרצה למחשבת ישראל באוניברסיטה העברית

ומשמאל עם טענת הסתירה, שהרי מבחינתו של המרכז משני צידי יהדות ודמוקרטיה משלימות זו את זו, אך עובדה היא שגם מנהיגות המרכז הפוליטי נפלה למלכוד הרעיוני בין הקצוות. מנהיגות זו אפילו לא נתנה דעתה לעובדה שמושג הדמוקרטיה קיבל עתה מובן שונה מהותית מזה שעליו היה מדובר ב"מגילת העצמאות", ושהמובן החדש יצר סתירה לא רק בינו לבין "מדינת יהודית" אלא גם בינו לבין כל "מדינת לאום" מודרנית.

נאזכר, איפוא, את העובדות: דגם המשטר הדמוקרטי שאליו התכוונו מנסחי "מגילת העצמאות" בשעתם היפה היה הדגם הלאומי הפרלמנטרי שהתפתח באירופה המערבית, בייחוד באנגליה. יחד עם התפיסה הלאומית-פרלמנטרית קיבלה הדמוקרטיה הישראלית בראשיתה גם את המגמה הסוציאל-דמוקרטית של "מדינת רווחה" שקבעה את מדיניות הלייבור. הנחת היסוד היתה, איפוא, שהייעוש כישות קיבוצית, במלוא המשמעות התרבותית-הסטורית של מושג זה, הוא ה"יריבון" במדינתו. ולמי ששכת: דמוקרטיה פרושה "שלטון העם", ועוד, שהחברה כמערכת יחסים סולידרית המעוגנת בחובת

האחריות ההדדית, צריכה להיות מוקד הפעילות המדינית של המשטר. לעומת זאת הדמוקרטיה שדנים בה היום נתפסת לפי הדגם האמריקני בגירסתו הנאו-ליברלית. ה"יריבון" הוא האזרח. כל אזרח ואזרח בפני עצמו, כלומר צרוף כל האזרחים כפרטים. לא מדובר, איפוא, בישות קיבוצית של עם, כי אם בחברה אזרחית שמוסדות המדינה מאחדים אותה באורח משפטי, אדמיניסטרטיבי ותפקודי. צרוף זה בלבד הוא שמצדיק לגבי ההמון את השימוש במושג "אומה", ו"הרצון הלאומי" הנקבע באמצעות בחירות אינו אלא צרוף משוקלל של כל הרצונות הפרטיים, או המכנה

המשותף הרחב ביותר המוסכם על כל הפרטים, שאותם, ואותם בלבד, חייבת המדינה לייצג ולשרת.

אין צורך לומר שהשינוי מדמוקרטיה במובנה הראשון לדמוקרטיה במובנה השני היה מהפך מרחיק לכת בכל מישורי הפעילות האישית-מוסרית, חברתית, המשפטית, והפוליטית. אבל המתדיינים ברשות הרבים קיבלו אותו כאילו היה מובן מאליו, או כאילו אינו שינוי כל עיקר. כביכול עדיין דנים באותה הדמוקרטיה שעליה מדובר ב"מגילת העצמאות". הרי אלה שלדידם הדמוקרטיה היא השקפת עולם כוללת סבורים שיש דבר שהוא בבחינת "הדמוקרטיה", בהא הידועה כלומר - כעין "אידיאה אפלטונית" אחת ובלתי משתנה, ששום ויכוח אינו מתנהל בתוכה על עצם הגדרתה: קבל אותה מידם כמות שהם מנסחים אותה לפניך, או שיימנך עם הרשעים, הגזענים, השוביניסטים, הכופרים באמיתה.

התעלמות מן ההסטוריה גוררת התעלמות נוספת. אחת הטענות העולות בוויכוח הציבורי כאילו היתה קביעה מדעית מוכחת, היא שאין

וביהדות החרדית לא יכלו להסכים יותר. הם אחוזו באותה הטענה לשם ניגוח נגד, ובין השמאל והימין הקיצוניים מצאה לה הדעה הזאת מהלכין גם במרכזים שמשמאל ומימין, שניסו לנווט בין הקצוות אך נגרפו אחריהם בטלטלה גדולה ובלי להיפנות לדיון מעמיק.

הדמוקרטיה - אלטרנטיבה חילונית לזהות יהודית

מה גרם, איפוא, להתגלות האמת הנחוצה, שעד אז כאילו לא הרגישו בה כל עיקר? אין ספק שלהקצנת הויכוח בין ה"דתיים" וה"חילוניים" סביב בעיות היכפיה הדתית" מזה, וסביב "ארץ-ישראל השלמה" וה"כיבוש" מזה, היתה השמעה ניכרת על הגדרת הבעיה. אין להכחיש גם את הטענה שהתמשכות מצב הכיבוש באזורי יש"ע הטילה צל על הדמוקרטיה הישראלית. היא הצדיקה במידה מסויימת את החשש מפני השלכות העלולות לנבוע מ"שלטון על עם אחר" על איכות הדמוקרטיה בתוך מדינת ישראל. אולם עשן המערכה שהתאבך וכיסה את עין הארץ הסיח את הדעת משתי עובדות מעניינות: ראשית, דווקא אחרי מלחמת ששת הימים נעשתה ישראל יותר ליברלית במדיניותה, הן כלפי אזרחיה הערביים, והן במערכת הפוליטית הפנימית: ביחס המפלגות, בייחוד ביחס שבין השלטון והאופוזיציה, בתפקודה של התקשורת ובהקפדה על זכויות האזרח. משמע שבדעיבד התהליך הדמוקרטי העמיק ולא נחלש. שנית, תוך כדי ליברליזציה של תהליכי השלטון התחוללה תפנית אידאולוגית מהותית בהבנת מושג הדמוקרטיה בקרב האליטות החילוניות משמאל. הן ביקשו להעמיד מול הדת, שהוצגה כגורם בלעדי המעצב זהות יהודית, השקפת עולם ואורח חיים אלטרנטיביים שיש בהם כדי לעצב זהות של יהודים

חילוניים. על רקע הויכוח הפוליטי המתעמק נראתה הדמוקרטיה כאלטרנטיבה המוצלחת ביותר, והיא אמנם הועלתה על נס לא רק כצורת משטר וכתשתית ערכית ליחסים בין חברות, אלא כהשקפת עולם כוללת המעצבת את הזהות האישית והקבוצתית הראויה, כביכול לחברה הישראלית.

מילכוד רעיוני

אכן, תפנית זו היא שהולידה את הדעה שיש סתירה בלתי ניתנת ליישוב בין זהותה היהודית של ישראל לבין זהותה הדמוקרטית, והיא גם שהעמידה במרכז הויכוח את הצורך לקבוע קדימויות בין זו לזו. הדבר מובן בייחוד לגבי השמאל החילוני: כאשר הדמוקרטיה נתפסת כצורת זהות חילונית חלופית ליהדות מוכרחה להיווצר ביניהן סתירה, בייחוד אם מדובר ביישום השתיים במדינה אחת. הדבר מובן במידה מסויימת גם לגבי התגובה הציונות-דתית והלאומיות החילונית הקיצונית. גם הן נוטות להעמיד זהות מול זהות ולהעדיף באורח חד-משמעי אחת מן השתיים. פחות מובנת השלמת המרכז המתון מימין

האליטה החילונית ביקשה להעמיד מול הדת, השקפת עולם ואורח חיים אלטרנטיביים שיש בהם כדי לעצב זהות של יהודים חילוניים.

כאשר הדמוקרטיה נתפסת כצורת זהות חילונית חלופית ליהדות מוכרחה להיווצר ביניהן סתירה, בייחוד אם מדובר ביישום השתיים במדינה אחת.

היתה דמוקראטית לא רק מבחירה אלא גם ממהות ומכורח. היא קמה על תשתית של מסורת פוליטית מגובשת כל צרכה, גם ממקורות יהודיים עצמיים וגם לפי דגמים מערב-אירופיים. המוני היהודים שעלו לארץ חיפשו בה לא רק את מולדתם אלא גם את חירותם הלאומית, החברתית, הפוליטית והתרבותית. למרות חבלי התיישבות והמאבק המדיני והצבאי ולמרות חבלי קליטת העליה ההמונית, שיצרו לחצים על הדמוקראטיה הישראלית, והגבילו אותה מבחינות שונות, היא עמדה בהם תוך כדי התירה מתמדת להחלה עקבית ומלאה יותר ויותר אף כי היה עליה לפתח פתרונות מיוחדים שיתאימו למטרתה ולתנאי פעולתה.

קביעה זו מוכחת גם אם נבחן לעומק את שאלת יציבות הדמוקראטיה במדינת ישראל. למרות אזהרותיהם התכופות של פוליטיקאים מן השמאל, ישראל נמנית על המדינות שמשטרן הדימוקראטי יציב ומבוסס ביותר. שום סכנת ערעור אינה אורבת לדימוקראטיה הישראלית מתוך החברה היהודית או מתוך מפלגותיה, גם לא מצד מוסדות השלטון או הצבא.

הדבר בולט בייחוד לגבי הצבא, שבדרך כלל הוא הכוח האלטרנטיבי הזמין ביותר לתפוס שלטון במדינות שמשטרן הדמוקראטי מעודער. צה"ל התגבש כצבא עם כפוף ללא עוררין לשלטון האזרחי ולחוק. דרכי הגיוס ופיתוח הקצונה מכל חוגי הציבור, רבדיו ומפלגותיו, מוציאים מכלל אפשרות שמנהיג צבאי או חברת קצינים יוכלו להוביל את הצבא או חלק ממנו נגד השלטון האזרחי. אבל הוא הדין לגבי כל התארגנות אחרת. אין בישראל שום גוף המעניין להעמיד אלטרנטיבה למשטר הדמוקראטי. להפך, גם מפלגות שהדמוקראטיה אינה לגביהן ערך עליון לא

**אין בעולם מדינה דמוקרטית
שלא התפתחה בה דילמה של
מעמד הדת במדינה אין גם אחת
שהצליחה לבטלה כלי.**

**יהודים דתיים ולאומיים שדתיותם
או לאומיותם מעצבת את זהותם
"ידדשו, לכובץ עצמם לפני
ערכי זכויות הפרט.**

יותרו עליה למעשה בשום אופן. קביעה זו אינה מבטאת אידאליזציה או התעלמות מההשקפות האנטי-דמוקראטיות של חוגי ימין דתי וחילוני-לאומי קיצוניים, או לחילופין של חוגי שמאל קיצוניים. לחצים כאלה קיימים בכל משטר דמוקראטי. משטרים דמוקראטיים מתקיימים תוך כדי התמודדות מרסנת, מוססת ומאונת, ויציבות המשטר היא פונקציה של המבנה המביא לידי כך שגם בעלי דעות אנטי-דמוקראטיות יעדיפו את "כללי המשחק" הדימוקראטי ויפעלו באמצעותם בלבד. הדבר נכון גם לגבי המשטר של ארה"ב. לקצרי הזכרון כדאי להזכיר בהקשר זה את תקופת שלטון מקארתי כדוגמה של לחץ אנטי-דמוקראטי הבא מן השלטון, ולחילופין את המתחים שהפכו את החברה האמריקאית בזמננו לאחת החברות האלימות ביותר שיש בה איים מוחשי וישיר על חירות הפרט, על קנייניו ועל עצם חייו.

אם כן למרות שיש במדינת ישראל ארגונים לא דימוקראטיים, ולמרות שגם השלטון הישראלי נוטה לריכוזיות ולהפעלת לחצים לא-דמוקראטיים, הדמוקראטיה בישראל היא יציבה לא פחות מבכל מדינה דמוקראטית אחרת באירופה או באמריקה.

למדינת ישראל "מסורת דמוקראטית" המוטבעת כראוי גם במבנה חוקתי וממסדי גם כאתוס חברתי, וגם כסגנון של התנהגות פוליטית וכאורח-חיים ציבורי. נוהגים להסביר את החסר בכך שרוב אזרחי ישראל היהודים התקבצו ממדינות לא דמוקראטיות. לא היה להם ממי ללמוד ולא יכלו לסגל לעצמם סגנון ואורח חיים דמוקראטיים כיאות. כמו למשל - באמריקה. טוענים עוד שמסיבה זו הדמוקראטיה הישראלית עודנה שטחית, או טכנית בעיקרה: שלטון הרוב. אך היא אינה מבוססת כל צרכה על ערכים אישיים ועל אורחות חיים. עוד טוענים שבגלל החסר הזה הלחצים האנטי-דמוקראטיים בחברה הישראלית הם רבים ואורבת מהם סכנה מוחשית ליציבות המשטר.

הורחה של הציונות בדמוקרטיה

על איזה סוג של עובדות מתבססות הטענות הללו? במקרה הטוב על סקרי דעת קהל הבוחנים עמדות פוליטיות לגבי סוגיות מוגדרות ועל השוואה מיידית בין הסגנון המקובל ביחסי מפלגות ומוסדות בארה"ב ובנימוסי המעמד הבינוני האמריקני, לבין הסגנון הפוליטי ואורח החיים המקובל בחברה הישראלית. אולם אם כך, הרי פירוש הדבר שב ישראל אמנם התגבש סגנון פוליטי-ממסדי ואתוס חברתי שונים לחלוטין מאלו שהתגבשו בארה"ב. אבל האם פירוש הדבר שהסגנון הישראלי לקוי בערכיו הדמוקראטיים? אם בוחנים את המסורת היהודית, את המסורת הציונית ואת המסורת הישראלית לגופן, ובהקשרים ההיסטוריים המלאים שלהן, מתקבלת תמונה שונה מהותית.

ראשית, כל עוד התקיימו קהלות יהודיות מסורתיות בארצות הגלות (כולל ארצות מזרח אירופה, אפריקה ואסיה), וכל עוד

התקיימו אירגונים ואיגודים יהודיים ארציים ובין-ארציים מודרניים, התקיימו מסורות יהודיות דמוקראטיות, מבוססות כיאות בהלכה ובחוק, וזאת בלי קשר עם המשטרים ששלטו בארצות הגלות. כמוכן היו אלה מסורות בעלות צביון מיוחד, הן בגלל התרבות וההלכה הדתית והן בגלל נסיבות הגלות. אבל זו היתה דמוקראטיה מובהקת ששאבה את ערכי "כבוד האדם וחירותו" ואת ערכי הסולידריות והערבות ההדדית ממקורות הדת.

שנית, אמת היא שהעולים שהגיעו לארץ-ישראל, בין ממניעים ציוניים ובין ממניעים של בריחה מפני דיכוי ועוני, יצאו דווקא ממדינות לא דמוקראטיות, לרוב מדינות של שלטון עריץ. מעטים בלבד יצאו ממדינות דימוקראטיות. הסיבה היא גלויה: היה טוב ליהודים במדינות דמוקראטיות, לעומת זאת במדינות לא-דמוקראטיות היה איום מוחשי ישיר גם על קיומם הפיסי וגם על זהותם. אבל היא הנותנת: היהודים שנמלטו ממשטרי הדיכוי רצו אורח חיים חופשי בארצות חופשיות. הם חיפשו לא רק ארץ משלהם או ארץ שתקלוט אותם אלא גם ובעיקר מדינה דמוקראטית שתאפשר להם קיום וביטוי חופשי של זהותם. המסקנה העולה מן התאור ההיסטורי היא, איפוא, שמדינת ישראל

דילמת מעמדה של הדת במדינה

כמו כל משטר דמוקרטי, נתקלה הדמוקרטיה הישראלית בדילמות שחלקן נובעות מרקעה ההסטורי וחלקן מיישום הדמוקרטיה הלאומית במדינה רב-לאומית שקמה תוך כדי מלחמת קיום עם תנועה לאומית מתנגדת. מנקודת הראות ההסטורית ראוי להדגיש גם את העובדה הזאת: ישראל לא הביאה לעולם לא את סוגי הדילמות שנבעו מהתנגשותה עם הלאומיות הערבית, או ממציאותו של מיעוט לאומי ערבי גדול בתוכה: לא היתה ואין מדינה דמוקרטית בעולמנו שסכסוך לאומי דומה לא עמד בראשית הקמתה או לא התפתח בה, ואין אחת מהן שהצליחה להתגבר על האתגר הזה על-ידי ביטול גמור של המתח בין הרוב שהמדינה נקראת על שמו, והוא ריבוני, לבין המיעוט. ישראל לא הביאה לעולם גם את דילמת מעמדה של הדת במדינה. לא היתה, ואין, מדינה דמוקרטית שדילמה זו לא התפתחה בה. גם אין אחת מהן שהצליחה לבטל אותה כליל. ארה"ב, המקפידה להפריד בין דת למדינה בעקביות נרחבת (לכאורה), שכן הגדירה את עצמה מלכתחילה כמדינת כל אזרחיה הפרטיים, לא סילקה למעשה את שתי הדילמות הללו. הן מתגלות בה על כורחה, מן ההיבט הלאומי במתחים האתניים האלימים בין הרוב הלבן לבין המיעוטים ה"צבעוניים" הגדולים, בייחוד הכושים, ומן ההיבט הדתי בלחצים הבלתי פוסקים של הכנסיות הנוצריות, המשפיעות בפועל בחברה: הלא הן הכנסיות הפרוטסטנטיות והכנסייה הקתולית, להתערב בתהליכים החברתיים,

בייחוד בתחום החינוך. יש להדגיש בהקשר זה: למרות חילוניותה המוצהרת, ארה"ב היא עדיין מדינת הרוב האנגלו-סכסי-פרוטסטנטי הלבן שייסד אותה. הבעיה האמיתית נובעת מכך שהרוב הזה מצטמק והולך והוא על סף הפיכתו למיעוט, בלי שהסכמה אחרת המכוננת סולידריות לאומית וחברתית תתפוס את מקומה. משטרים טוטליטריים נוטים לפתור דילמות כאלה על-ידי זיכוי ההבדל בינם לבין משטרים דמוקרטיים מתבטא בכך שהאחרונים מכירים בהכרחיות ובלגיטימיות של הזהויות הלאומיות השונות, ושל ההזדהויות הערכיות-קיבוציות השונות, ואף מחפשים דרך לאפשר להן לבוא לידי ביטוי מלא. משמעותה של דמוקרטיה הוא, איפוא, שהיא אינה מנסה לסלק דילמות כאלה אלא מוצאת דרכים לחיות איתן. כיצד? כמובן, על-ידי פשרות המתבססות על אינטרסים חומריים ותרבותיים מאחדים, וכן על-ידי הסכמה על ערכים, עקרונות וכללים של הידברות מתוך הבנה, ועל מאמץ להגדיר את התביעות הלגיטימיות של הרוב ושל המיעוטים ולחפש את ההגבלה ההדדית המפשרת שתראה צודקת לרוב כפי רובו ולמיעוט כמיעוטו.

שאלה עקרונית שתעלה מתוך חיפוש של פשרות צודקות כאלה היא: האם צדק הוא משוואה של שוויון פשוט והאם אפשר למצוא מכה-משותף כלל-אנושי המקיף את כל היחידים השונים זה מזה מעבר לזהויותיהם הקיבוציות המתנגשות באתו מרחב חברתי, שעל יסודו אפשר "לנטרל" את הניגודים, "להעלותם", או "לסלקם" מן המישור החברתי-ציבורי והמדיני, באופן שיווצר שוויון חוקתי, מדיני וחברתי

מוחלט בין כל היחידים וכל הקבוצות, בין שהן מהוות רוב ובין שהן מהוות מיעוט?

זכויות הפרט מעל ערכי הדת והלאום

הויכוח המתנהל כיום בישראל סביב הטענה שיש כניכול סתירה בין היות ישראל מדינה יהודית להיותה דמוקרטית סובב על ציר ההתמודדות עם השאלה הזאת. מעבר להתלבטות בדילמות של יחסי רוב ומיעוט בין יהודים לערבים ובין דתיים לחילוניים, המחלוקת העיקרית היא בין שאיפת הדמוקרטיה הלאומית לצדק המתחשב בזהויות הקיבוציות השונות ובזכותן לביטוי חברתי-ציבורי ופוליטי שאין בו ויתור על זכות הריבונות של הרוב שהקים את המדינה לשם חייו, חרותו וזהותו, לבין שאיפת הדמוקרטיה האינדיבידואליסטית לכוון על יסודה בלבד אורה חיים חברתי-ציבורי ומדיני כולל שינטרל את הסכסוכים ויסלק אותם לחלוטין מן המישור הציבורי והמדיני.

מול השאיפה שמדינת ישראל תהיה מדינה יהודית המכבדת את זכויות האדם של אזרחיה הערביים ואף מוכנה לפשרה שתעניק לפלשתינאים ביטוי לאומי במסגרת מדינית נפרדת משלהם, עולה עתה שאיפה מרחיקה לכת עוד יותר: זכויות הפרט, הן בלבד, תיחשבנה לערכים העליונים שיקבעו את חוקת המדינה ואת משפטיה, את מבנה מוסדותיה ודרכי תיקודם, את מדיניותה ואת מוסרה. ערכי הלאום וערכי הדת ידרשו לכפוף את עצמם לפני ערכי זכויות הפרט. יהודים

שום סכנת עירעור אינה אורבת לדמוקרטיה הישראלית מתוך מפלגותיה, גם לא מצד מוסדות השלטון או הצבא.

דתיים ולאומיים שדתיותם או לאומיותם מעצבת את זהותם יידרשו, איפוא, לוותר על ביטוי זהותם הקיבוצית במדינתם ויסתפקו בביטוי המתאפשר על-ידי מיצוי זכויות הפרט ברשות פרטיותו. הטוענים כי בין "מדינה יהודית" ל"מדינה דמוקרטית" יש סתירה טוענים בעצם, שהסתירה לדמוקרטיה מעוגנת בכל תביעה למתן ביטוי חברתי-ציבורי ומדיני של ערכים אנושיים קיבוציים הנתפסים כעומדים מעל ומעבר לערכי חירות הפרט.

טענה זו דורשת בחינה לגופה: האמנם כל סכסוך בין זהויות קיבוציות שונות במדינה אחת יוצר דילמה לא רק בין הקבוצות היריבות, השואפות למיצוי זכויותיהן הדמוקרטיות, אלא גם בינן לבין הסדר החברתי-מדיני הדמוקרטי עצמו?

סיווג שאינו מטשטש בכוונת מכון את ההבדלים בין דילמות שונות, שמשטר חייב להתמודד איתן על בסיס ערכי, מפריכה את הטענה הזאת מיסודה. אדרבא, היא עצמה נושאת בתוכה סתירה מהותית לעקרונות הדמוקרטיה וליעד המקורי שלה: מתן ביטוי חופשי ומלא לזהותם החברתית-תרבותית של קיבוצים שונים ושל היחידים לא רק כפרטים אלא כבני עמים, כבעלי תרבויות וכמאמיני דתות.

שלושה סוגים של דילמות

יש שלושה סוגים של דילמות שמשטר דמוקרטי עומד מולן בהתמודדות עם זהויות קיבוציות שבתוך מסגרותיהן החברתיות-מדיניות:

להפך: הן הביטוי הלגיטימי של הרצון לחיות חיים מלאים בתוכה. הדילמות הנוצרות על-ידי כך הן אכן דילמות של הדמוקרטיה ולא דילמות החותרות תחתיה. הן-הן המהוות את התהליך הדמוקרטי והן המגדירות לתהליך זה את תפקידו ויעדיו.

צדק דמוקרטי מלא

הפתרונות שמדינת ישראל חתרה אליהם מיום הקמתה כמדינה יהודית-דמוקרטית התבססו על הבנה זו של היחס בין הדמוקרטיה לבין הזהויות של הקבוצות השונות שהקימו אותה או נכללו בה בדיעבד. על יסוד ההנחה שה"ריבון" הוא העם היהודי, ושהמדינה קמה כדי לשרת את אינטרס החיים של העם הזה, נקבעה מהוויכוח המדינה למסורת ולדת היהודית. היא שעיצבה את הזהות התרבותית הסטורית של העם היהודי לאורך הדורות. משיקולים של אחדות העם ורציפות זהותו ההסטורית ניתן למסורת ולדת היהודית ביטוי ממוסד במדינה שמשטרה חילונית. למרות שרוב אזרחי המדינה אינם דתיים (אך רובם מסורתי ולאומי לפי תפיסות שונות) נקבעו התשתיות המשפטיות לחיי המשפחה והקהילה על-פי ההלכה הדתית. לא שלטון דתי קבע את נורמות ההרות הללו, אלא שלטון לאומי חילוני שרצה בהן כמייצג העם, וחייב את רוב האזרחים להגביל את חירותם כפרטים למען זהותם הלאומית כיחידים המשתייכים לכלל היהודי במדינתו. על יסוד אותה ההנחה שהעם הוא הריבון, ושהמדינה קמה כדי לתת לעם היהודי ריבונות בארצו, ככל עם חופשי, נקבעה

בלעדיות הלאומיות היהודית במדינת ישראל. הדמוקרטיה חלה על בני המיעוטים הלאומיים והדתיים במישור של זכויות הפרט, בכלל זה הזכות לחירות תרבותית ודתית ולשמירת הזהות הלאומית הנבדלת במסגרות אוטונומיות מבחינת החינוך ואורחות החיים, אולם כשם שאין ליהודים ביטוי פוליטי כולל לזהותם הקיבוצית בארצות תפוצתם, כך הונח שלא יהיה לבני המיעוטים ביטוי לאומי פוליטי שיש בו כדי לצמצם או לקפח את זכויות העם היהודי במדינתו. הצדק הדמוקרטי התקיים בכך שהזהות הקיבוצית של בני המיעוטים קיבלה ביטוי מלא בכמה מדינות לאומיות-ערביות, ובייחוד ב"ירדן" שרוב אוכלוסייתה פלשתינאית. יתר על כן, על רקע ההסכמה העקרונית של ישראל לתוכנית החלוקה, ועל רקע הגשמת תכנית החלוקה כיום כדי לכונן ישות פלשתינאית עצמאית, נראה הפתרון המיוחד את מדינת ישראל לעם היהודי, שהקים אותה והיא חיונית לעתידו כעם, כצדק דמוקרטי מלא.

"אושר הפרט" כערך עליון

כיצד נראים הדברים מנקודת הראות של אלה החושבים שהדמוקרטיה היא אך ורק מכשיר הריבונות של האזרחים כפרטים, ושעליה לעצב את

א. דילמות הנובעות מסכסוכים בין קבוצות, תנועות ומפלגות התומכות במשטר, עקרונותיו, ערכיו וחוקתו, לבין קבוצות, תנועות ומפלגות שיש להן אינטרסים מתנגדים למשטר, לעקרונותיו ולערכיו, והן מתאמצות לתפוס את השלטון ולהחליף בו הפיכה.

ב. דילמות הנובעות מסכסוכים בין שתי קבוצות, או בין שני עמים, התומכים במשטר, עקרונותיו וערכיו, אך מתחרים ביניהם על מעמד בכיר ועל ביטוי מלא של זהותם באותה המדינה עצמה.

ג. דילמות הנובעות מסכסוכים בין קבוצות התומכות במשטר, בעקרונותיו ובערכיו, אולם יש להן ערכים עליונים שמבחינתן הם מעל או מעבר לערכי הדמוקרטיה, והם הקובעים לדין את השקפת העולם הכוללת ואת אורח החיים שהן רוצות לקיים באותה המדינה.

לגבי סכסוכים מן הסוג הראשון אין פשרות. שום משטר אינו יכול להיות טובלני כלפי גופים השואפים לערער את יסודותיו. מדינה דמוקרטית הייבת לגונן על חוקתה, וההתנגדות המערערת אותה במישורין היא מעבר לגבול סובלנותה. עם זאת עליה להיזהר שלא תפגום ביסודות משטרה על ידי דיכוי עמדות המתנגדות לו באמצעי עריצות. גם המלחמה נגד מתנגדי הדמוקרטיה צריכה להתנהל על-פי חוקיה ומשפטיה.

עניינם של הסכסוכים משני הסוגים האחרים שונה מייסודו. וודאי שמשטר דמוקרטי איננו זהה עם מכניזם של בחירות והחלטות רוב; וודאי שעליו להגן על זכויות יסוד של מיעוטים מול שרירות הרוב, ועל זכויות היחידים מול שרירות הכלל, וודאי שהגנה על זכויות המיעוטים והיחידים

מבוססת על ערכים מוסריים. על חוקה ועל נורמות משפטיות שיש להן עליונות במישור חלותן, דהיינו בתחום דרכי ההידברות, ההתייחסות והקיום יחד בין הבריות, בין הקבוצות, בין העמים וגם בין המדינות. אולם העליונות במישור של קביעת היחסים הבין אנושיים והבין קבוצתיים איננה עליונות מוחלטת לגבי מכלול תהליכי החיים האישיים, החברתיים והמדיניים. לא היא שקובעת לבני-אדם את משמעות חייהם ולא היא שמעצבת את אורחות החיים המביאים אותה לידי ביטוי. אדרבא. מנקודת ראותם של אנשים דתיים, או של בעלי השקפות עולם תרבותיות-לאומיות (כגון הומניסטים), או חברתיות קיבוציות (כגון סוציאליסטים) - והם הרוב הגדול בכל חברה אנושית - מקבלים ערכי הדמוקרטיה עצמם את סמכותם ואת תקפותם מן המישור הגבוה, המוחלט, של הדת, או של התרבות הלאומית ההומניסטית, או של ההווה הקיבוצית השואפת לשותפות, ערבות הדדית וצדק, בתור שבזאת.

משמע, שהעמדת ערכי הדת, הלאום והחברה מעבר לערכי הדמוקרטיה במובנה הצר, ודרישת הזכות לעצב אורחות חיים על-פי השקפת עולם דתית, לאומית-הומניסטית או חברתית גם במישור החברתי-ציבורי והמדיני, אינן בגדר סתירת הדמוקרטיה כי אם

לפרטיותו: מה אם תפישת היחיד, כפרט הקודם לכלל שבתוכו נולד ועל ידו התחנך, היא פיקציה הנולדת מן האנוכיות, שלמרות הכל אינה יכולה להיות הדרכה בלעדית אל האושר? מה אם אי-אפשר כלל שישויות קיבוציות: לאומים, חברות, דתות, ייעלמו או יסתפקו במיסוד ותפקוד חלקי ורופף אך ורק על יסוד זכויות הפרט ובחירויותיו הספונטניות? מה אם רוב הפרטים, למרות אנוכיותם הטבעית, מרגישים שלאושר ולמימוש העצמי כבני-אנוש לא יגיעו לעולם אם בצד מימוש זכויותיהם לא יוכלו לממש זיקות שייכות וחובה המעצבות את האדם כיצור שנברא "בצלם אלוהים" והוא כבודו? האם גם מכל הבחינות הללו תידאה, איפוא, ריבונות הפרט ושוויון הזכויות המגן על אושרם האנוכי של החזקים, כדמוקראטיה מושלמת?

גם דמוקרטיה גם יהודית

נוצר, איפוא, פרדוכס אירוני: תפישת הדמוקראטיה המכחישה את הלגיטימיות של התפקוד החברתי-ציבורי והפוליטי של ישויות קיבוציות המבוססות על שייכות מחייבת; תפישת הדמוקראטיה המכחישה את הרעיון המכוון שלפיו העם הוא הריבון ולא צרוף הפרטים המהווה המון; תפישת הדמוקראטיה המעמידה את ריבונות הפרט כערך המעצב אורחות חיים ציבוריים ופוליטיים בהיקפם הכולל - תפיסה ליברלית קיצונית זו היא ממנת ובה סוג של עריצות, הכופה על כל הפרטים: דתיים כחילוניים, יהודים כערבים, לוותר לשם "שוויונם", "אושרם" ו"חירותם" כפרטים על הביטוי המלא של זהותם הרוחנית ועל המימוש המלא של הערכים שלדידם אינם בגדר זכות אלא בגדר חובה.

ההתבוננות במציאות הלאומית והחברתית השוררת כיום בארה"ב, שהתפיסה החוקתית של המדינה המייצגת את האינטרסים והזכויות של אזרחיה כפרטים התעצבה דווקא בה, ועל רקע תולדותיה כמדינה שנוצרה על-ידי פרטים-מהגרים דורשי אושרם מכל הארצות, העמים והדתות, מעלה ספקות מסויימים אם היא אמנם הצליחה לממש את עקרונה בעקביות. יתר על כן, במידה שיישמה את עקרונותיה האם הצליחה לערום על ידם לחירותם, לזכויותיהם ולכבוד האדם הממשיים של רוב אזרחיה, כמובן מבחינת הצלחתם לממש את הזכויות שהחוקה מבטיחה להם מול מוסדות השלטון? כאמור, למרות קביעות חוקתה ארה"ב היא עדיין מדינת הרוב האנגלו-סכסי-הלבן, ולמרות ההפרדה העקבית בין דת למדינה היא עדיין מדינה פרוטסטנטית. על רקע זה אכן נוצר בתוכה בקיעים וקרעים, ובמדה שהיא הצליחה ליישם את תפישת עליונות זכויות הפרט כדי להתגבר על הקרעים התעוררה והתגברה התלבטות נואשת בשאלות זהותה של ארה"ב כאומה.

ספק, איפוא, אם גם במדינת מהגרים עשירה כארה"ב עומדת תפישת הדמוקראטיה האינדיבידואליסטית במבחן ציפיותיה. לא כל שכן בישראל, שנוצרה על-ידי עליה של בני עם אחד המתקרא יהודי. ישראל היא מדינה שקמה לצרכיו של העם שייסד אותה לשם חייו כעם. העם

אורח החיים החברתי ציבורי והמדיני אך ורק על-פי הנורמות של זכויות הפרט: שתי קביעות מרחיקות לכת נקבעות בה: ראשית, הכחשה, או התעלמות גמורה, מן העובדה שזיקת הוזהות עם קבוצה לאומית, תרבותית-הסטורית, או עם הברה בעלת ערכים חברתיים שיתופיים, או עם דת מסויימת, היא מהותית לזהותם של בני-אדם, למשמעות ולמלאות של חייהם, לא פחות מזכויות הפרט המוגנות על הפרטיות עצמה, ואולי הרבה יותר מן הזכויות הללו. רוב הבריות מוכנים להגביל בעצמם את זכויות הפרט שלהם מתוך הכרת חובה פנימית או לשם הגשמתם של ערכים עליונים ואוצלי משמעות. שנית, ההנחה שאושר הפרט, במובן של "הצלחה" במימוש כשרונות, ברכישת קניינים ושימושם לצרכים פרטיים, ובמעמד חברתי וכלכלי, הוא, בחינת המכנה המשותף האוניברסלי של כל היחידים כפרטים, ועל כן הוא שצריך להיות הערך החברתי העליון הכופף תחתיו כל סולם ערכים אחר, כל מחוייבות אחרת, כל סולידריות קבוצתית, דתית, חברתית, אתנית, לאומית, קהלתית או משפחתית.

זהו אכן השקפת העולם ה"פרגמטית", הנאו-ליברלית, שלפיה התגבשה תפישת הדמוקראטיה כמשטר של אזרחי כפרטים. במדינה כזאת "אושר הפרט" במובנו המצומצם ביותר (האנוכי) הוא הערך העליון. הוא הקובע את כל הסדרים החוקתיים, המשפטיים, המוסדיים וממילא גם את המוסריות הבין-אנושית אפילו מעל לחיובי יחסי המשפחה, הקהלה והעם. אם כן ברור כי לפי תפיסה זו ערכי הדת, הלאום, העם והמשפחה חייבים להיכפף ולצמצם את חלותם אין להם תוקף מחייב, אלא רק תוקף של "הצעה" או המלצה טובה, שכן שום חובה אינה עומדת מול "הזכות" הראשונית של הפרט מלבד אותן החובות

הנולדות מן הצורך להבטיח את הזכויות הללו לכל, והן כמובן חובות של הימעות מפגיעה, אבל בשום פנים ואופן לא חובות שבי"קום ועשה". אין ספק שאם כל היחידים יסכימו בלב שלם לסולם ערכים כזה ייעלמו כבמטה קסם כל הסכסוכים על רקע של זיקות קבוצתיות, דתיות, לאומיות ואתניות. יישארו רק יחידים המתחרים זה בזה "התחרות הוגנת" על יסוד "שוויון הזדמנויות" וכיבוד "זכויות הפרט" של זולתם. בוודאי לא תקום דמוקראטיה מושלמת והרמונית יותר מזו, כמובן, אם נתעלם לשעה מן ההבדלים המעמדיים ברכוש ובקניין, מן ההבדלים בכשרון, בנטיה ובמוג, ביכולת וכדו' בין הפרטים הזכאים לאושר, וגם נתגבר ונטיה את דעתנו מהמאבקים הבין-אישיים, הבין-מעמדיים, הבין-דתיים או הבין-אתניים, שמוסר תחרותי מגביר בפועל בלי לאזנם על ידי הטלת חובות של אחריות-הדדית ועל-ידי טיפוח הערך והרגש של הסולידריות.

אבל מה אם למרות נטייתם האנוכית הטבעית של רוב בני-האדם להעמיד את אושרם כפרטים כמטרה ראשונית, הרי ישותם וקיומם כבני-אדם מעוגנים בכל זאת באמונותיהם, בתרבותם, בשייכות למשפחה, לקהלה ולעם, וכן ביכולתם הפנימית והחינוכית לקיים אורח החיים המבטא משמעות, מחוייבות, אחריות, לפני סמכות שמעבר

מה אם אי אפשר כלל שישויות קיבוציות: לאומים, חברות, דתות, ייעלמו או יסתפקו במיסוד ותפקוד חלקי ורופף אך ורק על יסוד זכויות הפרט ובחירויותיו הספונטניות?

קמה, תהיה החלה עקבית של תפיסת הדמוקראטיה הליברלית מן הסוג של "ריבונות האזרחים כפרטים" בבחינת עריצות שעל טהרת סיסמאות החופש, ואם תיכפה על-ידי חוקה ועל ידי מדיניות לא די שלא תפתור את הסכסוכים הלאומיים והדתיים במדינה - אלא היא תחמיר אותם כמה מונים. תשתית הסולידריות של אזרחיה תשבר, ייווצרו בה קרעים שאין להם תקנה, חברתה תתפורר ותרבותה תתנוון. מה יהיה, איפוא, הטעם שבגללו ירצו אזרחיה "למצוא את אושרם" כפרטים דווקא בה? למה ירצו בכלל בהמשך קיומה הנבדל? בסיכום: ישראל לא תהיה מדינה, ולא תהיה דמוקראטיה, אם לא תהיה בעת ובעונה אחת גם דמוקראטיה וגם - יהודית.

הזה עדיין זקוק לה כדי שיוסיף להתקיים כעם ויוסיף לשמור על זהותו התרבותית-הסטורית המיוחדת: אם יוותר על מדינתו יתפורר לקבוצות ולשברי קבוצות מקוטעות ומנוכרות; ישראל היא מדינה שהעם שהקים אותה לעצמו התאחד לאורך דורות על יסוד תרבות ומסורת דתית מונותיאיסטית מיוחדת שלא התארגנה ככנסיה; אלא דווקא כאזרח חיים הלכתי החל על כל העם; ועוד: ישראל היא מדינה שחיים בה אזרחים בני עם אחר הכולל, מבחינה דתית, מוסלמים, נוצרים ודרוזים מאמינים. העם האחר, המהווה מיעוט גדול, גם הוא מזדהה כישות קיבוצית מורכבת ולא בצרוף סתמי של "פרטים". הוא אינו מסתפק, איפוא, ב"זכויות הפרט" ודורש למען יחידיו ביטוי של ישות קיבוצית. במדינה שזוהי ההסטוריה שלה, אלה נתוני קיומה, וזהו הטעם שבגללו

דניאל

דניאל ברנבוים לא הביא עמו לראיון הטלביזיוני דבר מהדברים שמוכיחים את ערכו התרבותי. גם אין צורך בכך. וכי מי זקוק להוכחה שדניאל הוא אכן דניאל? שכן מה ישא עמו דניאל, אם גם ירצה לשאת? את כל כתבי מוצרט? את הפרטיטורות של בטהובן? את טבעת הניבלונגים? את ספרי האזרחים של תנועות העולם? לא ולא. אין לו צורך להוכיח את עצמו, בוודאי לא בפורום זה.

אבל היה שם אחד, שנוקק להוכחת קיומו, ולאורך כל הראיון אחז בחזקה בספר - כרך של התלמוד - שחוייח לא יוצר רושם, ולו גם לשבריר של שניה, שאין קשר בין הספר לנושאו. תמהנו: כלום הוא זה אשר פירש אותו לאחרונה? והרי את זאת עשה הרב עדין שטיינלץ, חתן פרס ישראל. הוא לא חידש דבר בתלמוד ולא שמענו על פסקי-הלכה נאורים שהוציא. אלא מאי? הוא חזר בתשובה, קרא בספר ולמדו. והוא, שטרם הראה מה חידש בעולמו, מה יצר, מה המציא והיכן גדולתו, העז לומר לדניאל ברנבוים, ולכל עם ישראל שצפה בתכנית, שאנחנו, החילוניים, נסוגים לאחור בתרבותנו, וכי הקידמה היא נחלתם של החרדים לבדם. כדאי להשיב לו למתנשא אחת ולתמיד: אין ספק שידיעתו של דניאל ברנבוים ביהדות עולה עשרות מונים על ידיעתו שלו במוסיקה. היהודי החילוני הוא כזה, לא מחוסר ידע אלא דווקא מידע. ידע מדוע אינו רוצה לאמץ אל ליבו את פולחניו של החרדי.

דן מלר

לתכנית "פופוליטיקה" מיום 4.9.95 שעסקה בחגיגות 3,000 שנים לירושלים, הוזמנו מספר רב של משתתפים. חלקם נפלאים, חלקם פחות. חלקם אנשי רוח ותרבות ברמה, חלקם פחות. ואחרים, סתם, מרמת סתם, או פחות. ביניהם הית דניאל. ולא סתם

דניאל. דניאל שכמותו בודדים בעולמו. על כף יד נספרם. משיא פסגות התרבות והמוסיקה בעולם בא אלינו דניאל ברנבוים, שלנו. תזמורות-פיסגה כשיקנו וברלין, פסטיבל ביירות ועוד שמות לאין סוף - בכף ידו מנווטות. את מוצרט ובטהובן ביצע כפי שאיש לפניו לא בצע, וקצרה היריעה מהשתרע בבואך לתאר את ערכו של האיש לתרבות ומנו. איש אשכולות זה, שרמתו התרבותית-ערכית - גם כיהודי - גבוהה ורחוקה מרחק שנות-אור מרבים אחרים, בוודאי מאלו שישבו לצידו, הגיע לבדו וישב בצנעה ובענווה ליד האחרים, ורק שאל שאלה קטנה אחת את שכניו החרדיים: "תגידו לי בבקשה, ואני שואל בכנות, באמת, כיצד אתם מגדירים יהודי חילוני?" ולא ענו לו.

המרד והעולם הבא

בן ציון הוכשטדט

בשעתו, הצהיר רבי עקיבא בכל לשון של אזהרה, כי הקורא בספר החשמונאים לא יהיה לו חלק בעולם הבא (משנה, סנהדרין י, א). הלכה כדת משה קובעת, שעולם הבא מובטח ליהודי בזכות המילה (כריתת הערלה): "כל מי שהוא מהול אינו יורד לגיהנום". החליטו חז"ל כי גדולה מילה, שהיא שקולה כנגד כל המצוות, ובכלל המילה "גדולה משאר מצוות עשה" (שולחן ערוך י, 260). העיון בספר החשמונאים מהווה איפוא חטא כה נורא, עד שמבטל את ערך המילה. בכתבי היד המקוריים של הספוטאגניוטה, "תרגום השבעים" של המקרא, כלולים ספרי החשמונאים, כך אף וכתב בן, ובאחדים מהם גם הכרכים ג' ו-ד. אולם חז"ל הבדילו הבדלה מוחלטת בין ספרי המקרא לספרי החשמונאים והוציאו את האחרונים מן המסגרת של "כתבי הקודש".

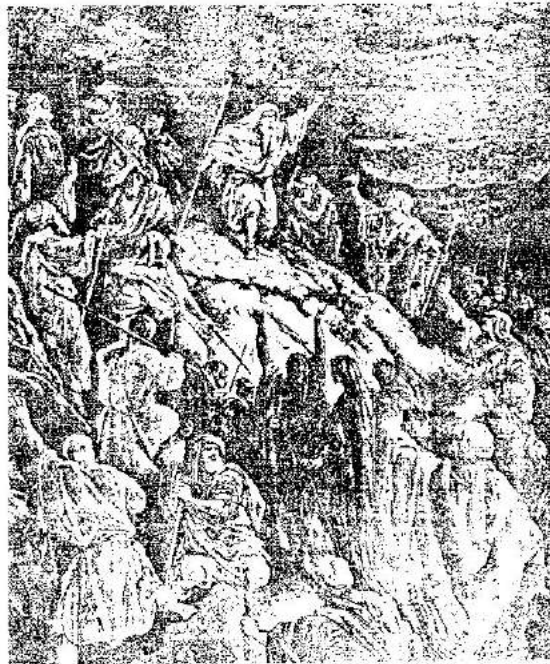
מדוע לא נכללו ספרי החשמונאים במקרא?

ספרי החשמונאים שונים מספרי המקרא בסיגנונם, ובעיקר בתוכנם ובמגמתם. מחברי המקרא ראו את יעדם בבניית התשתית לאמונה המונותאיסטית. בתוך כך לימדו שהאל שולט על גורל האדם. הוא המכריע את אשר צפוי לאדם, הוא הקובע את ההיסטוריה שלו, הוא מחלק ארצות, מנחיל עמים, מגרש עמים, הכול לפי רצונו הוא. מתוך ספר החשמונאים מסתבר, שהאדם יכול לקחת את גורלו בידיו. הוא יכול לתכנן, לבצע ולהצליח, הוא אינו תלוי בחסדי שמים. משה, המנהיג ואדון הנביאים, עמד להתייעץ (לשאל את) עם אלוהיו על כל צעד ושעל: "עמדו ואשמע מה יצוה יהוה" (במדבר טו, 28).

מנהגי מרד החשמונאים עמדו והתיעצו בינם

לבין עצמם, קיבלו החלטות ופעלו בהתאם: "ביום ההוא התייעצו ויחליטו" (חשמונאים א, ב, מ"א). לא עמדו לשמוע "מה יצווה יהוה" גם כאשר החליטו להלחם בשבתות, כי כך מצאו לנכון.

בדת משה מקובל שאלוהים קובע את ההגים, מעצב אותם, נותן להם את המשמעות, קובע את מועדיהם, כדי למנוע טטיות. בניגוד לזה, חג החנוכה נקבע מכוח החלטתו של אדם: "חנוכה: יום-טוב שזמנו 8 ימים, מכ"ה בכסלו

"מי לחי אלנו מתתיהו מכרו על מרד בסלאוקים"

6 גילגולי סיפור החנוכה

ההתייחסות לחג החנוכה, אשר כאמור לעיל בא לציין את זכר מרד החשמונאים, עברה גילגולים רבים. מקורית, בגילגולה הראשון, לפי תקנת החשמונאים, נחוגה חנוכה-הבית 8 ימים "משום שכך עשה שלמה בחנוכה בית המקדש" (חשמונאים א). בגילגול השני, בספר חשמונאים ב, י, "חגנו בשמחה שמונה ימים כחג הסוכות", "עשו כלי קודש חדשים, הביאו את המנורה, הלהיבו אבנים והוציאו מהן אש" (חשמונאים ב, י, ג). כלומר, הקישו באבנים עד שיצאו מהן ניצוצות אש "והעלו את הנרות אשר על המנורה והם האירו בהיכל". בשלב זה, ובכלל בספר החשמונאים על כל כרכיו, אין זכר של נס וגם לא של פך שמן.

כגילגול שלישי יש לציין גירסה מעניינת, אשר נמצאת בנספח לספר החשמונאים. מסופר בהם שבירושלים חוגגים חג "סוכות שני", ויהודי מצרים "מוזמנים להצטרף" ולערוך גם הם חג זה, כל שנה, במשך שמונה ימים, החל מיום כ"ה בכסלו. עוד מסופר, שבשעה שיצאו אבותינו לגלות בבל (כתוב פרס, אך הכוונה אש בודאי לבבל), לקחו איתם אש מזוזה בית המקדש ובסתר הכניסו אותה לחלל של באר יבשה. בנירסה שונה מזו, במכתב שני, כתוב שהנביא ירמיהו הלך עם קבוצת יהודים אל "ההר אשר עלה עליו משה" ושם, במערה גדולה, הפקיד ירמיהו את הארון ואת המזבח ואת האש וסגר את פתח המערה. כאשר חזרו הגולים לירושלים מיהרו ושלחו את הבנים

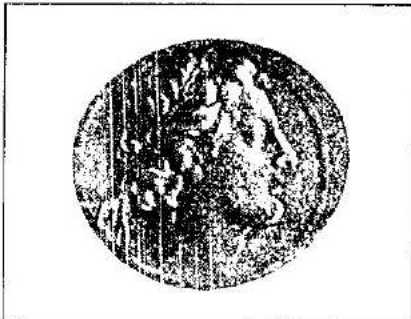
של בעלי הסוד, כי רק הם ידעו את המקום, למצוא את האש. במקום אש מצאו מים סמיכים. שאבו את המים והביאו אותם לירושלים. התיזו את המים הסמיכים על העצים ועל אבנים, וכאשר השמש זרחה, פרצה אש גדולה. התפללו והודו לאלוהי משה על הנס הגדול. למים הסמיכים קראו "נפתר אשר פרושו הוא טהרה ורבים קוראים להם נפתר". (חשמונאים ב, א, ל"ו).

עד בו בטבת, נקבע לדורות ע"י יהודה החשמונאי ואנשיו.

ניתן להבין, איפוא, שהיו לחז"ל סיבות טובות להבדיל ולהפריד בין ספר החשמונאים לספר המקרא.

ספרי המשנה, התלמוד הבבלי והירושלמי מתייחסים לתקופה, אך התקוממות היהודים, מרד החשמונאים הגדול, שיחררו ירושלים והארץ אינם נזכרים בהם.

פרופ. בן ציון הוכשטדט הוא רופא, מראשי וחיליה

מסבט של אנטיוכוס הרביעי

לפני שלטון הסלווקים, עוד במאה השלישית, והתרחבה בתנופה ובעידוד המנהיגים במאה השנייה לפנה"ס, עד שהמצב הגיע לכפי שמתאר אותו הסופר: "יהודים המכובדים של האבות חשבו לאפס, ודעות היוונים נראו להם כיפות ביותר" (חשמונאים ב', ד', ט"ו). היו עוד חלקים בעם אשר נשארו נאמנים לתורת משה, אך נוכח הלך-הרוח הכללי בחברה היהודית, אין יסוד להניח שהיהודים במאה השנייה לפנה"ס יצאו למלחמה בעד הפולחן הקשור בדת משה.

ב. במבט כרונולוגי: עלייתו לכס המלכות של אנטיוכוס הרביעי, בשנת 175 לפנה"ס, היתה למפנה בתולדות היהודים. שאיפתו העיקרית של המלך היתה כיבוש מצרים התלמית, וכך התרכזה פעילותו הצבאית בגבול הדרומי של ממלכתו, היינו הגבול עם מצרים. טבעי איפוא שהוא גילה ענין מיוחד בחבל הארץ אשר בין ממלכתו למצרים, וכתוצאה מכך התערב בענייניה הפנימיים של יהודה, ולא פעם פגע באוטונומיה של הארץ.

בשנת 168 לפנה"ס, כאשר היה המלך במסעו נגד מצרים, פשטה השמועה שאנטיוכוס מת. באותה שנה, 168 לפנה"ס, פרץ המרד ביהודה והתפשט לירושלים. אנטיוכוס אפיפנס, לאחר שנחל תבוסה במאבקו המכריע על-יד רפיח, חזר לירושלים, וכשנדדע לו על המרד, כעס מאד, "זועף בנפשו כחית טרף" (חשמונאים ב' ה', יז), החליט להעניש את היהודים על התמרדותם "וציפה את אנשי הצבא להכות בלי המלה את כל האנשים אשר ימצאו, ויהי הרג נערים וזקנים, השמדת נשים וטף, טבח בתולות ועוללים" (חשמונאים ב', ה',

ידועתינו על החברה היהודית בתקופה ההלניסטית, ובמיוחד על התייחסותה של החברה לדת משה.

יואנשים מן העם התנדבו והלכו אל המלך, והוא נתן להם רשות לנהוג כחוקי הגויים" (שם א', ג'). ניתן להבין שהיתה זו תנועה עממית של ממש, אשר ביקשה לאמץ אורח חיים חילוני. "הם בנו בית-מערומים בירושלים כמנהג הגויים" (שם, א', י"ד). הם בנו גימנסיון ובו היו מתאספים צעירים אשר עסקו בספורט ובמשחקי האיבקות בעירום. למעשה, הגימנסיון היה מוסד ציבורי, מרכז חברתי ותרבותי בו נערכו דיונים ואספות-עם כמו בכל פוליס יווני, אולם חמור מזה: "הם משכו את ערלתם, עזבו ברית קודש" (חשמונאים שם א', ט"ו). הם שיקמו את אברי המין שלהם בעזרת ניתוח רפואי, ביטלו את המילה, לא מלו את בניהם, עזבו ברית קודש - כלומר עזבו את דת משה. אנשי העם הפגינו אדישות לדת משה, אולם, חובה לציין, הם לא עזבו את היהדות! השתייכותם לעם ישראל לא הועלתה בספק. עובדה זו מלמדת שגם אז, לפני כ-2,200 שנה, דת משה לא היוותה קריטריון של השתייכות אדם לעם היהודי.

הסיבות למרד

מחבר ספר החשמונאים אינו ידוע. עם זאת ברור ללא ספק, שהוא היה חסיד דת משה, נאמן למצוות תורת משה, עובדה אשר באה לידי ביטוי לאורך כל הספר.

הוא סבר שמרד החשמונאים התרחש על רקע דתני, שהעם שילם מחיר דמים כבד ולקח על עצמו את היסורים הקשים, רק כדי להגן על פולחני דת משה. עובדות רבות סותרות את סברתו זו:

א. מבט בחברה היהודית במאות השלישית והשנייה לפנה"ס מצביע על קיום תנועת התיוונות רחבה, אשר הקיפה חלק גדול של העם. "ליהודים אין מלך. הנהגת האומה מסורה לכהן הנחשב למצטיין בתבונתו ובמידותיו" כתב הקאטאוס (מובא ע"י דיודורוס הסיקילי: ביבליותקה היסטורית: 3, 5). בתקופה שלפני המרד, הכהן המצטיין בתבונתו, הכהן הגדול עצמו היה מראשי תנועת המתיוונים.

תנועת ההתיוונות החלה ביהודה, למעשה,

אין במכתבים אלה איזכור של המרד ושל שיחרור ירושלים. זה היה הנסיון הראשון להדביק לחג החנוכה פירוש דתני, תוך התעלמות גמורה ממשמעותו. כנילגול רביעי יש להזכיר את הברייטא במשנה, המספרת שלרגל טיהור מצאו שכל המנורות טמאות, ואז הביאו שבעה שיפורים מפיזל, הכניסו אותם באבך והדליקום, פשוט "לרגל טיהור". אין זכר למרד, לא לשיחרור ירושלים.

כנילגול חמישי מספרת ברייטא אחרת במשנה, בתקופה מאוחרת, כנראה בשנות ה-20 לפנה"ס, על מצוות הנר לזכר הטיהור (אין בה ציון המרד והחשמונאים). לפי מצווה זו יש להדליק נר אחד בכל בית והמהדרין נר לכל נפש והמהדרין מן המהדרין מוסיפין נר לכל נפש ונפש לכל לילה. הלל הזקן פסק שיש להדליק נר אחד ביום הראשון וכל יום נר נוסף.

רק כ-500 שנה אחרי מרד החשמונאים הופיע בתלמוד הבבלי (שבת כ"א, ע"ב) הסיפור בגילגול השישי, ובו נס פך השמן: היוונים טימאו את פכי השמן. מצאו פך אחד נקי ובו כמות שמן ליממה, וכמות זו הספיקה לשמונה ימים. כך קרה בעת "טיהור הבית". גם בסיפור זה אין כל התייחסות לחשמונאים, לא למרד, אין איזכור של מלחמת השיחרור וגם לא של היהודים הרבים אשר נפלו בלחימה. החשמונאים ובני תקופתם, בניהם, נכדיהם ונכדי נכדיהם לא שמעו על נס פך השמן, המצאתו ארעה מאות שנים אחריהם.

עובדות - לא; ניסים - כן

בבתי-הכנסת מבוכים נימי החנוכה את אלוהי משה "אשר קדשו במצוותיו וציוונו להדליק נר של חנוכה". מוסיפים "על הנסים" בתפילת העמידה, אומרים הלל שלם וקוראים קטע מן התורה, את פרק ז' מספר במדבר, אשר עוסק בחנוכת המזבח במדבר ע"י משה. אין שם התייחסות למרד החשמונאים, במקומו מתייחסים לסיפור מיתולוגי מלפני כ-3,300 שנה.

גם בספרות חז"ל ובקהילה הדתית אין מזכירים את האירועים אשר היו. שם מזכירים את הנסים אשר לא היו. ספר החשמונאים מעשיר במידה ניכרת את

ויעבר לעצמו את הכהונה הגדולה בהוסיפו על הסכום ששילם יאסון, עוד שלוש מאות כיכר כסף" (חשמונאים ב', ד', כ"ד). ושוב היה צורך להגדיל עוד יותר את המסים ולהטיל מסים חדשים על היהודים.

אכן, כך נראתה טבלת המסים השנתיים אשר הוטלו על חקלאי ביהודה בתקופה אשר קדמה למרד: מחצית היבול של פרי העוף שלוש מתנובת השדה (חשמונאים א' י', ל') מס המקנה - הטל על הצאן ועל הבקר (שם, י', ל"ג) מס מלח מס הכתר שלוש השקל לבית המקדש (נחמיה י', 33).

לכל אלה התווספו ההיטלים לכהונים (אין להניח שהם ויתרו עליהם). "ביכורי אדמתנו וביכורי כל פרי, כל עץ, שנה בשנה לבית יהוה, ואת כנורות בנינו ובהמתנו ככתוב בתורה ואת בכורי בקרנו וצאנינו להביא לבית אלהינו לכהונים" (נחמיה 36, 37).

על פי ההסכמים עם מלך הסלווקים, הכהונים בירושלים היו משוחררים מתשלום מסים. עול המסים פגע קשות בבני המגור הכפרי החקלאי, אשר החזיקו בתנח ניכר מכלל המקרקעין. תרומת האיכרים למשק הלאומי היתה בסיס הכלכלה של יהודה, אך בעקבות נטיל המסים הכבד מצבם התדרדר, רבים מהם איבדו את רכושם. הכהונים התעשרו, החקלאים התדלדלו והתרוששו, חלק תוצרתם אשר נשאר להם הספיק בקושי לקיום משפחותיהם, לא הספיק למימון אמצעי היצור, ובוודאי לא לפיתוח ולשמירת הרכוש. האיכרות הזעירה נהרסה כליל, רבים נאלצו למסור את אדמותיהם לסוכני הכהונים, והם עצמם נעשו לאריסים.

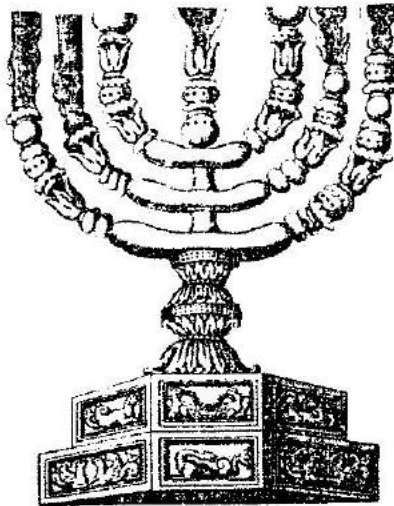
לבני הכפרים לא היה נסיון פוליטי, הם לא ידעו להגיב בדרכים פוליטיות. לא היו להם כלים ארגוניים למחאה או להתמודדות עם כוהני ירושלים העשירים והעושים. הדרך היחידה שנשארה להם, היתה זו של מרד, של לחימה. בתוך כך, כאשר הגיע גובה המסים למודיעין, התנפלו עליו והרגוהו. והיתה זאת אות לראשית המרד.

(דברים בכנס חנוכה של החיליה, חיפה, 3.12.1994)

הסיבה האמיתית למרד

אם אכן הכפית הדתית היוונית לא היתה סיבת המרד, מה היתה הסיבה מה הגיע את היהודים להתקומם ולהילחם נגד המעצמה האדירה?

הרבע הראשון של המאה השנייה לפנה"ס היה תקופה נוחה ופורה לאוכלוסית יהודה. שלטון הסלווקים ההלניסטים היה ליברלי יחסית, המסים היו סבירים, יהודה היתה אוטונומית, התנאים אפשרו פריחה חברתית וככלכלית.

מטרה, לפי קשת טיטוס, וינה, 1805

המצב השתנה כאשר הכהנים בירושלים מצאו דרכים לשחזר את מלך הסלווקים ולהטות אותו לטובתם האישית. כהן עשיר בשם יאסון הצליח לקנות בכסף את המינוי לכהן גדול. "לכן הבטיח למלך, כשפגש אותו, שלוש מאות וששים כיכר כסף ושמונים כיכר מהכנסה אחרת, ומלבד אלה הבטיח לשלם עוד מאה וחמשים (חשמונאים ב', ד' ח'). אם כי יאסון בא ממשפחה עשירה, אין הסבר מאין באו סכומי עתק אלה. נראה שהסכום העיקרי בא מאוצר בית-המקדש, והסכום המובטח של עוד שמונים כיכר "מהכנסה אחרת", ועוד מאה וחמשים, מהגדלת המסים. כעבור שלוש שנים כהן אחר, מנלאוס, חמד להיות כהן גדול. "הוא התייצב לפני המלך, החניף לו

י"ג). ובחודש דצמבר שנת 167 לפנה"ס גזר איסור על קיום כל פולחן קשור בדת משה, ופסל של זאוס הוקם בבית המקדש. מרד החשמונאים פרץ איפוא שנה לפני הטלת הגזירות, ומכאן שהמרד לא בא על מנת להגן על דת משה.

ג. בסברתו שהמרד פרץ על רקע דתי, טוען הסופר, שאנטיוכוס הרביעי התכוון ליוון את כל העמים אשר היו בממלכתו, והגזירה נגד דת משה היתה חלק של מדיניות הכללית. בתולדות העמים, בחבלי בבל וסוריה, אשר היו בשליטת הסלווקים, ובהיסטוריה של עמי א"י דאז, של הפניקים, של הנבטים, של האדומים, אין ידיעה על כפיה דתית כזו על-ידי המלך אנטיוכוס אפיפנס או מצד השלטון הסלווקי. העמים עבדו את אלוהיהם לפי מסורותיהם; הדתות הפוליתאיסטיות היו ידועות כסובלניות בדרך כלל. החובה לעבוד את אלוהי יוון הוטלה איפוא על יהודה בלבד. אחרי פרץ מרד החשמונאים.

ד. תיארוך האירועים בספר החשמונאים מבוסס על מנין שנות מלכי יוון. באוקטובר 312 לפנה"ס. לפי מנין שנים זה, החשמונאים שחררו את ירושלים וכבשו את הר-הבית בשנת 164 לפנה"ס, שלוש שנים אחרי גזירת אנטיוכוס אפיפנס והכנסת הפסל למקדש. "ביום המשה ועשרים לחודש התשיעי, הוא חודש כסלו, בשנת מאה ארבעים ושמונה בבוקר השכם" (היא שנת 164 לפנה"ס), (חשמונאים א' ד', נ"ב). "בעת וביום אשר טמאוהו הגוים ביום ההוא נחנך בשירים ובנבלים ובכינורות ובמצלתיים" (שם ד', נ"ד). בספר חשמונאים ב' שחררו את הבית שנתיים ימים מיום הילולו (חשמונאים ב', י' ג'). יוסף בן מתתיהו (יוספוס פלביוס), כותב בספרו "מלחמות היהודים", שהר-הבית שוחרר ע"י החשמונאים שלוש וחצי שנה מיום גזירתו של אנטיוכוס אפיפנס, ובספרו "קדמוניות היהודים" (י"ב, ז' ו'): שש שנים. בכל מקרה, לפי כל אחד מנתונים אלה, מרד החשמונאים (168 לפנה"ס) פרץ איפוא בין שנה לשנתיים לפני התחלת הכפיה הדתית של אנטיוכוס אפיפנס. גם מכאן שלמרד החשמונאים לא היה רקע דתי.

ראשיתה של מלחמת התרבות העם היהודי

פרופ. יעקב מלכין
(אונ. ת"א)

מדוע הוצאו ספרי המכבים מהתנ"ך, אף שהוא מהווה את מקור הידע העיקרי שלנו על מלחמותיהם ונצחונם של החשמונאים? מדוע פסקו ספרי המכבים להיות ספרות היסטורית קלאסית של היהדות הדתית? מדוע שבו והיו לחלק מהמורשת הספרותית של היהדות החילונית?

שאלות אלה, הן אחת מסוגיות הלימוד המרתקות, המאירות את מקורותיו של הג' חנוכה ומשמעותיותו ליהודים בני זמננו, את הפולרליזם ואת מלחמת התרבות בעם היהודי במשך הדורות.

אופיים ומשמעותם של אירועי חנוכה והרלוונטיות שלהם למאבקים התרבותיים והחברתיים בימינו, מייצגים את המאבק המתחולל מאז בין שמרנות קיצונית ומסתגרת בתרבות היהודית המסורתית, לבין פתיחות וקבלת עקרונות האוניברסליזם התרבותי, שהוצע על ידי ההלניזם בראשית דרכם של מוקדון ויורשיו. הסובלנות של הדתות הפוליתאיסטיות לדתות פוליתאיסטיות אחרות אפשרה לתרבות ההלניסטית להכיר בדתות אחרות ובאלוהי עמים אחרים כשוני ערך או שווי-זהות לאלים שלהם, אך רק בהלניזם הנופתח מושג האוניברסליות התרבותית והפוליטית כאלטרנטיבה לכל האימפריות והמדינות הלאומיות שבעולם.

אוניברסליזם כחידוש של ההלניזם

החידוש חסר התקדים של האוניברסליזם בעידן ההלניסטי, הציע מערכת שתאחד את האנושות כולה בתרבות אירופית-יוונית אשר מוקדיה בכל העולם יהיו דומים אלה לאלה, מבחינת ארגון הפוליס, המוסדות הפוליטיים, אופני החינוך וחיי התרבות.

פרופ. יעקב מלכין, הוא ראש המכון ליהדות המניסטית

היהודי זרמים שהתרחקו בהדרגה אלה מאלה.

שני זרמים ביהדות - הלניסטים וחסידיים

הזרם האחד, יהודים הלניסטיים, היוודעים לדבר גם יוונית, נהנים מתיאטרון יווני וממשחקי גימנסיון יווני, לומדים חוכמות יוון וספרותה בנוסף לתרבותם היהודית, הנעשית יותר ויותר תרבות אירופית-מזרח-תיכונית. תרבות חייהם אפיינה את אורח החיים של העלית הכלכלית-חברתית-כהנית ביהודה. כולל צדוקים שקיימו את כל מצוות התורה שבכתב, אך דחו את כל חידושי התורה שבעל פה, חידושים של חכמים ורבנים, שמינו עצמם למפרשיה של התורה, והוסיפו לה, לדעתם, עיקרי אמונה חסרי בסיס: אמונה בעולם הבא, בתחיית המתים ובביאת משיח פלאי ביום דין אפוקליפטי.

זרם השני נכללו יהודים שאורח חייהם המסורתי לא השתנה, אם בגלל חיי הכפר המרוחק ממרכזי התרבות החדשה, ואם בגלל שייכותם לזרמי החסידיים שהתנגדו, אידאית להשתלבות בתרבות האירופית-יוונית והפוליתאיסטית. הם שמרו על מצוות התורה שבכתב, בהתאם לפיתוחיה בתורה שבעל פה. דחו את התרבות ההלניסטית וראו במשתלבים בה בוגדים וכופרים. אמונתם גרסה: אמונה בעולם הבא, בשליטתו המוחלטת של אלוהים בכל הנעשה בעולם הזה, ביום הדין הקרב ובא, במשיח הפלאי ובשועה שיביא לעמו.

החסידיים משלימים עם הפוליס בירושלים

במשך מאתיים השנים שעברו מאלכסנדר מוקדון עד אנטיוכוס הרביעי - נראה היה כי נסיון שילובה של היהדות בתרבות ההלניסטית-אוניברסליסטית עשוי להצליח. המתח בין מחנה החסידיים והקורובים להם, לבין מחנה היהודים ההלניסטים, גדל לעתים - בייחוד בערים המעורבות.

החסידיים השלימו עם ההתפתחויות החדשות, הקריבו בבית המקדש גם כשיאסון קיבל את מינוי הכהן הגדול מאנטיוכוס, גם כשמנלאוס

ליהדות היה זה עימות ראשון עם תרבות שהציגה עצמה כתרבות על-לאומית, שהציעה את שילובו של העם היהודי ותרבותו במערכת אוניברסליסטית של תרבות אירופאית. בתרבות חדשה זו לא נראו עוד הזרים כברבים הראויים לשעבוד אלא כמועמדים לשותפות באחדות תרבותית, שתביא שלום בין האומות או תבטל אותן כליל. ליהודים רבים נראה כי יוכלו להמשיך לחיות חייהם

שן: מתתיהו החשמונאי (ברונזה), 1804

בעמם ובתרבותם, תוך השתלבות בחיי התרבות האירופית בגרסתה המזרח תיכונית. יהודים הלניסטים ("מתיוונים") הקימו פוליס בירושלים על כל מוסדות החנוך, התרבות והמשחקים שבה, סמוך לבית המקדש, בו המשיכו כהנים בעלי שמות יוונים להקריב ליהוה לפי חוקי התורה. הכהנים הגדולים והצדוקים ששלטו בבית המקדש לא ראו סתירה בין השניים, ובמשך קרוב למאתיים שנה, מאז כיבוש המזרח התיכון על ידי אלכסנדר מוקדון, הלכו והתבססו בעם

הג שאין מזכירים בו את נצחונם הצבאי והדיפלומטי הגדול שהציל את היהדות מכליה.

פלורליזם מירבי בהתפתחות הלאומיות והלאומנות

פלורליזם מירבי אפיין מעתה את תרבות העם היהודי. שני הזרמים הגדולים - הפרושי והצדוקי - הלכו והתפצלו בתוכם. בעידן ההלניסטי התפתחו ביהדות כתות-מדבר שראו בשני הזרמים כאחד אויבי היהדות והגאולה, בצדם התפתחו קבוצות לאומניות קנאיות, קבוצות מטבילים ונוירים, חסידי רביים מקומיים כנוצרים היהודים, ומי שהטילו ספק בכל עיקרי הדת היהודית כאלישע בן אבויה. פלורליזם זה התפתח על רקע מלחמות המכבים והתמורות שחלו בעמדות שנקטו - מימי מתתיהו ועד ימי יורשיו של אלכסנדר ינאי.

האוניברסליזם שהוצע על ידי מוקדון וההלניזם, גרם אמנם לעמים מספר להעלם (פניקים, עמונים, מואבים), אך גרם לעמים אחרים לפתח את לאומיותם ואת האמונה במורשתה הייחודית - כגון הלובים, המצרים, הישראלים. הלאומיות היהודית המתפתחת ומתחזקת בעידן ההלניסטי מאמצת ומאדירה סמלים לאומיים - המקדש, הצבא, השפה, ספרי ההיסטוריה והמיתוסים המונצחים בהם, המלך והחצר כסמלי העצמאות המדינית. חלק מסמלים אלה מאומצים על ידי רוב המיגורים שבפסיפס הפלורליסטי המתפתח בתרבות היהודית. חלקם נראה יותר ויותר חסר משמעות. בין הפרושים והנוצרים היהודים מופיעים מתנגדי העצמאות הממלכתית היהודית בגלל האופי שנתנו לה המכבים. בין המתיוונים והצדוקים מתגלים קנאים לאומניים שצאצאיהם יצטרפו ללוחמי המרד הגדול נגד הרומאים, בצד קנאים מקרב החסידים והפרושים.

ההומניזם היווני והיהודי מתמזגים ביצירה הרוחנית של התקופה

ערכים רבים של התרבות היוונית - כאתרופונטריזם, הומניזם והגנה על זכויות

מלחמת הגרילה של לוחמי המכבים, בפיקודו של יהודה, התרחבה וכוונה לא רק נגד היהודים אלא גם נגד מגיניהם - אנשי הצבא הסורי-הלניסטי של אנטיוכיה שהופתעו מנצחונותיהם הצבאיים.

המכבים הופכים מלכים הלניסטים הלוחמים בפרושים

במאבקים התרבותיים ובמלחמות האזרחיים שהתלוו אליהם במשך מאתיים השנים הבאות (ממתתיהו החשמונאי ועד הורקנוס ה-2 ואריסטובולוס ה-2, בניה של שלומית המלכה בראשית המאה הראשונה לפנה"ס), מצאו עצמם החשמונאים משני צידי הפער הגדל והולך בין המחנות. בימי מתתיהו ויהודה, לחמו החשמונאים לצד החסידים נגד המתיוונים. בסוף ימיו זנחים החסידים את יהודה ומשלימים מחדש עם שלטון הכתר המתיוון אלקסימוס, הממונה על ידי אנטיוכיה. יונתן ושמעון - אחיו של יהודה המפקדים על צבא המכבים אחר מותו - זוכים לביקורת גוברת מצד החסידים-הפרושים, על שהם שולטים מטעם הקיסר באנטיוכיה ועל שהם מאחדים את הכהונה עם המלוכה. בדיעבד, משתפים יונתן ושמעון פעולה עם אצולת המקדש הצדוקית עד שיוחנן הורקנוס, העולה לשלטון אחרי רצח אביו שמעון, מצטרף בפומבי לצדוקים, ממשיך במדיניות הפשרה עם המתיוונים ובסכסוך עם הפרושים הממשיכים לדרוש הפרדת הכהונה מהמלוכה. בימי אלכסנדר ינאי הופך הסכסוך עם הפרושים למלחמת ארמים ממש.

הפעם ניצבים החסידים נגד המכבים, מנסים להכריעם על ידי הזמנת צבא אנטיוכיה. אך כאשר אלכסנדר ינאי מנצח את צבא אנטיוכיה - הוא נוקם בהם, ולפי פלוויוס הורג חמישים אלף איש. המלכים המכבים הופכים חלק בלתי נפרד מהמימסד השלטוני של הקיסרות ההלניסטית, משתתפים במלחמותיה הפנימיות ושואבים כוחם מכוחו של הקיסר באנטיוכיה.

בסופו של דבר ינקמו הפרושים באלכסנדר ינאי ובכל שושלת המכבים, נקמה היסטורית בת אלפיים שנה, על ידי הורדת חג החנוכה למדרגת חג חילוני ממדרגה נמוכה, חג שאין מזכירים בו את המכבים בתפילות ובברכות,

קנה את הכהונה הגדולה בבית המקדש בירושלים מהקיסר בסוריה והדיח את יאסון. אף שהדת המונותאיסטית היהודית לא היתה סובלנית בעיקרון, והתייחסה אל כל העובדים אלוהים אחרים כאילו הם עובדים אלי שורא חסרי ערך, למדו החסידים להשלים עם המציאות החדשה, בהאמינם כי הכל מידי שמים. הסטטוס קוו נשמר, וסמלו - הפוליס היוונית שהיתה בתוך ירושלים לצד ובסמוך לעיר המקדש המונותאיסטי.

גזירות אנטיוכוס ה-4 נגד הסטטוס קוו והאוניברסליזם

מצב דברים זה השתנה, כשאנטיוכוס ה-4 החליט בראשית שנות ה-60 של המאה ה-2 לפנה"ס, למלא את אוצרותיו שנתדלדלו, בגלל מלחמותיו עם הפרתים, באוצרות מקדשי מצריים וירושלים. ההתקפות על ידי אנטיוכוס בכהונה הגדולה (בגלל סכסוך הדמים בין תומכי יאסון לבין תומכי מנלאוס), ראייתו את פולחן יהוה, כיוצא דופן משאר הפולחנים בעולם ההלניסטי והרצון לעקור את האנומליה הזאת מן השורש, הוליכו לגזירות, שסיימו את תקופת הסובלנות ויחסי השלום בין היהדות להלניזם. הגזירות אסרו את חוקי התורה, את הכשרות, את ברית המילה ואת שמירת השבת, הכניסו את פסל זאוס למקדש, הפכוהו למקדש פגני לכל דבר ואיימו בעונש מוות על כל העובר על חוקי הקיסר. חוקים אלה סיכנו את המשך קיומה של היהדות, שהיא מעיקרה תרבות הקובעת אורחות חיים קהילתיים ודרכי התנהגות וחג ייחודיים. גזירות אנטיוכוס ה-4 עמדו בניגוד לרוח האוניברסליזם שייצגו ההלניזם מראשיתו. אפילו חלק מהמתיוונים הצטרפו עם החסידים המתונים למתתיהו ומקורביו, במלחמת האזרחים הראשונה של המכבים. המלחמה שכוננה קודם כל כנגד יהודים משתפי פעולה וכנגד המתיוונים הקיצוניים. אלה נראו להם עתה כמי שתומכים לא רק בפתיחות לתרבות יוון אלא בהטמעות גמורה בדת ובארכלוסיה ההלנית. הראשון שנפל במלחמה זו מידי מתתיהו החשמונאי היה יהודי שהקריב קרבן יווני על מזבח במודיעין.

להתמוטט מעצמה, לא היה צריך להסתכן בטהור בית המקדש ובמעשי תגמול אפשריים של היוונים. יהודה חיכה, אך בראש השנה לא נתחולל שום נס. החסידים אמרו שכנראה עשו טעות בחישובי קץ ההיסטוריה. הוחלט לחכות לנס שיקרה בסוכות. אך יהודה איבד את הסבלנות והחל בטהור המקדש ללא התחשבות בחסידים.

המאבק בין החסידים ליהודה המכבי אינו רק מאבק על התאריך הראוי לטיהור ולחגיגות - הוא מאבק על העקרונות: האם הנס יגאל את המקדש מטומאתו או שבידי האדם לקבוע במהלכים היסטוריים ולממש את הנצחון הצבאי והדיפלומטי. המכבי, כמו היסטוריונים רבים, ראה בנצחונו צעד מכריע בהצלת היהדות מכליון, על כן ראה אותו ראוי לחג ונצחון בן שמונה ימים, לפי מודל חג חנוכה המשכן של משה במדבר וחג חנוכה המקדש של שלמה.

בידודו של יהודה - ראשית כשלונו הצבאי והמדיני

ב-25 בכסלו, במלאת שלוש שנים לגזירות אנטיוכוס הרביעי, החליט יהודה להכריז על חג החנוכה. נצחונו של עם זעיר בארץ זעירה כיהודה, נגד המעצמה הסלווקית יורשת המעצמה המוקדונית, נראה לו נס מספיק, עילה לחג אורים גדול, שבמרכזו חנוכה בית המקדש המטוהר. אש לא ירדה מהשמים אך הודלקה במנורת בית המקדש, ובמשך הזמן במנורות שהוצבו בבתי יהודים בעולם כולו. העם הפך את

חג האור והאש של אמצע החורף, המצוי בכל העמים, לחג האורים והשמחה לנצחון הלאומי הגדול של הצלת התרבות היהודית מאבדן. אנטיוכיה הגיבה על החג במינוי כהן גדול חדש - אלקימוס. החסידים והמתיוונים מהרו להשלים עם כהן מתיוון מטעם השלטון ההלניסטי. יהודה המכבי נסוג מירושלים כשהרגיש בהתפוררות הקואליציה שהקים אביו. צבאו הלך והצטמצם. רבים מתומכיו עזבוהו. על אף נצחונות בקרבות

את המקדש ולחנוך אותו מחדש בחג החנוכה, הוא תוצאה של פשרה והסכם שנוהל והושג על ידי מנלאוס, הכהן המתיוון הגדול של המקדש בירושלים. לפי תנאי הפשרה נתבטלו כל הגזירות נגד חוקי התורה ומנהגי היהודים. שוב הושלט הסטטוס קוו, צבא המשלוח של אנטיוכיה נשלח לחזיתות אחרות, ויהודה יכול היה להכנס לירושלים ולטהר את בית המקדש.

הדרמה כמודיעין בעיני כמרים מסט ג'ן, שויץ, מאה 10

בחנוכה - הקרע בין יהודה המכבי לחסידים

דווקא כאן מתחיל להפתח הקרע בין המכבים לבין החסידים והמתיוונים כאחד. החסידים שחששו מפעולה חד-צדדית של יהודה המכבי בקשר לדהות את מעשה טיהור המקדש וחגיגות חנוכה לראש השנה. לפי חישוביהם עמד יום הזין האפוקליפטי להגיע, הנסים עמדו להתחולל לעין כל, ממלכת הרשע עמדה

האינדיבידום וזעת המיעוט - מתמוגגים עם ערכי פלגים שונים ביהדות, ונותנים אותותיהם בנוסח הסופי של התנייך, הנערך ונחתם במאה הראשונה לספירה, ובדעות רבים מן הפרושים (כהלל) וחכמי התלמוד, המתנגדים להלניזציה של היהדות.

במלחמת התרבות בעם היהודי, השפיעו הצדדים אלה על אלה, ועל אף המאבקים ומלחמות הדמים שליוו את היווצרותו של הפלורליזם האידאי והתרבותי ביהדות, היו בהם גורמים רבים שהפרו זה את זה. התומניזם כפי שהתפתח באתיקה שביצירות הנביאים, בראיית האדם בנאראטיב התנייכי, בדרמה ובפילוסופיה היוונית - היה לבסיס האידאולוגיה של הוגים יהודים רבים. הפלורליזם שאפיין את התרבות היהודית בסוף האלף הראשון לפני הספירה ובמאות הראשונות שאחריה, סייע ליצירתיות רוחנית ועודד את המחשבה היהודית, המגיעה לביטוייה הגדולים בעידן זה, בספרים "החיצוניים", בספרות המדרש והאגדה, במשנה, בתלמוד ובברית החדשה.

נצחון יהודה - בזכות המלחמה והפשרה עם המתיוונים

בניגוד לתדמיות רבות שהודבקו למכבים, גילו מנהיגיהם תבונת פשרה ופעילות דיפלומטית משולבת בפעילות צבאית, שרק בזכותה הובטחו הצלחותיהם. נצחונות

צבאיים מפתיעים ומדהימים בקרבות של יהודה המכבי נגד יהודים מתיוונים ונגד הצבא היווני-סורי הסדיר ושכיריו שהצטרפו אליהם, לא גרמו לנצחונו במלחמה. ירושלים נשארה בידי המתיוונים, המקדש המשיך להיות מקדש לזאוס ולא רק ליהוה, כהנים יהודים המשיכו להקריב בו קרבנות מטמאים וצבא סורי-יווני המשיך לחנות בחקרא - האקרופוליס היווני שהוקם בה. נצחונו של יהודה המכבי והאפשרות לטהר

של מוקדון. תנועות לאומיות ולאומניות רבות מתפתחות בתגובה על כל מאמץ לאחד את האומות לישות פוליטית ותרבותית אחת. כך קרה בימי נפוליון וכך קורה בשנות ה-90 של המאה העשרים.

התודעה הלאומית בימי המכבים נפרדת לראשונה מזיהוי עם תודעה דתית: יהודים הרגישו סולידריות עם עמם ושאיופיותו הלאומיות והממלכתיות גם כשהייתה התרבותיים נעשו הלניסטים וכללו חגים דתיים של שכניהם היוונים. המגמה לשלב תרבות יהודית בתרבות אירופית-אוניברסלית

יהודה המכבי, ציור מאיטליה, 1450

הפכה מעתה לאחת המגמות העמידות ביותר בתולדות היהדות. ההפרדה של הלאומיות והממלכתיות היהודית מהדת היהודית - הלכה והתבססה הן בקרב יהודים דתיים, שהחלו להתנגד למדינה יהודית עצמאית בסמל הלאומיות והגשמתה, והן בקרב יהודים ששאפו להקים מדינה יהודית עצמאית ללא קשר עם דתו של העם היהודי. הפלורליזם אפשר לאנשים בעלי השקפות דתיות שונות ביהדות לשתף פעולה בכיצורה של המדינה הלאומית.

הכח הלאומי החשוב ביותר בכל ממלכה הלניסטית. הוא ידע כי עושרה של הממלכה והמטבעות שאפשר לטבוע בה תלויים באוצרו של המקדש בירושלים - סמל הלאומיות היהודית הקדומה.

כיון שיונתן היה חייב את כוחו לאנטיוכיה - יצא בראש צבאו להלחם את מלחמותיה נגד טוענים חדשים לכתרה - ובנופלו באחד הקרבות הללו קיבל שמעון אחיו את תפקידיו ומעמדו בירושה.

התנגדות החסידים הפרושים לממלכה-כהונה המכבית הלכה וגברה. כששמעון נרצח על ידי חתנו ביריחו ויוחנן הורקנוס, בנו, עולה לכס השלטון והכהונה - הופך הסכסוך חריף עוד יותר, ויוחנן הורקנוס עוזב את מחנה הפרושים ועובר למחנה הצדוקים. אצולת המקדש המתנגדת לפרושים ולתורה שבעל פה, מתנגדת להפרדת הרשויות, ומבקשת לראות את יהודה כממלכת מקדש הנאמנה לכתבי הקודש הכתובים והעתיקים מלפני גולת בבל. כיוון שאינה מכירה בעולם הבא ובתחיית המתים, היא עושה פשרות בעולם הזה. מראשית הכיבוש ההלניסטי משתפת אצולת המקדש פעולה עם השליטים החדשים, משלימה עם חדירת התרבות האירופית, עם הקמת הפוליס בירושלים, ועכשיו עם יונתן ושמעון ויוחנן - השליטים היהודים מטעם השליטים היוונים בממלכה ובמקדש.

הלאומיות היהודית מתחילה להפרד מגישה בלעדית של הדת

בימי יוחנן הורקנוס משתנה המפה של מלחמת התרבות בעם היהודי. המכבים מופיעים מעתה כשליטים במימסד שהתנפשו והתמזגו עם המתיוונים, עם הצדוקים, עם העלית הירושלמית, עם השליטים הסלווקים והרומאים. מולם עומדת אופוזיציה של פרושים וחסידים הטוענים כי הם מייצגים את המוני העם ועניו. הסכסוך ילך ויתפתח כאמור למלחמת אחים רבת קורבנות בימי אלכסנדר ינאי.

השליטים המכבים מייצגים את הלאומיות היהודית החדשה. לאומיות המתפתחת בעם היהודי כפי שהתפתחה בעמים הלניסטים אחרים, דווקא על רקע מגמת האוניברסליזם

מספר נגד חיל המשלוח היווני החדש - נסתיימה הפעם המלחמה בכשלוך המכבים, יהודה נהרג ושרידי צבאו נסוגו להרים ולמדבר.

יונתן מנצח בזכות מינויו למנהיג וכהן גדול על ידי אנטיוכיה

היה זה סופו של סכסוך פנימי שני בו מלא המכבים תפקיד מכריע. הפעם היתה הקואליציה של החסידים והמתיוונים מכוונת נגדם. המימסד היהודי - הכהונה הגדולה בירושלים - והמימסד הסלווקי הצליחו להכריעם. אך יונתן ושמעון ארגנו את מאות החיילים המכבים ששרדו ליחידה צבאית קטנה וחזקה, שהיתה לכח הצבאי היחיד ביהודה. גם יונתן אינו סומך רק על כוחו הצבאי, הוא שולח משלחת לרומא, שהחלה לחדור לאיזור. כוחה של רומא הולך וגובר וכשהיא מאיימת על אנטיוכוס ה-4 ואוסרת עליו לשוב ולפלש למצריים - הוא מצייט.

כאשר פרצה מלחמת האזרחים באנטיוכיה חפשו שני הטוענים לכתר שותפים באמפריה שלהם. דמטריוס הציע ליונתן להיות הסטרטגוס של ירושלים, באלאס - מתחרהו של דמטריוס - העלה את המחזיר והציע ליונתן להיות גם מנהיג מדיני וצבאי של העיר וגם כהן גדול בבית המקדש. יונתן קבל את ההצעה ונכנס לירושלים עם צבאו הקטן כמושלה וככהנה חדש - מטעם השלטון ההלניסטי באנטיוכיה. החסידים - התנועה שהפכה לאטה לתנועה הפרושית והרבנית של יוצרי המשנה והתלמוד - התנגדו למהלך הזה מסיבות עקרוניות. מאז שמואל שמרו בישראל על עקרון הפרדת הרשויות. המלכות היתה מופרדת מהכהונה ושתייהן עמדו לביקורת מתמדת של הנביאים. הם התנגדו לאיחוד המלוכה והכהונה באישיותו של יונתן המכבי (אף שרשמית לא נקרא עדין מלך אך מעשית מלא תפקידיו של מלך מקומי בממלכה הלניסטית).

המכבים מסתכסכים עם החסידים בסרבם לוותר על הכהונה

יונתן, לא שעה עוד לחסידים. הוא ביסס את שלטונו הצבאי והאדמיניסטרטיבי, לא ויתר על הכהונה כיוון שהבין כי המקדש הוא בסיס

חג החנוכה - החילוני בין חגי ישראל

אחד הסמנים המובהקים להמשך מלחמת התרבות העתיקה הוא חג החנוכה עצמו. בגלל העוינות ההולכת וגדלה בין מחנה המכבים לבין מחנה הפרושים, אשר חכמי התלמוד והרבנים ממשיכים את דרכם, הופך חג הנצחון הכביר של המכבים לחג ממדרגה שניה, החילוני שבין חגי ישראל, **פחות אפילו מפורים.**

לחג החנוכה אין ספר. אין טקס בבית הכנסת. שתי הברכות הנאמרות במשך ימי החג במסגרת התפילות הרגילות - אינן מזכירות כלל את המכבים, את הנצחון, את העצמאות, את הסרת גזירות אנטיסוכס, את הצלתה של היהדות מכליה והחזרת חוקי התורה למקדש בירושלים בזכות המכבים. המיתוס המלווה את החג החילוני הזה, שימינו אינם קדושים ומותר לעשות בהם כל מלאכה, מתעלם מהנצחון הצבאי והדיפלומטי ומתמקד בסיפור הילדותני, על הנס הטריביאלי של מנורת שמן, שהייתה אמורה לבעור יום ובערה שמונה ימים, כאילו אפס השמן מעיר הזיתים. אף שלמאבקי המכבים הוקדשו לפחות שני ספרים - ספר מכבים א', שנכתב בארץ ישראל, וספר מכבים ב', שהוא תמצית של ספר ענק שנכתב בלוב - מתעלמים מהם שומרי המסורת החסידי-פרושית-רבנית. חג החנוכה מוצא מהאנתולוגיה התנייכית העברית המייצגת את ההיסטוריה היהודית, ספרותה ותרבותה, ונעלם משום כך מהזכרון של התרבות היהודית. יוספוס פלויוס השתמש בכתבים אלה כאחד המקורות העיקריים לכתבת פרקי ההיסטוריה היהודית הוא מוחרם בעקביות על ידי המייסדים והמסורת הפרושית-רבנית. התוצאה: רוב העם היהודי - כולל משכיליו - אינו מודע כלל למפעל הצלה של היהדות על ידי הכה החשמונאי.

המכבים חוזרים לתודעה עם החילוניזציה של הלאומיות היהודית

רק במאה ה-19 וה-20 חוזרים ספרי המכבים, הנמצאים בתרגום הוולגתה ובאנתולוגיות הקתוליות של התנייך, למלא מחדש תפקיד

בתרבות היהודית ובעיצוב התודעה הלאומית החדשה.

במשך כל השנים בהם הונהגו הקהילות היהודיות על ידי מיסמדים קרובים לפרושים וליהדות ההלכה - שלטה מגמת ההשלמה עם הגולה, השעבוד, הפוגרומים והקפוח של יהודים בכל התפוצות. כל תנועה שבקשה לפעול למען יציאה מהגולה ועליה לארץ ישראל, כל תנועה שבקשה להאבק על זכויות האדם של היהודים באמצעי כח - הושמעה על ידי אנשי המיסד היהודי דתי כמו שדוהקת הקץ ומפירה את אמונה באלוהים כל יכול, הגורם לסבל עמו כעונש על חטאיו ועתיד לגאול אותו בכוחות עצמו ובכוחות משיחו כשיעלה הרצון מלפניו.

כשהחל להתפתח הרעיון הציוני והלאומיות היהודית השתחררה מהזדהותה עם היהדות הדתיות למיניהן, חזר האקטיביזם למלא תפקיד מכריע במחשבה הלאומית היהודית. מנהיגי התנועות הלאומיות היהודיות - ציונים ואנטי ציונים כאחד - החלו להאמין בצורך ובאפשרות לפעול למען שיגוי גורל העם היהודי, ללא משיח, ללא נס, ללא אלוהים. טריטוריאליסטים, בונדיסטים, קומוניסטים, אוטונומיסטים תרבותיים, אנשי ארגוני הגנה נגד פוגרומים או תנועות מחאה פוליטיות נגד אנטישמיות, פעלו לצד התנועות הציוניות

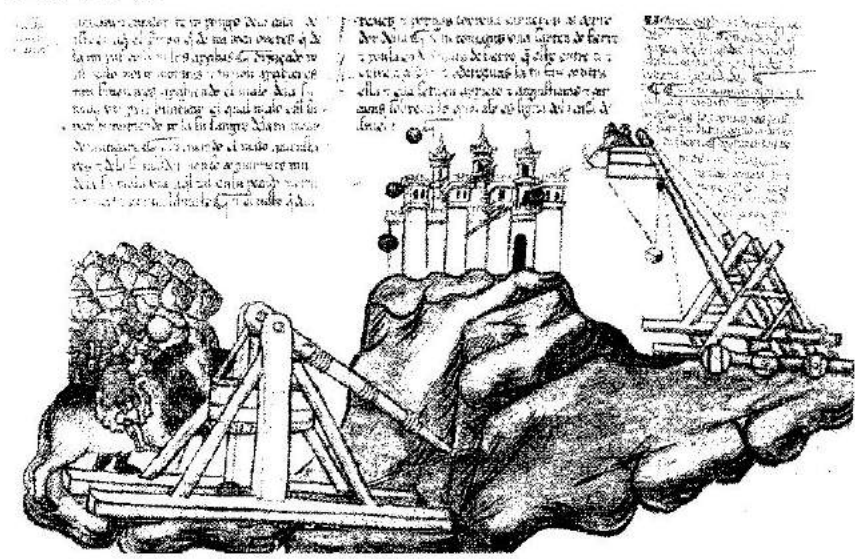
למיניהן בנסיון ליצור עובדות בשטח - לפעול באופן שישפיע ישירות על יחידים ואל קבוצות בקרב העם היהודי, מתוך אמונה כי כל הכאב והסבל הנגרמים ליהודים, אינם תוצאה של עונש משמים, והפסקתם אינה תלויה בחסד אלוהים.

חנוכה כחג ההמשכיות של המאבק לעצמאות ומלחמת התרבות

בימינו - בהשפעת נצחונה של הציונות חזר חנוכה להיות חג מכריז וחשוב בחיי רוב היהודים. עדיין אין לחג המהודש טקסים ראויים לו, עדיין איננו מדליקים מנורות גדולות, כראוי לחג האורים שבו הופכים עמים אחרים את כל רחובותיהם וככרותיהם למקורות אור ושמחה, אך רבים הוגגים את חנוכה כחג חשוב לא פחות מחג המולד אשר עמים רבים הפכוהו לגדול בחגיגהם.

גם תוכנו של החג השתנה מבחינתם של רוב היהודים הרגילים אותו. לא עוד חג הנס של פחית השמן - אלא חג הנצחון הלאומי במאבק על הזכות להיות חיים תרבותיים עצמאיים תוך פתיחות ושילוב עם תרבות אירופית ואוניברסלית.

יהודה המכבי מתקוף את מבצר החקרא בירושלים. תנייך אלכס, מאה 15.

נוכח התעלומה: הבריאה כסוגיה בדרכי הדעת

אלוף הראבן

עיון בפרקים א-ג בספר בראשית

"החוייה היפה ביותר והעמוקה ביותר שאדם מסוגל לחוות היא תחושת המיסתורין. היא מונחת ביסוד הדת וגם ביסוד של כל מאמץ רציני באמנות ובמדע. מי שלא חווה מעולם חוייה זו נראה לי אם לא כמת, הרי לפחות כעיוור".
אלברט איינשטיין, "אמונת"

1. איננו יודעים

הפרקים האלה עניינם בתעלומה, שכינייה אלהים, בבריאה שראשיתה תעלומה, ואולי גם המשכה, ובאדם המתמודד עם התעלומה. במשותף, עניינם גם בדרכים שבהן אדם מתמודד עם עצמו ועם זולתו בבואו להתמודד עם התעלומה. "יבראשית ברא אלהים". כפשוטו, זהו נוסח המודיע לנו שיש אלהים ושהוא בורא העולם מראשיתו. אולם הפשט אינו אלא מאחד את התעלומה על שלשה מרכיביה: מיהו אלהים? איננו יודעים. מהי בראשית? איננו יודעים. נעמוד על כל אחד מהשלושה.

2. אלהים

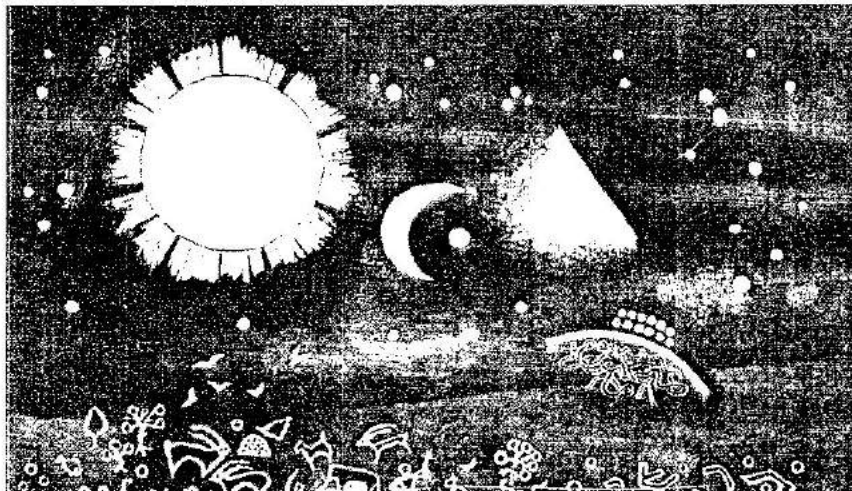
השאלה הראשונה והקשה מכולן עניינה באלהים. עשרים ושמונה פעמים בפרק א', וארבע עשרה פעמים בפרק ב' מופיע אלהים בכינויו כמחולל של מעשי בראשית. הוא בורא, רוחו מרחפת, הוא אומר, הוא קורא, הוא רואה, הוא עושה, הוא מבדיל, הוא נותן, הוא מברך, הוא מכלה את מלאכתו, הוא יוצר, הוא נוטע, הוא מצמיח, הוא לוקח, הוא מצווה, הוא מפיל תרדמה, הוא בונה צלע, הוא מביא את האשה לאדם. לכאורה, די בתיאור זה על מנת שנדע באמצעותו משהו על אלהים כבורא העולם, כלומר כמי שמתודע אלינו באמצעות בריאתו. אולם מיהו אלהים? אדם מאמין

ונפרש: אין לעשות אלהים מאיזה שהוא דבר המצוי בעולם, ואין לעשות אלהים לדבר שיודעים אותו באמצעות משהו המצוי בעולם. אם כך, הרי שגם אם אלהים בורא עולם, אין אנו מסוגלים ללמוד עליו דבר באמצעות בריאתו, וגם לאחר הבריאה הוא נשאר בגדר תעלומה. אולי ברוח השיחה בין משה לאלהים:

משה לאלהים: הנה אנכי בא אל בני ישראל ואמרתני אליהם: אלהי אבותיכם שלחנו אליכם. ואמרו לי: מה שמו? מה אומר אליהם? אלהים למשה: אהיה אשר אהיה.

ונפרש: לא אהיה אשר הייתי, לא אהיה אשר הנני, אלא אהיה אשר אהיה, שונה ועלם מכל

יודע מכות אמונתו שיש אלהים ושהוא הבורא. אולם גם הוא יודה שמעבר לבריאה אלהים לוט בתעלומה. בדומה לו, אדם שמאמין שאין אלהים, גם הוא יודה שמעבר לעולם שאותו הוא יודע, ישנה תעלומה; לאו דווקא תעלומה במובן הדתי, או המיסטי, אלא פשוט במובן שאיננו יודעים. ואכן, בין המאמין שיש אלהים לבין המאמין שאין, מתייצב מי שאיננו יודע על השאלה האם יש אלהים? או: האם אתה מאמין באלהים? תשובתו היא: אינני יודע. כלומר, שאלה זו מציבה בפני תעלומה, שמבקש אני להתמודד עמה. אך אינני יודע להשיב עליה, ודאי לא בוודאות שנובעת מהאמונה.

מרדכי ארדון, "בראשית", 1979

מה שתהיו אי-פעם מסוגלים לדעת, ולכן גם מפתיע.

אם פסל ותמונה הם מיבנים קבועים ובלתי משתנים, בין אם חומריים ובין אם מושגיים; מיבנים שבני אדם משתעבדים להם; הרי "אהיה אשר אהיה" הוא תהליך, ותמורה, והפתעה. לכן, "אהיה אשר אהיה" הוא גם תמצית הבריאה: שאין אתה יכול ללמוד ממנה על מי ומה שקדם לה, ולא על מה שיבוא בהמשכה.

בוודאי שעם שאלה בדבר מיהו אלהים, קשה מאד להתמודד באמצעות התשובה "אינני יודע". ולכן קיים פיתוי מתמיד, אולי בכל זאת לדעת משהו מהתעלומה, או-בלשונו של הרמב"ם - להגשים אותה, לעשותה למשהו שאנו מסוגלים לתפוס בחושינו הגשמיים. לכן: אלהים "אומר", "קורא", "רואה", "עושה", "נותן", "מברך" וכן הלאה. נטייה זו להגשמה, לתת ביטוי מוחשי לאלהים, עומדת בסתירה ליסוד העמוק שביהדות, האוסר עבודת אלילים. כך הדיבור השני "לא תעשה לך פסל וכל תמונה אשר בשמיים ממעל ואשר בארץ מתחת ואשר במים מתחת להם, לא תשתחוה להם ולא תעבדם".

אלוף הראבן הוא מנהל עמותת "סיכוי"

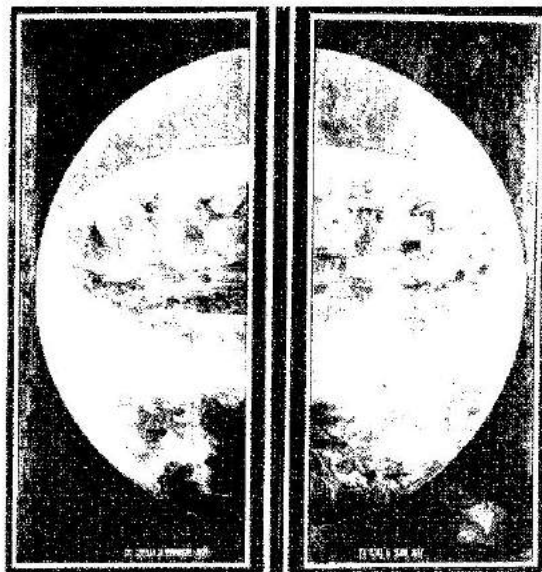
3. ברא

בשלב ראשון זה הגענו לכלל הבדלה והפרדה בין האל הבורא, הנשאר בגדר תעלומה, לבין בריאתו, שאותה אנו מבקשים לדעת. בין אם מאמינים אנו באלהים בורא עולם ובין אם מתקשים אנו להאמין בו, בריאת העולם היתה ועודנה תעלומה. יכולים אנו להתמודד עם תעלומה זו בכל הנוגע למה שהתחולל מראשית הבריאה ועד היום. אנו עושים זאת באמצעות עדויות המצויות למכביר ביקום, באמצעות החושים, באמצעות כלים מסייעים, ובאמצעות המחשבה. אך עדיין נותרה התעלומה - שהיא תעלומת התעלומות - מה ומי קדם לבריאה? האם בריאת העולם היא בריאת יש מאין? או אולי היא בריאה של יש מיש קדמוני, שפשוט נעלם מבינתנו? התשובה היא שאיננו יודעים.

אחדים מטובי הפיזיקאים בעולם מנסים בדור האחרון לשער ולשחזר עבורנו את ראשית הבריאה. ההשערה, הרווחת מזה דור, היא בדבר ראשיתו של היקום במפץ גדול, big bang, שממנו התפשט ונבנה היקום כפי שאנו יודעים אותו כיום. הפיזיקאי, סטיבן ויינברג, מהרוואד, בספרו מ-1977 "שלוש הדקות הראשונות בתולדות היקום" מנסה, לתאר תהליך זה, משבריר מזערי של שניה לאחר הפיצוץ ובמשך שלש הדקות הראשונות.

בחיבורו הוא אומר: "אינני יכול להכחיש, הרגשה של העדר מציאות בכתיבה על שלש הדקות הראשונות, כאילו באמת אנו יודעים על מה אנו מדברים". מרתקות ככל שיהיו, ספק אם יש בהשערות המדענים אפילו כדי ללמד אותנו מה השאלות הנוכחות לשאול בהקשר זה. למשל האם השאלה מה קדם לבריאה - היא בכלל שאלה נכונה, בתנחתה בדבר זמן שקדם לבריאה? או שהבריאה, כפי שאנו יודעים אותה, כוללת בריאת מימד הזמן כפי שאנו יודעים אותו? כלומר, אנו חיים כחלק מיקום שבו בין מימדיו השונים קיים גם מימד הזמן. אולם

מכך לא ניתן לדעת דבר על מה שמעל ומעבר, לפני או אחרי יקום זה, או לצידו, או במקביל לו; אפילו לא ניתן לדעת אם מלים אלה שבשאלה הן מלים מתאימות לשאל אותה, שכן הן שאלות מתוך שפתנו ומתוך עולמנו, שאותו אנו יכולים לדעת באמצעות מה שמצוי בו, שבו אנו מסוגלים לאתר ולמדוד במכשירים אף את שרידי האור הקדום של רגע הבריאה הראשוני, כשהם מתפשטים מאז ומעולם במרחב היקום כולו. אולם מעבר לכך - נותרת התעלומה. נרצה ניחס אותה לאלהים, נרצה נקרא לה כפי שהיא בהתנסותנו: תעלומה כה עמוקה מדעתנו, שאפילו שפה נאותה אין לנו לבטא אותה.

היוניטוס בוש, בריאת העולם, 1500

"בראשית ברא אלהים" - האם משפט זה שווה למשפט "בראשית בראה התעלומה"? או "בראשית ברא כוח נעלם שאין אנו יודעים אותו"? "בראשית ברא אלהים" - הוא משפט שנושאו תעלומה, אך תוצאתו לכאורה לא-תעלומה. את השמיים ואת הארץ, את מרחב היקום והחומר המצוי בו, אנו מסוגלים לדעת; אנו מסוגלים לראות אותם, לחוש אותם, לתור אותם, למדוד אותם. אך האמנם מה שאנו רואים, חשים, תרים ומודדים הוא כל מה שניתן לדעת על שמיים וארץ? או שמה

מרחב וחומר שאותם אנו יודעים צופנים תעלומות שאיננו יודעים עוד, ושעל גילויין אנו מתמודדים? למשל: תעלומות מבנה החומר והיקום? למשל: תעלומות צופן החיים והתפתחותם? וכך מצויים אנו בין שתי תעלומות: בין זו שמכוחה נברא עולמנו, ושעד כה נבצר מאתנו לדעת אותה לאשורה, ובין זו שמכוחה מתקיים העולם, ועמה אנו מתמודדים יום-יום, לדעת אותה, לגלות את צפונותיה ולפרשם מחדש.

4. תוהו ובוהו

בראשית ברא - פעמיים מופיע השורש ברא - כאלו להצביע על זוגיות. על קשר בין ראשית לבריאה; שכל בריאה ראשיתה תעלומה, ושכל בריאה כשלעצמה צופנת תעלומה. מה משמעות הפועל ברא? הצירוף בר, לפי אבן שושן, מוביני, בין היתר, שדה מחוץ לשוב, היצוניות, הצד החיצון, חוץ, ולפיכך נפרש: ברא - הוציא החוצה. נזכיר שהשרש ברא משמעותו גם לכרות, או לעקור. ושוב נפרש: ברא - הפריד, הבדיל.

"בראשית" - כלומר בראשית הזמן, ומכאן שזמן, שמיים וארץ-יחדיו נבראו, וקשורים יחד זה בזה. את השמיים ואת הארץ, שהבריאה היא מעשה-מרכבה המצרף יחדיו שניים, בצירוף שהוא ראשוני. השמיים והארץ בריאתם יחד, שאין מרחב בלי חומר, ואין חומר בלי מרחב, ושניהם נבנים זה ביחס לזה. אלא

מה דרך בנייתם-יחד של שניים אלה? מה תהליך התייחסותם זה לזה - במימד הזמן? "והארץ היתה תוהו ובוהו" מהו תוהו ובוהו? שפת המקרא היא קונקרטיה, ומתיחסת למציאות שאדם מכיר. תוהו - משמעותו הקונקרטיה שממה, ציה, איזור ריק מחי ומצומח. בערבית - תיה. תהילים (קיו, מ'): "תוהו לא דרך". אך במשמעותו המופשטת - תוהו ובוהו הוא אי סדר, ערבוביה, היפוכם של סדר, מבנה וצמיחה. תוהו ובוהו אין לו משפט. כלומר, אין דרך לדעת אותו, שכן חלקיו פזורים באקראי ונהגים באורח מקרי

עצמים ויוצר התייחסות גומלן ביניהם, אלא גם שמאפשר להבדיל ביניהם. במצב של תוהו ובוהו, של אי סדר, קשה להבדיל בין עצם לעצם. עם ראשית האור, מתחילה גם ההבדלה. לא רק בין אור לחושך, אלא גם בין עצם לעצם.

חמש פעמים מופיע הפעל בדל בפרק אי של בראשית: ויבדל בין האור לבין החושך, ויהי מבדיל בין מים למים, ויבדל בין המים אשר מתחת לרקיע ובין המים אשר מעל לרקיע, יהיו מאורות ברקיע השמים להבדיל בין היום לבין הלילה, להבדיל בין האור לבין החושך. אולם לא רק במישור הקוסמי, אלא גם בעצם המשכו, תהליך הבריאה הוא גם תהליך של הבדלה הולכת ומשתכללת. למעשה, כל יצירה

במהלך הבריאה ולאחריה ניתנת להגדרה כמערכת העומדת בפני עצמה ונבדלת בייחודה מכל דבר שקדם לה. וכך מפרט לנו הפרק שלב שלב בתהליך שהוא יצירה והבדלה בעת ובעונה אחת:

- הבדלה בין ים ליבשה;
- דשא, עשב מזריע זרע;
- עץ עושה פרי אשר זרעו בו;
- נפש חיה שורצת במים; ונפש החיה הרומשת אשר שרצו המים למיניהם;
- עוף המעופף על הארץ, על פני רקיע השמים;
- תניינים גדולים;
- בהמה ורמש וחייתו ארץ למינה;
- אדם.

יכולים אנו כיום לשער השערות על דרך התפתחותם, ריבויים והסתעפותם של המינים: כיצד על פני מאות מיליוני שנה, לאט ונתון תיקונים מיזעריים המצטברים בהדרגה או במהרה להבדלה ניכרת, היו יצורים חד-תאיים לרב-תאיים, ורב-תאיים לדגים, ודגים לזוחלים, וזוחלים למעופפים. אולם זוהי תבונתנו שלאחר המעשה. לו ניצבנו לפני ארבעת אלפי מיליון שנה מול הים הקדמון, שאין בו חיים, היכולנו לנבא דגים? ולו ידענו דגים, היכולנו לנבא עופות? ולו ידענו עופות,

בפני עצמו, אלא עצם בהתייחסותו לעצם האחר. האור הוא הקושר יחד את חלקי היקום - מחלקיקיו הזעירים שמשך קיומם אלפית שבאלפית של שניה, ועד לנלקסיות הענק שהיקפן רבבות רבבות של שנות אור. לכן אור הוא ראשית הדעת. בלי אור, התייחן דעת! והיכן שהאור קורס, קורסים עולמות, וקורסת הדעת. "החורים השחורים", של הקוסמולוגיה החדשה, הם קץ האור; אולי הם החושך על פני תהום, שלפי ההשערה עדיין מצוי במקומים שונים במרחבי היקום. "יורא אלהים את האור כי טוב". מה משמעות טוב בהקשר זה? ודאי שלא נוכל לפרשו במובן המוסרי שאנו מיתסים לבני אדם. אך נוכל לפרשו במובן התפקודי: האור ממלא כיאות

אלהים מבדיל את המים מן הארץ, מיכל אנג'לו, פרסקו בקאפלה הסיסטית, 1510

את תפקידו, שהוא: להאיר ולגלות וליצור יחס בין עצם לעצם; הוא תקין, ופועל לפי משפטים קבועים. נוכל גם לשאול: היתכן לדמיין אור שאינו טוב? ומה תכונותיו? ונוכל לשער, שתכונתו האופיינית-שאין לו כלל חוקי קבע, אלא שהתנהגותו כולה אקראית, ולכן מה שנדע באמצעותו יהיה אקראי ובלתי אמין.

האור הוא גם המאפשר את פעולתו של היסוד העמוק שילווה את תהליך הבריאה מכאן ואילך: יסוד ההבדלה, או בלעז: דיפרנציאציה. "ויבדל אלהים בין האור ובין החושך". יחודו של האור לא רק בכך שמגלה את קיומם של

ושרירותי לחלוטין. ומכאן גם הפועל תהה: מצב של התלבטות, של עמימות, של טרם הכרעה בין דרכים שונות. "תוהו על הראשונות" (קידושין מ'), "שלשה ברא הקדוש ברוך הוא ותהה שברא" (ירושלמי, תעניות, 10, ג).

לכאורה סתירה קשה: בראשית ברא אלהים. ומה ברא? תוהו ובוהו. ועל מנת שלא יהיה לנו ספק במהותו של מצב בראשית זה, מוסיף הפסוק: והושך על פני תהום. מהו חושך? מצב שאין רואים בו ואין יודעים דבר. מצב שקשה בו לקיים קשר ויחס בין דבר לדבר. לכאורה סתירה קשה: מצד אחד בריאה, ומצד שני חושך והיעדר דעת. אך משמעותה העמוקה:

שאינו עולם ומלואו נבראים בבת אחת, ושאינו בריאה ללא תוהו ובוהו, ללא אי סדר, ללא מצב של בהיעדר דעת. יש כאן גם הגיון עמוק: עולם גמור ומושלם, מה נותר לברוא בו? אך עולם שיש בו תוהו ובוהו הוא עוד עולם פתוח לבריאה. וכל עיקרה של הבריאה הוא תהליך של היפוך ממצב של תוהו ובוהו:

- מא-סדר לסדר;
- מהיעדר הבדלה להבדלה;
- מהיעדר חוקים קבועים, להתפתחות חוקים קבועים;
- משממה לצמיחה;
- מהיעדר דעת לדעת.

זהו המתח הקשה שבכולם של בריאה: שבעת ובעונה אחת הוא עולם של תוהו ובוהו משולל כל חוק, ושל שאיפה לעולם של סדר הולך ומשתכלל, שחוקיו קבועים. המתח קשה משום שעולם שכולו תוהו ובוהו לעולם לא יהיה עולם של בריאה; ועולם שכולו משועבד לחוקי קבע יחדל להיות עולם של בריאה.

5. אור

"ויאמר אלהים: יהי אור. ויהי אור". עצם שמאיר - מגלה לעולם את קיומו. עצם שמאיר על עצם אחר - מגלה את קיומו של האחר. שני עצמים שמאירים זה את זה - מגלים הדדית זה את זה. עצם שמגלה עצם - כבר איננו עצם

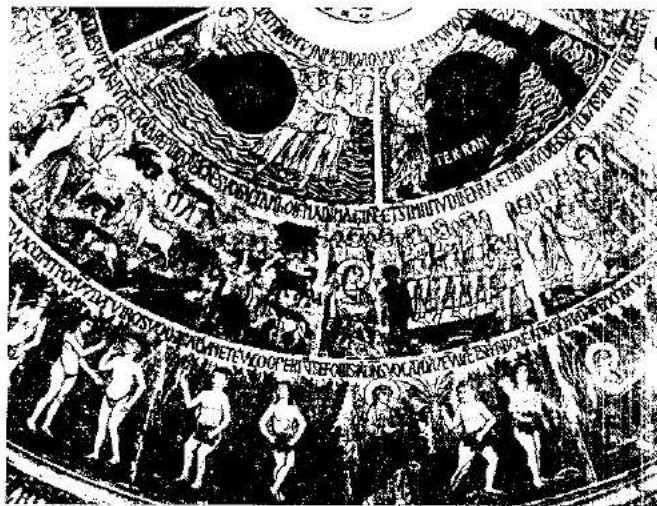
היכולנו לנבא אדם הוגה, ומתקן וממציא? בוודאי שכל שלב בבריאה עולה ומתפתח מתוך קודמיו. אולם ספק רב אם שעה שהיינו מצויים ביום הראשון לבריאה, מסוגלים היינו לומר מה יתחולל בשני, וודאי שלא בשלישי, ועוד פחות מכך בבאים אחריהם. הבריאה שראשיתה התעלומה, גם המשכה תעלומה, ורק בדיעבד מסוגלים אנו לשחזרה.

6. ששה ימי בריאה

נחזור לאלהים, שאין אנו יודעים אם הוא קיים, ושהסכמנו לומר עליו שהוא תעלומה. כיצד נוהג אלהים בסיפור בראשית! האם הוא בורא את העולם כולו בבת אחת! ואם אמנם הוא אל כל-יכול וכל-יודע, מה עיכב בעדו מלברוא עולם ומלאו כהרף עין, כולו בבת אחת על כל חלקיו: אור וחושך, שמיים וארץ, ימים ויבשות, דגים וזוחלים ועופות ותניינים ובהמות ובני אדם? ומדוע הוא נזקק לששה ימי בריאה - ששה ימים, בזה אחר זה, שכל אחד מהם אורכו מי ישרונו? לפחות שתי תשובות אפשריות לשאלה זו: האחת היא, שמרגע בריאת היקום - כבר היו מקופלים בתוכו כל החוקים וההסתברויות שצירופם יחד, וגלגולם במהלך רכבות רכבות של דורות, היו מובילים מהים הקדמון ועד לאדם המרחף בחלל טביב עולמו. כלומר,

בגירסא זו קיימת, מאז ימות בראשית, מעין תכנית אלהית, וזו הולכת ונפרשת לפנינו, שלב אחר שלב, וכולם עולים זה מתוך זה, ברצף שחלקיו קשורים זה בזה קשרים של סיבה והסתברות; רצף שאת קשריו הסמויים אנו לומדים וחושפים יום-יום. אולי לכך כיוון עקיבא באימרתו: הכל צפוי והרשות נתונה. שמיים בריאת היקום, צפויים היו שלבי התפתחותו, אלא שהרשות נתונה שיתפתחו אם בכיוון כזה ואם בכיוון אחר, אם לוייתנים ואם דולפינים, אם אריות ואם שועלים, אם שחורי עור ואם בהירים, אם ציידים ואם חקלאים, אם מייצרי כלים ואם הוגי דעות.

בדומה לכך, יש מדענים המנסים להוכיח שהעולם מאז בריאתו אינו צופן שום תעלומה. לדידם, חוקי הטבע וההסתברות, ביחסי הגומלין המורכבים שביניהם, דיים להסביר את כל מה שארע מבראשית ועד היום. וכך, בתפיסתם, כל מה שארע, משבריר השניה הראשון לקיומו של היקום, הוא תהליך שניתן להבינו כשרירי וקיים בפני עצמו, ללא שום תעלומה - או בשפה דתית ללא שום צורך בהתערבות אלהית. כך למשל P.W. Atkins, פיזיקאי מאוכספורד, בספרו "The Creation" (1981) והזואולוג Richard Dawkins, גם הוא מאוכספורד, בספרו "The Blind Watchmaker" (1986).

מראות מבראשית, מוזאיקה, ונציה, 1200

באורח פרדוקסלי, גם המאמינים באלהים, וגם אלה שאינם נזקקים לאלהים לצורך הסבר היקום מאז בריאתו, יסוד אחד משותף להם: אלה ואלה מאמינים בקיומה של כעין מערכת-על של כוחות ושל חוקים, בין אם מקורה אלוהי ובין אם לאו, וממנה נגזר כל היתר, עם מידה כזו או אחרת של גורליות לעומת ברירה טבעית.

דרך אחרת להתמודד עם סוגיה זו היא לחזור לשאלה שהצגנו: אם אמנם קיים בורא - מדוע נזקק לששה ימים בכדי לברוא את עולמנו? והתשובה לכך היא ההשערה: שזה טיבה של

בריאה, שבכל יום אתה מתמודד מחדש על הבריאה שבשלב הבא. כלומר, בכל יום של הבריאה, היום הבא - ובודאי הימים הבאים - עודם בבחינת תעלומה. לכן גם שמו של האל: אהיה אשר אהיה. כלומר: לא אהיה בורא היום דוגמת מה שבראתי אתמול, ולא אהיה בורא מחר כפי שהנני בורא היום. אלא בכל יום ויום תהיה בריאתי נבדלת מקודמותיה ומפתיעה בצירופיה.

אפשר שכאן הסיבה, מדוע ביום השביעי שבת אלהים מכל מלאכתו אשר ברא לעשות. אלהים בורא עולם, אך אין הוא עוד משועבד לבריאתו. אין הוא קשור בעולם קשר בלתי פוסק, ואין העולם קשור בו. אהיה אשר אהיה - משמעו אהיה הפשי גם לחדול מלברוא, חפשי גם לא להיות קשור קשר כל ייפרד מהעולם שבראתי. זהו אולי שיא ההבדלה: שכן עוד הבריאה נמשכת, בורא ובריאתו קשורים זה בזה; וכששובת הבורא ממלאכתו אשר עשה - עולם הבריאה עומד למבחן בפני עצמו, ללא התערבות הבורא, ובנבדל ממנו.

7. אדם

עד כאן היה עניינו באלהים שהוא תעלומה, ובבריאה שראשיתה תעלומה, ואולי גם המשכה. מכאן ואילך עניינו באלהים ובאדם, ובמה שביניהם.

"ויאמר אלהים נעשה אדם כצלמנו כדמותנו, וירדו בדגת תים ובעוף השמים ובבהמה ובכל הארץ ובכל הרמש הרומש על הארץ. ויברא אלהים את האדם בצלמו בצלם אלהים ברא אותו זכר ונקבה ברא אותם."

אלה ביטויי בראשית על אלהים ואדם והיחס שביניהם. וכמוכן, מושג המפתח הוא "בצלמנו כדמותנו", והוא מושג קשה. בפירושו המקובל ביהדות המשיג "צלם" טעון שלילה, משום הקשרו הישיר לעבודת אלילים. כל הצלמים אסורים, קובעת מסכת עבודה זרה. הצלם הוא האליל, ואל איסורו המוחלט מתיחס

תאכל, כי ביום אכלך ממנו מות תמות". זו פעם ראשונה שמופיע הפועל צוה - והקשרו בפעם ראשונה זו הוא האיסור לדעת.

בפרק אי אלהים בורא זכר ונקבה בצלם אלהים, בפרק בי האשה נבנית מתוך צלע הלקוחה מהאדם, על מנת שתהיה לעזר כנגדו. פרק אי מראשיתו ועד סופו ניסוחיו מקיפים, עניינם ביקום כולו, בשמיים, בארץ, בצומח ובחי, ובאדם שנברא בצלם אלהים. פרק בי ברובו מיתולוגי בניסוחו, ועלילתו רובה מתחוללת במקום מוגדר - גן עדן - המצוי בצומת שבין נהרות וארצות, שלהם שמות מוגדרים.

בפרק אי אלהים איננו נוכח על פני האדמה, והאזכור היחיד לנוכחותו הוא "יורות אלהים מרחפת מעל פני המים", בפרק בי הוא נוסע גן, ובפרק שלאחריו: "קול ה' מתהלך בגן לרוח היום", כעין בעל בית הפוקד את נכסיו.

בפרק אי אומר אלהים: "נעשה אדם בצלמנו כדמותנו". בפרק ג, אלהים מתלונן: "הן האדם היה כאחד ממנו, לדעת טוב ורע", ועל כך מעניש את אדם וחווה בגירוש מן הגן.

בפרק אי תהליך הבריאה שזור בתהליך של הבדלה הולכת ומשתכללת. בפרק בי נאסר על אדם לטעום מפרי עץ הדעת, ממנו ילמד להבדיל בין טוב ורע. כלומר, נאסר עליו ללמוד להבדיל, ובאין הבדלה - אין דעת. בפרק זה אלהים הוא בעל-שררה, שעניינו להשאיר את האדם בנתיבותו, בעבד הגן ובשומר על הקיים, ולו גם יהיו הוא והאשה ערומים ולא יתבוששו. ערומים כחיות הארץ, שנבראה לפנייהם. או ערומים כילדים.

דומה כאילו אלהים בנירסא זו אומר לאדם: אני, ששמי אחיה אשר אחיה, אינני רוצה שתהיה אשר תהיה, אלא שתהיה רק מה שהיית: ערום מכל דעת. כלומר, בנירסא זו רצונו של אלהים שאדם יהיה בבחינת דמות קבועה ובלתי משתנה. כמו פסל ותמונה. אם פרק אי כולו תהליך, וכל יום בו הוא נגוד הפתעה; הרי המעשה בגן עדן הוא בבחינת נסיון לעצור בעד המשך התהליך ולקבוע בגן הסגור מערכת קבועה של יחסי עליון יודע-כל ונחות המשועבד לו, כבלי-דעת וללא שינוי. לכן - "מעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו". כי - כפי שלימדנו קרל פופר - דעת היא תיקון מה שידענו. ומכאן נמשך, שכל תיקון הוא

ללא הרף של דעת, נוכח התעלומה. בראשית הסיפור ברא אלהים - שהוא תעלומה - את השמיים ואת הארץ. בסיומו של הפרק, ברא את האדם בצלם אלהים, מסוגל להתמודד עם התעלומה.

8. עץ הדעת

כיצד איפוא מתמודד אדם עם התעלומה? הסיפור הראשון על הבריאה - בראשית אי ושני הפסוקים הראשונים של בראשית בי - הם נוסח שולל אלילות לכל אורכו. אין בו האללה לא של אלהים, הנשאר בגדר תעלומה לאורך כל הסיפור, ולא של דבר מכל הברואים - לא השמיים, לא הארץ, לא השמש, לא הירח, לא עצים ואבנים, ולא דגם ועופות וחיות וכמוכן גם לא האדם. שלא כבאמונות אליליות, אף אחד מאלה אין מייחסים לו תכונות של אל. יחסי אלוהים ואדם בפרק זה אינם יחסי שעבוד, אינם יחסי שליט ועבד. להיפך: אלהים פותח את העולם כולו בפני האדם: "פרו ורבו ומלאו את הארץ וכבשוה". כאילו מעביר בכך את האחריות: עולם זה עד כאן אני בראתי, מכאן ואילך הוא מסור בידיכם ואתם ריבונים בו.

אם הסיפור בפרק אי חד-משמעי במסר שולל האלילות, הרי הסיפור בפרקים בי ו-ג עמום ודו-משמעתי במסריו. בפרקים אלה מתחולל מאבק בין תפיסות אליליות לתפיסות שוללות אלילות.

בפרק אי בורא אלהים את האדם בצלם אלהים. בפרק בי - "וייצר האלהים את האדם עפר מן האדמה ויפח באפיו נשמת חיים".

בפרק אי אומר אלהים לאדם: "פרו ורבו ומלאו את הארץ וכבשוה". כלומר, כל העולם פתוח בפניכם. בפרק בי: "ויקח האלהים את האדם ויניחהו בגן עדן לעבדה ולשמרה". כלומר, העולם כולו כבר אינו פתוח בפניו, אלא עליו להתקיים בגן שהוא שטח מוגדר, בעל אופי יחודי, לעבוד בו ולשמר אותו.

בפרק אי אלהים אומר לאדם, "מלאו את הארץ וכבשוה", בלי לקבוע לו סייגים. בפרק בי הוא מצווה אותו, קובע סייגים ומאיים עליו: "ויצו אלהים על האדם לאמר: מכל עץ הגן אכול תאכל, ומעץ הדעת טוב ורע לא

הדיבר השני. מה יחודם של הצלם, של הפסל, של התמונה? שצורתם קבועה ובלתי משתנה, שבני אדם סוגדים להם, אך הם עצמם, האלילים, "פה להם ולא ידברו, עיניים להם ולא יראו, אזניים להם ולא ישמעו, אף להם ולא יריחו, ידיהם ולא ימישון, רגליהם ולא יהלכו, לא יהגו בגרונם, כמוהם יהיו כל עושיה כל אשר בוטח בהם". (תהלים טז). "ממקומו לא ימיש, אף יצעק אליו ולא יענה, מצרתו לא יושיענו" (ישעיהו). במלים אחרות, בדמותו הקבועה, הצלם משולל-יכולת לדעת ומשולל-יכולת להתייחס לזולת.

אם עיקרה של היהדות הוא שלילת עבודת אלילים, הרי זה במשתמע משום שאלהים הוא נייגודו המובהק של האליל. האליל, כפסל וכתמונה, הוא דבר קבוע ובלתי משתנה, ותמיד יהיה אשר הוא - ואילו אלהים הוא אהיה אשר אהיה. לאליל יש צלם. לאלהים אין צלם, כי אי אפשר לפתור תעלומה באמצעות צלם. לכן, משמעותו של "בצלם אלהים ברא אותי", היא: בצלם אלהים שאין לדעת אותו באמצעות צלם.

"בצלמנו כדמותנו", לא בלשון יחיד בצלמי כדמותי, אלא בלשון רבים. כלומר, אלהים שהוא תעלומה יש לו פנים רבות, ומוכן שלא במוכן הגופני של המושג. לכן גם: "בצלם אלהים ברא אותי, זכר ונקבה ברא אותם". שצלם אלהים אינו לא זה בלבד ולא זו בלבד. גם לאדם אין צלם, אלא יש לו פנים, לא פן אלא פנים, פנים המסוגלות להשתנות ולבטא שינוי; פנים שיש בהם עיניים, אזניים, פה ואף - שכל עניינם לדעת ולהגיב, ללא הרף, לקלוט ולהשמיע, ויש לו לאדם ידיים לעשות, כלומר לחולל תמורה בעולמו, ורגליים לנוע - כלומר לתור את עולמו ולגלותו.

"בצלם אלהים ברא אותי". אם אלהים הוא תעלומה, גם האדם שנברא בצלמו הוא בבחינת תעלומה, המגלה את עצמה ואת עולמה ללא הרף. תעלומה הוא האדם הנולד, תעלומה לעצמו, תעלומה לעולמו, ועולמו הוא תעלומה עבורו; ותעלומה הם חייו לאורך כל מסלולם, והוא הולך ומגלה את עצמו ואת עולמו, לעצמו ולזולתו. בין דעת לתעלומה מתנהלים חיי אדם; ואין דעת, אלא תיקון

שינוי אצל בעל-התיקון, ומכוח השינוי - גם שינוי ביחסי הגומלין שבינו לבין עולמו.

9. הנחש המנחש

בפירוש המסורתי, סיפור גן העדן עניינו בחטא ועונשו; חטא האדם על שלא ציית לצו של אלהים; צו, שמאחר וניתן ללא הסבר, יכולים אנו להגדירו כשרירותי. אולם יתכן גם פירוש אחר של המעשה, ובמרכזו הנחש.

מיהו הנחש? בעל-חיים נושא ארס, העלול להכיש פתאום! סמל מיתולוגי קדום לדון וסכנה; או אולי סמל גם לרפואה? במקום להתמקד בפירוש הקשור בנחש כבעל חיים, נציע פירוש מילולי: הנחש כשמו כן הוא - הוא המנחש. אין הוא משועבד למה שיודעים; אפילו את דברי אלהים הוא מוכן להעמיד בספק.

אומרת האשה: "ומפרי העץ אשר בתוך הגן אמר אלהים: לא תאכלו ממנו ולא תגעו בו - פן תמותו".

אומר הנחש: "לא מות תמותון. כי יודע אלהים כי ביום אכלכם ממנו ונפקחו עיניכם והייתם כאלהים, יודע טוב ורע".

מה ההבדל בין דברי האשה לדברי הנחש? האשה, מרוב חרדתה מפני אלהים, מאלילה את דבריו, בכך שהיא נותנת להם תוקף מוחלט ללא ערעור או ספק. אסור לגעת בעץ. ומי שיגע ימות. מפני שאלה דברי אלהים, אני לו למי שלא יציית להם.

לעומתה, הנחש מנחש. וכנגד דבריה הוא מעמיד שתי השערות. האחת - שלא מות תמותון, והשניה - כי ביום אכלכם ממנו ייפקחו עיניכם. את שתי ההשערות הוא מציע להעמיד למבחן. ואכן שתיהן מתאמתות: בהמשך המעשה, אדם והאשה אינם מתים; ועיניהם אמנם נפקחות.

בפירושנו, הנחש מבטא את העקרון שולל האלילות. מהי הגדרת האלילים במקרא? "עיניים להם ולא יראון". כיצד מגדיר הנביא יחזקאל את העם המורד באלהים? "בתוך בית המרי אתה יושב, אשר עיניים להם לראות ולא ראוי". אך מה מבקש אלהים בסיפור גן העדן? שענייהם לא ייפקחו. מה מבקש הנחש? לפקוח את עיניהם.

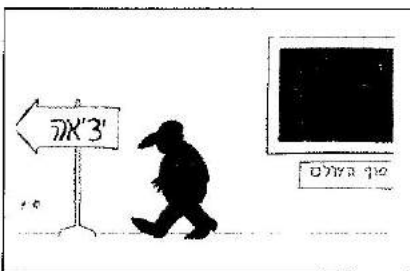
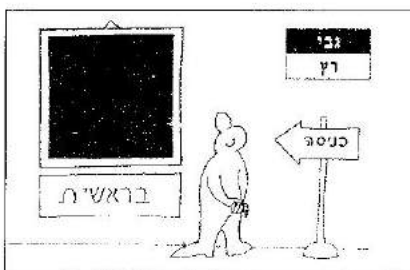
אלילות שאין בו אפילו מצוה פולחנית אחת - ואילו העם שקוע בפולחן העגל, הם מצויים בהמשך תולדות העם, כאשר צד-בצד עם המאבק נגד עבודת אלילים, הולך ונבנה פולחן עבודת אלהים שיסודותיו מועתקים מתרבויות אלילות: משכן, מקדש, כהנים וקרבות; וכאשר החכם באדם, המלך שלמה, בונה את המקדש, הוא מעמיד על ההר שמעליו פסלי אלילים; בעת-ובעונה-אחת הוא עובד את האל האחד שאין לו כל צלם, ואת האלילים שאותם הוא יודע אך ורק באמצעות צלמיהם.

מתח זה, בין צלם אלהים שפניו לדעת את התעלומה, ובין צלם אלהים שעניינם לו ואינו רואה, עודנו ללא פתרון עד ימינו. אולי גם אין לו פתרון. כמו הבריאה, שכל הדורות מספרים בה, ועודנה תעלומה.

בפירוש המסורתי, הגירוש מגן עדן הוא עונש. בפירושנו, הוא יציאה לעצמאות. אולי במקביל לדיבר הראשון מתוך עשרת הדיברות: "אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים". בספר בראשית האל מגרש את אדם וחוה מהגן אשר נצטווה לעובדה ולשמרה, ובשמות הוא מוציא את העם למדבר מארץ עתירת מים וירק, שבה היו עבדים. בשני המקרים זוהי יציאה החוצה, ואולי במקביל להוראתו של הפעל ברא, הוציא החוצה. סיפור הבריאה מתחיל בכך שהאל בורא, כלומר מוציא החוצה, את השמים ואת הארץ, על מנת שיעמדו ברשות עצמם; והסיפור מסתיים בכך שהוא מוציא החוצה את אדם ואת זוגו, על מנת שיעמדו ברשות עצמם, כשענייהם פקוחות לראות, לגעת, לדעת ולהבדיל.

10. צלם אלהים

שני היסודות - האלילי ושולל האלילות - מצויים בסיפור גן העדן בעת ובעונה אחת. מצד אחד, סיום הסיפור על תהליך בריאת העולם בידי אלהים וראשיתו של האדם המנחש; האדם המפרש מחדש את עולמו על בסיס השערות שהוא מעמיד לניסוי. מצד שני, ראשיתה של הדת הפולחנית, המשעבדת את האדם לדפוסי התייחסות קבועים לאלהים; דפוסיים של אל העומד בפיסגת ההיררכיה, סמכותי ושרירותי, שחובה לציית לו ללא זכות שאלה או ערעור; דפוסיים של מצוה וחטא, של עבודה ושמירה, של שכר ועונש, של קודש וחול קודש - שבו עושה לו האדם תחומים קדושים שאסור לגעת בהם; כמו עץ הדעת שאלהים אסר על אדם לגעת בו; לגעת, כלומר לדעת; לדעת, כלומר לתקן את מה שיודעים. ואם עץ הדעת, שבו אסור לגעת, מוביל למושגי קדושה הרי הללו מובילים למעמד של כהנים המופקדים על הקדושה; כלומר, שומרים על הקדושה כמו אלהים שבסיפור גן עדן, ומאיימים על כל הקרב אליה שלא יגע בה, פן ישא בעונש כבד. שני היסודות - האלילי, ושולל האלילות - האוסר תיקון הדעת, והמעמד תיקון - שניהם מצויים ביהדות מראשיתה ועד היום. הם מצויים במעמד סיני, כאשר משה יורד אל העם עם עשרת הדיברות - טקסט שולל

לחנך דור של אפיקורסים

אורי בן צבי

זהבית גרוס, יהדות ובני קיבוץ - קשר אפשרי הוצאת רמות, יז טבנקין, תל אביב, 1995

מיהו בן הקיבוץ של ימינו? מהו תפיסת עולמו? מה מרכיבי זהותו? שאלות אלה ואחרות מעסיקות בשנים האחרונות כותבים וחוקרים רבים, ומניבות שורה ארוכה של מאמרים ומחקרים. האחרון שבהם, ספרה של זהבית גרוס, על יהדות ובני קיבוץ.

מה קרה לו לבן הקיבוץ שסימל שנים רבות את מיתוס הצבר החילוני והיה סימן היכר מובהק לישראל החדשה? האם הקיבוצניק בן ימינו הוא מגשים בעל כורחו או שמא יורש שאיבד?

המאפיין הבולט: אדישות וחוסר עניין

מחקרה של זהבית גרוס, מבקש לתהות על קנקנו של הצעיר המתחנך בבי"ס קיבוצי, לבדוק את יחסו כלפי היהדות, לבחון את זיקתו אל טיפוסי יהודים שונים, ובמעגל רחב יותר לעמוד על מעולותיו ותסרוטותיו של החינוך היהודי בבי"ס בקיבוץ. המחברת תשאלה 249 תלמידי

תיכון מתשעה בתי ספר קיבוציים, ומגישה לנו בספרה ניתוח של 2720 יחידות מילוליות, כדי לעמוד על זהותם והזדהותם של הנבדקים.

החוקרת טרחה ובדקה את יחסם של תלמידי קיבוצים, למה שהיא מכנה: "סוכני חינוך יהודי" - מגוון שאלות, כגון: הסטוריה, ארץ ישראל, חגים, הוגי דעות יהודיים, הנתפסים בעיניהם, כביטוי למרכיבי חינוכם היהודי במסגרת בית הספר.

אורי בן-צבי, הוא מוכיל תחיליה

הרושם המצטבר העולה מקריאת הממצאים והנתמך ע"י מחקרים רבים (חלקם מצוטטים ע"י המחברת), הוא שיש בצקלונם מטען דל של ידיעה והבנה בתחום לימודי היהדות. במחקר שפורסם לא מזמן ע"י ד"ר יאיר אורון ("זהות יהודית חילונית", ס.פועלים, 1994), קובע המחבר כי "בורותם של צעירים ישראלים, ובכללם בני קיבוצים, בכל הקשור ליהדות זמננו, זוהי אפיקורסית".

הבורות, אי הידיעה וחוסר העניין במרכיבים השונים של "סוכני החינוך היהודי", הם המאפיין המובהק של התלמיד בבית הספר הקיבוצי. מנסינו, המבוסס על עשרות מפגשים עם בנות וקבוצות של תלמידי י,

ההסטורית, שאיננו מסוגל לראות את המימד הדינאמי שביהדות משום שאימץ לעצמו תפישה האומרת שהוא חילוני, בעוד שהיהדות היא דת".

רבים ממחנכי הדור הצעיר בקיבוץ (בעצמם בני הדור השני והשלישי), אומרת זהבית גרוס, מצפים מחניכיהם לומר: "אנחנו יהודים חילוניים", בבחינת מי שהפנימו את משמעות החיבור בין יהדות וחילוניות, ומיישמים אותה באורח חייהם ובתפישת עולמם.

אולם האם ניתן בכלל לדבר על הפנמה ערכית של הומניזם יהודי חילוני במציאות של בורות, ניכור וריחוק?

האתגר: לחנך דור של אפיקורסים

ההכרה שהזהות היהודית חייבת למוג בתוכה את כל הגורמים (מורשת רבנית, תושביי, קבלה, חסידות, תרבות המערב, העיירה, הגיטו), ושיש למצוא דרכים למשוך צעירים אל מקורותיה של היצירתיות היהודית בכל הדורות, משותפת למחנכים חילוניים רבים. בעייתם של בני הקיבוצים, אמר פעם פרופ. אוריאל טל, אינה נובעת מאובדן אמונה אלא מאובדן רציפות. הם מצויים בתהליך של גלות מזהותם העצמית, מן המסורת.

איור: ערן וולקובסקי

המחברת מצטטת מחנך האומר: "עלינו לחנך דור של אפיקורסים, שידעו לשאול שאלות ולבקש בקשות".

זהו אכן האתגר הגדול העומד בפני המורה, בבית הספר בקיבוץ כמו גם בהרבה בתי ספר חילוניים מחוצה לו - כיצד לחבר בין התלמיד לעברו היהודי? כיצד לעורר בו ענין וליצור בו זיקה למורשתו? כיצד לחנך דור של אפיקורסים?

מקובל על הכל שיש לתת לו כלים, משמע ידע, הבנה, עניין אינטלקטואלי ומניעים חווייתיים, כך שירצה לפנות למקורות המסורת היהודית כדי לבנות בעזרתם את אורח חייו. כיצד

יאו ויב, אני יכול להעיד כי המכנה המשותף לרובם הוא רמה בסיסית מאד של ידיעה, אדישות מופגנת וחוסר עניין בולט. תופעות אלה מודגשות בשעה שמשווים אותם לקבוצות בנות אותו גיל מבתי ספר תיכוניים בעיר. הפער ברמת העניין, המעורבות, בזיקה לנאמר, בולט מאד, לרעת בני הקיבוץ.

בראיון שנתן ל"יהדות חופשית" (מס. 2), מתייחס אורון, בין היתר, אל בן הקיבוץ, וקובע כי: "בתהליך החינוכי יצרנו צעיר ישראלי מנותק מעברו, בייחוד מן העבר הגלותי, מנותק מהוויה, מהידע ומהמורשת

צל"ש חילוני

הוא נכנס לתפקידו בסערה והודיע כי מעתה ישרת משרדו את כלל האוכלוסייה ולא רק את הציבור הדתי.

הוא חשף לעין כל את המערכת המסואבת של ישיבות הסוהרות כספי מדינה על סמך דיווחים שקריים.

הוא העז לקבוע קריטריונים חדשים וברורים לזכאות לקבלת כספי מדינה בתחום הדתי.

הוא נטל את הרשימות השחורות של פסולי החיתון ואילץ את הרבנים רושמי הנישואין הכפופים לו, לערוך בהם רביזיה מקיפה.

הוא הכריז על נכונות המדינה לתמוך בפסולי חיתון למיניהם ולסייע להם במימון נישואים שלא דרך המיסוד הרבני.

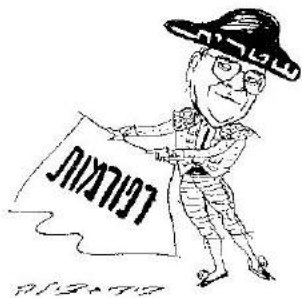
הוא חיסל את התופעה המבישה של הלנת גופות נפטרים, שרבנים קנאים הטילו ספק ביהדותם ומיאנו לקברם.

הוא הצהיר על נכונות משרדו לתמוך ברפורמים בקונסרבטיבים ובחילוניים המקיימים בתי מדרש ללימודי יהדות.

הוא העמיד מראה מאד לא מחמיאה מול פניהם של אבירי החופש ממרצ, והוכיח שגם בעת שיעושים שלום, ניתן להלחם בשרירות ליבם של רבנים, בכפייה דתית, ולקדם נושאים של חופש פרט וחרות האדם בתחום דיני האישות.

הוא - שמעון שיטרית, שר הדתות, ראוי לציון לשבח מחציבור החילוני והדתי בישראל.

אב"צ

"מצד אחד לא מעניקים לנו חינוך יהודי ומסורת, ומצד שני באים אלינו בטענות שאנחנו לא יודעים כלום במסורת שלנו. לדעתי חינוך יהודי מיותר, אך מסורתי בהחלט חיוני".

זהבית גרוס היא דוקטורנטית שומרת מצוות מאוניברסיטת בר אילן. למרות שהיא באה, כביכול, מצידו השני של המתרס, אי אפשר שלא להתרשם מן האמפטיה שהיא רוחשת למושאי מחקרה, ומה שמפתיע עוד יותר - מידה של אופטימיות, כמושגים אקדמיים, לגבי החיבור העתידי בין יהדות ובין בני הקיבוץ.

עושים זאת? כדבריו של אחד הנבדקים: "מלמדים אותנו את הצד הפולחני, חוקתי והמנהגים. לדעתי חסר הצד החווייתי שקשור לארץ, מה שמבסס מאוחר יותר את חלק מהטענות של התנועה הציונית".

גרוס מצאה כי רק 8% מהנשאלים דרשו יצירת יהדות מחדשת חילונית. ל-90% ברור מה הם שוללים. אומר אחד התלמידים: "בב"ש אין תשובה ייחודית ציונית ליהדות של הדתיים, אינו דרך חיים יהודית. אנחנו לא בטוחים בדרכנו" ואחר אומר: "המטען היהודי שלנו רדוד. לא מלמדים חינוך דתי אבל גם לא חינוך חילוני יהודי".

פחות מ-10% יודעים לתאר את היעד, למה יש לשאוף, מה תהיה תוכנה של יהדותם החילונית.

הגיבורים החסרים

גם אני בן קיבוץ. בארון הספרים שלנו היו תנ"ך, ספרי היסטוריה והרבה ספרים על קיבוץ וסוציאליזם. מורינו עמלו רבות כדי להפנים בנו את התפיסה כי אנחנו היורשים. יחד עם נדעון ירדנו למעין חרוד והיינו כ-300 הגיבורים. בהרפים היינו מדשדשים במגפינו במימי הקישון הגואים, ומדמיינים את מרכבות הברזל של צבא יבין, מלך חצור, הטובעות בבוץ הסמיך. אפילו אליהן, זה הנביא הזועם והאכזר, היה משלנו. מחלון כיתתנו, היינו רואים את פסגת המוחרקה שעל הכרמל, שם שילח אש במזבח יהוה ושחט את נביאי הבעל הרשעים.

הכרנו גם את גלגמש הגיבור וקראנו בשקיקה את עלילותיו המופלאות. ידענו מי הם נבוכדנצר, אשורבניפל, ותגלת פלאסר, וגלגלנו את שמותיהם המוזרים על שפתינו כאילו היו משלנו. לימודי ההיסטוריה הרחיקו אותנו למחנותיהם של כסרכס ואגממנון, אל שדות הקרב של אכילס וספרטקוס, לפורום ולסנאט, עם תמיסטוקלס וקיקרו. פרקים רבי הוד ממיתולוגיות וספרי הסטוריה של פרסים ויוונים ורומאים.

מאוחר יותר תפסו את מקומם גיבורים חדשים. רוזה לוכסמבורג, ולדימיר לנין, וכמובן הצמד בן האלמוות: מארכס ואנגלס.

בספריה, בכל ספריה, הם ניצבו במרכז. הקאפיטאל והמטריליזם ההסטורי, נכסי צאן ברזל, התנ"ך האדום של הורינו ומורינו.

על יוחנן בן-זכאי ורבי מאיר לא למדנו. גם אלישע בן-אבויה, האפיקורס, שנכנס ל"פרדס" ויצא אחר, לא היה כשר לדידם של מחנכינו. המשנה והתלמוד היו מושגים סתמיים, ספרים חתומים, שלא היו ראויים להמצא על מדף הספרים. אפילו ספר האגדה של ביאליק ורבניצקי, שנאסף וחובר, כאילו למעננו, אפילו הוא היה טרף.

רש"י היה מושג למשהו בלתי מובן, שפת חרטומים שאין בה צורך. הגאונים שהכרנו היו חודרוב, סטלמך, פושקאש ו...עמוס חכם. המהר"ל, הבעל שם טוב, הגאון מוילנה, הרב קוק והרב הרצוג - כולם אישיים יהודיים, הם ורבים אחרים, שאין להכין את התפתחות ההסטוריה היהודית מבלי להכירם, בשבילנו - בשבילנו היו גיבורים חסרים.

פעולות המכון הבינלאומי ליהדות הומיניסטית

פרוייקט לחינוך יהודי הומניסטי בבי"ס "אשה הס" בת"א

האם ניתן לעסוק בשאלות על זהות יהודית עם ילדים בני 6-12? כיצד מפשטים מסרים מורכבים של "יהדות" ו"הומניזם" לתלמידי בי"ס יסודי?

בראשית השנה פנתה אלינו גבי **נעמי מעודד**, מנהלת ביה"ס היסודי "משה הס" בת"א, בהצעה לתכנן פרוייקט חינוכי משולב למורים, הורים ותלמידים, בשנה"ל תשנ"ו. בהתבסס על תוכנית שהכינה נעמי, נפגשנו עם מורי ביה"ס והצגנו לפנייהם מגוון של רעיונות לפעולה משותפת. הופתענו לגלות בקיבוץ פתיחות רבה ונכונות להתמודד עם תפיסות ערכיות בנושאי יהדות, פורליזם וזהות חילונית, נושאים שבתו ספר רבים נוהרים מלגעת בהם כאילו היו חומרי נפץ מסוכנים.

נבנתה במשותף תכנית שמרכיביה הם:
- סדרה בת 9 מפגשים בנושאי שבת וחג, המועברת למורים ע"י שניאור עינס, מרצה למחשבת ישראל מסמינר הקיבוצים.
- עיבוד ההרצאות והדיונים לתכנית לימודים כתובה, ע"י צילה חיון, התכנית תיושם בשלבים, ברמות השונות, מכתה א' עד ו'.
- סדנאות הפעלה בנושאי חגים בעזרת מנחים ומתרגלים.

- 6-8 מפגשים, בלילות שבת, עם הורים המעוניינים להעמיק ולהרחיב השכלתם בנושאי יהדות. מרצים מן האקדמיה משוחחים על סוגיות מן המקרא והתלמוד, מעמד האשה, מוסר ואתיקה, דת מול דמוקרטיה, דתיים מול חילוניים ועוד.

בהתבסס על הנסיון הנצבר עם מורי ותלמידי בית הספר, פנינו כבר למספר בתי"ס נוספים במטרה ליישמה במסגרות נוספות של חטה"ב והתיכון. התכנית נתמכת וממומנת בחלקה ע"י משרד החינוך.

כנסים וימי עיון

ב-5.12.95 התקיים ערב על הנושא "דמוקרטיה בעימות עם דת", בשיתוף "מכון כרם". קהל רב בא להאזין לדברים של הפרופ' אלי שבז, יעקב מלכין, ירון אזרחי והרב נפתלי רוטנברג. הנחתה את הערב ד"ר דבורה ויסמן.

ב-7.12.95 התקיים דיון פתוח שעסק בהבדלים בין הומניזם ודת, בהשתתפות פרופ' יעקב מלכין וד"ר יעקב כהן מקהילת "מבקשי דרך" ביי"ס.

ב-20.12.95 קיימנו בת"א, מפגש למורים ומנהלים שהוקדש לבירור תוכן החינוך ליהדות בבה"ס בישראל.

ב-23.12.95 מתקיים כנס חנוכה המסורתי בחיפה, שיוקדש אף הוא לנושא "דת ודמוקרטיה", בהשתתפות הפרופ' מיכאל הר סגור, עוזי אורן ואברהם וולפסון.

קורס מבוא על אמונת היהודי החילוני

מאת: **פרופ' יעקב מלכין**. מוקדש לדיונים בערכים ואמונה הומיניסטית של יהודים חופשיים מדת ההלכה, מצוותיה ומהפרשנות הדתית להסטוריה, לקלאסיקה, לחגים ולתרבות של עם ישראל.

מפגשים לעולים

500 הרצאות ודיונים נערכו בעשרות מוקדי פעולה בארץ, לעולים מברית המועצות לשעבר, מטעם בית המדרש ליהדות פלורליסטית של המכון. נושאי הפעילות - חגי ישראל, מורשת ישראל ותרבות העם היהודי. 6 מפגשי "בית המדרש ליהדות פלורליסטית לעולים" נערכים, בסופי שבוע במסגרת לימודים מרוכזת.

2 חוגים לעולים מאתיופיה החלו לפעול בירושלים במתנס תלפיות.

3 חוגים חברתיים נפגשים מדי שבוע בירושלים ובנתניה, במסגרת "חוגי חברה לומדים" על הנושא: ירושלים ותולדותיה ביהדות. החוג מקיים הרצאות, דיונים וסיורים בעיר.

תוכנית חדשה לבר/בת מצווה

מאת **ד"ר זינה רגב** (אונ. עברית) ומנחם רגב (מכללת ילון)

נסתיימה הכנת תוכנית מפורטת לעריכת סימינרי הכנה לבני נוער, המתכוונים לבר מצווה ולבת מצווה. בתוכנית חומרי לימוד והצעות מפורטות, טקסטים ללימוד עצמי וקבוצתי, נושאי דיון והזדרכה. התוכנית תצא לאור בהוצאה ניסויית ותוצע לקהל הרחב, לבתי ספר ולמורים, להורים ומשפחות המעוניינים בעריכת בת מצווה ובר מצווה במסגרות ובתכנים חופשיים מדת.

שתי תוכניות על מעמד האשה ביהדות

מאת: **ד"ר צופיה מלר** (סמינר הקיבוצים).
ד"ר **מארן ניהוף** (האוניברסיטה העברית) בשלבי הכנה, שני קורסי מסגרת ללימוד שיטתי של הבעיות, הסוגיות, המקורות, הדיונים, ההלכות והחוקים המשפיעים על מעמד האשה בחברה הישראלית, בחברה היהודית, בזרמי הדת ביהדות, במדיניות. לשני הקורסים גישות שונות לנושא ודגשים שונים בדרכי הלמידה והטיפול. שניהם יוצאו בפרסום ניסויי של בית המדרש ליהדות פלורליסטית - לחוות דעתם של מורים ולומדים ולבחירתם.

פעולות לקהל הרחב

בירושלים החלו באוקטובר בשיתוף עם "בית שמואל", 3 סדרות הכוללות עשרה מפגשים בנושאים: "ירושלים עיר של אמונות ודעות", "כופרים יהודיים", "ציונים וחרדים". בת"א מתוכננת סדרה על הנושא "תינוך בצלם", כמו כן יתקיימו ערבי דיון בנושאי אקטואליה. מרצים חברי תחילה נפגשו מאז ראשית השנה עם 12 קבוצות של קציני צה"ל ו-10 קבוצות של בני נוער מבתי"ס תיכוניים, לשיחות ודיונים בנושאי "זהות יהודית חילונית".

קולוקוים בינלאומי ראשון של המכון

התקיים בדטרויט, באוקטובר 95, והוקדש לנושא "The Unaffiliated Jew". המשתתפים הישראליים בקולוקוים היו: המשורר **יהודה עמיחי**, שקיבל את פרס "המכון והפדרציה הבינלאומית של יהודים חילוניים והומניסטים" וקרא משיריו. פרופ. **יהודה באואר** שהרצה על התמעטות היהודים בארצות הברית ועל זרכו של הזרם היהודי החילוני ההומניסטי כאלטרנטיבה לטמיעה והעלמות. הצעירה **פיליס פזנר-מלכין** שדיברה על פתיחת התערוכה "האמנות הפיגורטיבית והיהודים - שלושת אלפי השנה הראשונות", שאורגנה על ידה במסגרת הקולוקוים, פרופ' **יעקב מלכין** שהרצה על החשיבות ההיסטורית של בית הכנסת החילוני הראשון בדטרויט ועל מאפייני היתודי החילוני הישראלי. בנוסף 220 אורחים מרחבי ארה"ב, היו גם משלחות של חברי פדרציה ממקסיקו, מאורוגווי ומאוסטרליה.

הדיונים התנהלו על רקע מידע מצטבר על התמעטות יהדות ארצות הברית ועליה תלולה בנישואים של יהודים ללא יהודים, וכן על העובדה שרוב יהודי התפוצות אינם קשורים עוד לארגונים ולמוסדות יהודיים כלשהם וילדיהם אינם מקבלים חינוך יהודי או הזדמנות למגע עם תרבות יהודית. היו דוברים שהצביעו על התפקיד החיוני שיכולה למלא פעילותן של מסגרות מגוונות מטעם הזרם החילוני ההומניסטי ביהדות. האלטרנטיבות שהן מציעות הן בתחום השירותים בטקסי החיים (נישואים, טקסי קבורה), ועריכת אירועים תרבותיים והשכלתיים המושכים קהל גדול גם מחוץ לקהילות החילוניות עצמן. בערב שבת הודגמה חגיגת קבלת שבת עם מאות המשתתפים בקולוקוים, בתוכנית תרבותית חופשית מכל תפילה לאלוהים ועשירה בהגדים, שירים ופעילות טקסית. כמו כן הוסמכו 12 "מדריכים" ביהדות, המורשים מטעם ממשלת מישיגן, לערוך נישואים כרבנים כמרים ושופטים בארה"ב.

תוכניות המכון הבינלאומי

בישיבות חבר המנהלים של המכון ושל הפדרציה. שהתקיימה באוקטובר, הוחלט:

- הכנס הדו-שנתי הבא של הפדרציה ייערך בפאריס באוקטובר 1996.
- אחת לשנתיים יתקיים קולוקוים בינלאומי של המכון. הקולוקוים הבא - באוקטובר 1997.
- באוקטובר 1998 אנו מקוים לקיים את הכנס הששי של הפדרציה העולמית בבואנוס איירס, אחת הקהילות החילוניות הפעילות והתיקות ביותר.

הדיקנים של המכון הבינלאומי ליהדות חילונית והומניסטית, יעבדו תוכניות של קורסים ומסלולי לימוד במוקד ירושלים ובמוקד דטרויט של המכון. בנוסף ל-15 הקורסים הניתנים כיום על ידי המכון בדטרויט - ללומדי המדריכים ובמסגרות חינוך מבוגרים, יפתח המוקד בירושלים את "סמינר ירושלים", שיוצע לישראלים ולמעוניינים מהתפוצה, כדוגמת הסמינר שהתקיים ביולי 1995, שהוקדש ליפורלזים בתרבות ישראל בעידן התנ"ך ובעידן ההלניסטי. ייערך קטלוג משותף של הקורסים הניתנים בירושלים ובדטרויט ויעובדו מסלולי לימוד מתואמים או משותפים לאלה מהלומדים המעוניינים ללמוד לתאר מדריך או רב חילוני.

חדש - ספר ה"יהדות החופשית"

יצא לאור ספר "היהדות החופשית", הכולל את 6 החוברות הראשונות של הריבעון שיצאו בשנים 94-95, בצירוף אינדקס מפורט (בעברית ובאנגלית) של שמות הכותבים והמאמרים, בחלוקה לפי נושאים. ניתן להזמין את הספר בתחילת רח' גדעון 15 ירושלים, טל. 711185. המחיר: 35 ש"ח.

יהדות חופשית

רובעון חילוני, חומרה ודליות, ישראלית, ליהדות, חתומה

רובעון חילוני, חומרה ודליות, ישראלית, ליהדות, חתומה